

VÅR FOLKFÖRSÖRJNING I AVSPÄRRNINGSTIDER

I.

AV

TORSTEN HERNOD
GUNNAR HAGGLOF
IVAR HÖGBOM
VILHELM LUNDBIK
RAGNAR SUNDÉN
INGVAR SVENNILSON
GUSTAF SÖDERLUND

INDUSTRIENS UTREDNINGSinSTITUT
STOCKHOLM

INNEHÅLL

	Sid.
<i>Företal</i>	
av föredragschefen i Radiotjänst, rektor <i>Yngve Hugo</i>	3
Utgångsläget,	
av rektorn vid Handelshögskolan i Stockholm, professor <i>Ivar Högbom</i>	5
Svensk handelspolitik i krigstid,	
av chefen för Utrikesdepartementets handelsavdelning, utrikesrådet <i>Gunnar Hägglöf</i>	21
Exportindustrierna och handelsspärren,	
av ordföranden i Sveriges Allmänna Exportförening, direktör <i>Torsten Hèrnö</i>	31
Skogsindustrien under avspärrningstid,	
av ordföranden i Sveriges Allmänna Exportförening, direktör <i>Torsten Hèrnö</i>	47
Sveriges nationella produktionsproblem,	
av ordföranden i Statens Industrikommission, direktör <i>Gustaf Söder- lund</i>	60
Industriella anpassningsproblem,	
av chefen för Industriens Utredningsinstitut, sekreterare <i>Ragnar Sun- dén</i>	70
Industriproduktionen i folkhushållningens tjänst,	
av byråchefen i Statens Industrikommission, docent <i>Ingvar Svennilson</i>	78
Näringslivet och krisen,	
av verkställande direktören i Sveriges Industriförbund, handelsrådet <i>Vilhelm Lundvik</i>	88

FÖRETA L

Det moderna kriget är icke endast en militär kraftmätning mellan de krigförande länderna, det ingriper i samhällslivets alla områden, de ekonomiska och industriella såväl som de sociala och kulturella. I den mån kriget fortsätter och utbreder sig, verkar det desorganiserande på hela världshushållet och drabbar härigenom alla stater, även de neutrala och icke-krigförande.

Det moderna kriget kommer härigenom att gälla icke endast männen i de mobiliserade arméerna, utan hela civilbefolkningen. Alla drabbas av krigets ödeläggelser och alla måste delta i försvaret. Detta gäller icke endast hemvärdet och hemskyddet utan även det ekonomiska, det sociala och det kulturella försvaret. Försvaret blir effektivt i den mån varje man och kvinna i ledet vet vad striden gäller, vet vilka våra resurser äro och vet sin uppgift i försvaret. En väl organiserad upplysningsverksamhet om vårt försvar, också det ekonomiska, sociala och kulturella, utgör en förutsättning för att den inre fronten skall hålla.

De radioföredrag, som Industriens Utredningsinstitut i samråd med Radiotjänst och respektive föreläsare härmed under den gemensamma titeln "Vår folkförsörjning i avspärningstider" presenterar allmänheten i bokform, är ett led i denna upplysningsverksamhet. Föredragen ha tillkommit under samarbete med ett antal ledande personer inom de statliga organ, som nu ansvara för vår folkhushållning, och kompletteras av en efter samma plan komponerad korrespondenskurs, utsänd av Brevskolan.

I den nu föreliggande första delen av denna föredragssamling behandlas avspärningens följder med särskild hänsyn till vår utrikeshandel och vår industriella produktion. En del omarbetningar ha givetvis ansetts lämpliga att vidtaga i de ursprungliga radioföredragen och i vissa fall ha tillägg gjorts. Därjämte inflyter i denna volym en artikel om "Näringslivet och krisen" av handelsrådet Vilhelm Lundvik. Radiotjänsts serie om "Vår folkförsörjning" fortsätter med behandling av övriga näringsgrenars anpassning till det nya läget och medborgarnas anpassning. Industriens Utred-

ningsinstitut har för avsikt att publicera även de i denna del av serien ingående föredragen.

Det må vara mig såsom ledare av Radiotjänsts föreläsningssamhet tillåtet uttala den förhoppningen, att denna bok skall få största möjliga spridning. Den är avsedd för dem, som insett att kunskap om vår nuvarande folkförsörjning hör till den nödvändiga utrustningen för den medborgare, som på allvar vill delta i vårt inre försvar. Icke minst torde den bli en bra grundbok för de studiecirklar, som i anslutning till radioföredragen och korrespondenskursen studera vår folkhushållning. Författarna äro samtliga sådana personer, som veta vad de tala om, och deras uppsatser ge tillsammans en saklig och objektiv redogörelse av vårt nuvarande krigshushåll. Man kan inte undgå att finna, hur helt annorlunda detta är än den kristidshushållning, som i hast måste improviseras under förra världskriget. De omfattande förberedelser, som under många år vidtagits av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap och som nu fullföljes av vårt folkhushållningsdepartement och de under detta sorterande kommissionerna, i intimt samarbete med hela vårt näringsliv, ha skapat ett svenskt krigshushåll, som håller även i svåra påfrestningar. Ett studium av förutsättningarna för detta krigshushåll och de principer efter vilka det är organiserat måste inge den intresserade en känsla av att, även om vårt läge är bekymmersamt, vi dock kunna se framåt med tillförsikt.

Yngve Hugo.

UTGÅNGSLÄGET

Av professor I. HÖGBOM

Betalningsbalansen med utlandet.

Det finns någon miljon hushåll i Sverige. Det svenska folkhushållet i dess helhet liknar på många sätt det enskilda hushållet, särskilt som detta ter sig på en gård på landet. Men när det enskilda hushållet skriver in kronor i räkenskapsboken över inkomster och utgifter, skriver folkhushållet in miljoner.

Låt oss ett ögonblick välja ut ett hushåll på landsbygden för att tjäna som en modell i miljondels skala av det svenska folkhushållet, sådant det tett sig de sista fredsåren. Den gård vi väljer ut ser ut på följande sätt: Där drives jordbruk ungefär för gårdens eget behov. Det finns skog i överflöd, och man sysslar även med hantverk, som får representera industrien i det stora svenska hushållet. Egendomen är skuldfri och ägaren har ett par tusen kronor i fordringar eller på banken. Låt det finnas sex personer i olika åldrar på gården, som få representera Sveriges sex miljoner invånare.

Den största *inkomstposten*, som vår gård visar i ett sammandrag av bokföringen, kommer på försäljning av produkter från skogen, från hantverk och från ladugården; tillsammans har år 1937, det räkenskapsår vi nu redogöra för, denna försäljning gett hushållet en penninginkomst av 2 010 kronor. Från Sverige, det stora hushållet, såldes det året till utlandet varor för 2 010 miljoner kronor. Gården hade en inkomst av 170 kronor på körslor åt grannarna. Den svenska handelsflottan inseglade det året i utländska frakter netto 170 miljoner kronor. Vidare fanns det en post diverse inkomster utöver diverse utgifter på 30 kronor respektive 30 miljoner kronor. Slutligen uppgick räntorna på banken respektive på utländska fordringar till 110 kronor och till 110 miljoner kronor. Summera vi dessa olika penninginkomster uppgå de till 2 320 kronor på vår modellgård och till 2 320 miljoner kronor för Sverige.

På *utgiftssidan* kom endast inköp av olika slags varor med 2 140 respektive 2 140 miljoner kronor. Man har alltså haft större in-

komster i sina affärer med utomstående än utgifter, och skillnaden, vinsten, har i det ena fallet uppgått till 180 kronor, i det andra fallet till 180 miljoner kronor och vi konstatera, att man trots det köpt för mera pengar varor än man sålt. Att det ändå har gått så bra ihop, beror främst på inkomsterna från tjänster åt andra, d. v. s. körsorna respektive sjöfarten samt på ränteinkomsterna (jfr. tab. 1).

Jag bör nämna, att i det sammandrag av Sveriges affärer med utlandet, som jag nu givit, ha utom för import och export endast upptagits skillnaderna, saldon, mellan likartade slag av utgifter och inkomster. Slutsummorna bli därför något mindre än i den officiella betalningsbalansen (jfr. tab. 2).

<i>Inkomster.</i>		<i>Utgifter.</i>	
	milj. kr.		milj. kr.
Export	2,010	Import	2,140
Sjöfart	170		
Räntor, netto	110		
Diverse, netto	30	Vinst	180
	<u>Summa 2,320</u>		<u>Summa 2,320</u>

Tab. 1. *Det i texten anförda sammandraget över Sveriges affärer med utlandet år 1937* (siffrorna avrundade till närmaste 10-tal milj.).

Jag bör också tillägga, att år 1937 ju var ett högkonjunkturår, som visade högre siffror än föregående år. Men vi ha normalt importerat för mellan 100 och 150 miljoner kronor mera om året än vi exporterat. Det är ävenledes normalt, att vår betalningsbalans med utlandet visar vinst trots importöverskottet. Åren 1938 och 1939 visade däremot förlust till följd av den stora importen. Importöverskottet var då mycket större än under tidigare år; 1939 steg det till 600 miljoner kronor.

Sverige befinner sig nu i ett liknande läge som vår gård skulle komma i, om hälften av de vägar, efter vilka de olika varutransporterna till och från gården måste gå, blevo spärrade. Sveriges läge är emellertid i vissa avseenden bekymmersammare, även om möjligheten av en avspärrning förutsetts och förråd upplagts av viktiga nödvändighetsvaror. Anpassningsproblemen bli så ofantligt komplicerade. Det gäller ett helt lands starkt differentierade näringsliv. Man får akta sig att icke dra för långt gående slutsatser av

	1931/35	1936	1937	1938	1939 ¹
Ingående poster.					
Export av varor	1164	1526	2012	1885	1901
„ „ guld och guldmynt	54	1	1	39	158
Räntor å långtidsinvest. i utlandet	105	98	122	119	102
„ „ korttidsinvest. i „	16	13	13	11	6
Svenska handelsflottans fraktintäkter	237	269	336	317	383
Utländska fartygsutgifter i Sverige	17	22	26	30	31
Emigranterns gåvor etc. till hemlandet	21	14	17	14	12
Utländska turisternas utgifter i Sverige	41	57	60	60	67
Övriga	19	25	24	21	22
S:a varor, tjänster o. guld	1674	2025	2611	2466	2682
Export av svenska värdepapper	74	132	92	118	71
„ „ utländska „	130	126	103	62	52
Övriga kapitalöverflyttningar	191	93	188	370	546
Summa kapitalöverflyttningar	395	351	383	550	669
Summa ingående poster ²	2069	2376	2994	3016	3351
Utgående poster.					
Import av varor	1306	1646	2138	2098	2518
„ „ guldmynt	50	209	1	321	97
Räntor å långtidsinvest. i Sverige	39	23	18	21	21
„ „ korttidsinvest. i „	13	9	8	5	3
Svenska fartygs utgifter i utlandet	114	133	166	127	146
„ „ turisternas „ i „	37	60	67	67	66
Övriga	24	32	28	35	39
S:a varor, tjänster o. guld	1583	2112	2426	2674	2890
Import av svenska värdepapper	65	70	93	66	71
„ „ utländska „	103	181	109	164	87
Övriga kapitalöverflyttningar	339	136	371	113	300
Summa kapitalöverflyttningar	507	387	573	343	458
Summa utgående poster ²	2091	2499	2999	3017	3348

¹ Preliminära uppgifter. ² Balansen skulle, om fullständiga uppgifter för samtliga poster kunnat erhållas, väga jämnt.

Tab. 2. *Sveriges betalningsbalans, i milj. kronor, åren 1931—1939.*
(Enligt Statistisk Årsbok och Kommersiella Meddelanden.)

en sådan jämförelse, som jag här gjort och som jag gjort för att få något konkret att fästa siffrorna vid och för att få nämna samma siffror två gånger å rad för bättre minnes skull. Men det är kanske ändå icke alldeles otänkbart att det någonstans i vårt vidsträckta land finns en gård, vars räkenskaper utåt likna dem, som jag här antytt. Folket där kan vara mycket välbärgat, vär-

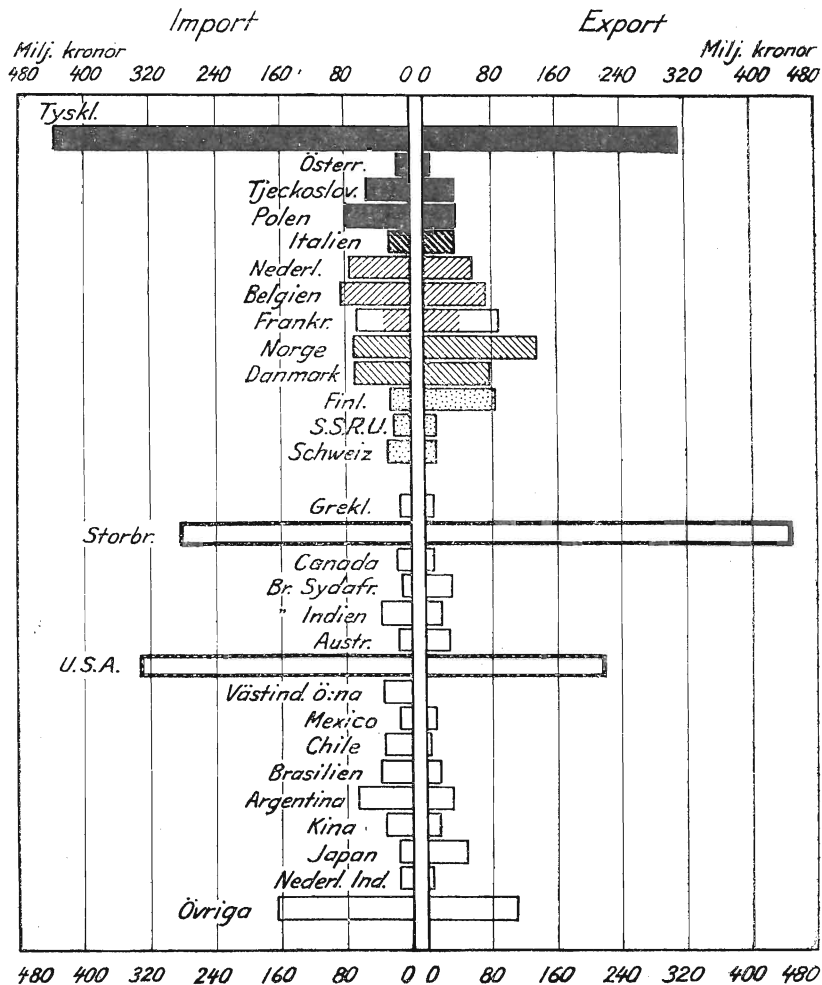

Fig. 1. Sveriges import och export 1937 fördelad på ursprungs- och förbrukningsländer. (Data från Sveriges off. stat., Handel).

På diagrammet äro alla länder specificerade, med vilka Sveriges import och export sammanlagt uppgick till minst 20 milj. kr.

Den övre gruppen av staplar anger Sveriges handel 1937 med länderna inom det nuvarande tysk-italienska maktområdet (svarta och streckade staplar) samt Finland, Sovjetunionen och Schweiz (prickade staplar). Dessa länder motsvara ungefärligen det världsområde, med vilket Sverige fortfarande kan stå i handelsutbyte över normala handelsvägar. Sjövägarna till Belgien, Frankrike, Italien och det ryska Svartahavsområdet äro emellertid spärrade.

Den undre gruppen av staplar anger Sveriges handel med de länder, till vilka under nu rådande krigsläge de normala handelsvägarna äro spärrade. De båda viktigaste bland dessa länder, Storbritannien och Förenta Staterna, ha markerats med kraftigare omramade staplar. I den understa stapeln (Övriga länder) ingår även handeln med vissa europeiska länder (Baltiska staterna,

det av gårdens produktion för egen förbrukning — och den posten måste ju också med i en deklaration över inkomsterna — kan vara mycket högt i förhållande till intäkterna genom försäljning och tjänster. I det fallet är vår modell ändå bättre. Det svenska folket har i jämförelse med de flesta andra folk en hög levnadsstandard.

Dividera vi värdet av alla varor, som 1937 tillfördes Sverige, med invånarantalet, så kommer emellertid på var och en av oss, kvinnor och barn inberäknade, ungefär 340 kronor. Denna siffra innefattar naturligtvis värdet av såväl de varor, som gå mera direkt till konsumenten, som industriella råvaror, maskiner och annat. 340 kronor per invånare är emellertid ett mått på hur mycket importen betyder för oss svenskar. Endast få länder även bland de burgna visa en högre siffra för utrikeshandeln per capita och högst i Europa brukar siffran vara för Danmark, som 1937 hade en import motsvarande ungefär 400 svenska kronor per invånare. Att siffran är något lägre för Sverige, beror på att Sverige är ett större land till ytvidd och invånarantal och att därför en större del av den enskildes eller ett områdes affärer så att säga få rum inom landet.

Att importen per invånare visar en så hög siffra innebär, att en avspärrning av huvudsakliga handelsvägar till vårt land måste få kännbara följder för oss alla. De nödvändiga ingreppen för en omställning av vår produktion till en högre grad av självförsörjning måste bli både omfattande och djupgående.

Men vilka förutsättningar har Sverige överhuvudtaget att uppnå drägliga försörjningsvillkor, om vi måste avstå från en stor del av importen? Låt oss först som sist säga, att Sverige i det avseendet har bättre förutsättningar än de flesta andra länder skulle ha. Svårigheterna för oss ligga framför allt i själva omlägningsproceduren. Vi ha en besvärlig övergångsperiod att genomgå.

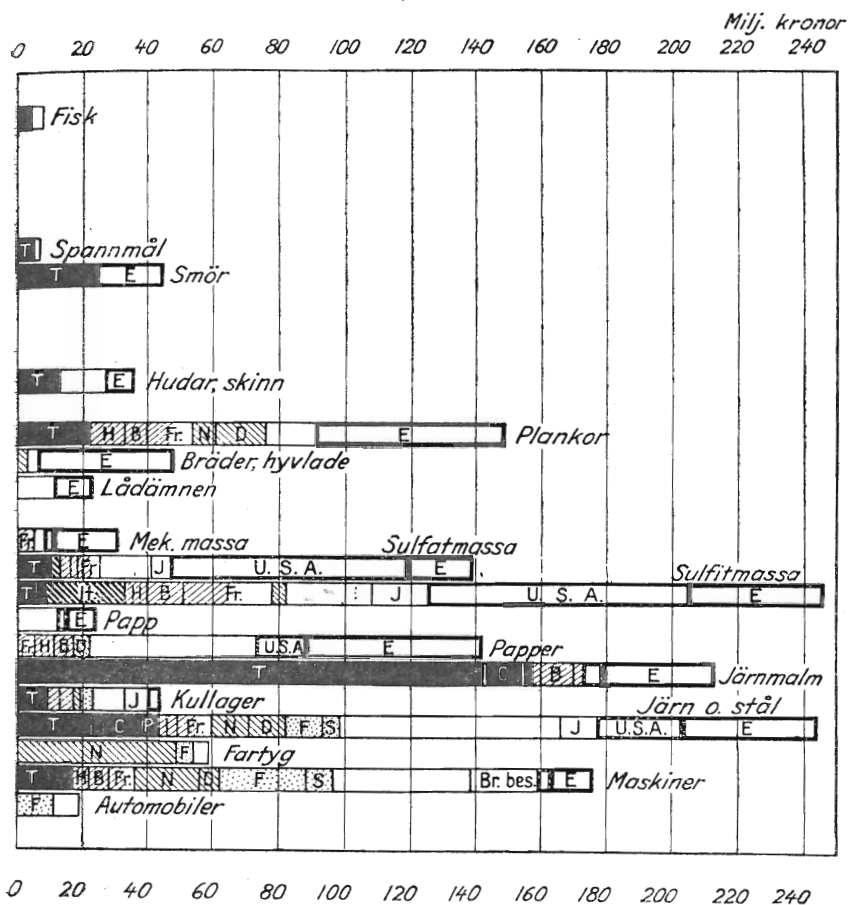
När man frågar sig vilka följder avspärrningen kan få, är det i vårt läge helt naturligt, att man först tänker på import. Det är

Balkanstaterna), till vilka de normala handelsvägarna icke äro blockerade, men denna handel är av ringa omfattning.

I stort sett ger diagrammet emellertid en riktig föreställning om den geografiska avspärrningens följder för vår utrikeshandel. Denna fördelade sig år 1937, såväl beträffande import som export, med så gott som exakt hälften på de länder, vilka enligt diagrammet fortfarande äro tillgängliga, och med hälften på de länder, till vilka de normala handelsvägarna äro spärrade.

Diagrammet sammanställt av Amanuens K.-A. Lindqvist, Handelshögskolans Geogr. Inst., Stockholm.

Export

förbrukningsländer. Statistikens siffror ha därför i diagrammet i vissa fall sammanslagits till mera överskådliga grupper.

På diagrammet icke medtagna (övriga) varor uppgingo på importsidan till 648 milj. kr. och på exportsidan till 381 milj. kr.

Rörande den olika markeringen av stapeldelarna jfr. föregående diagram.

Arg. Argentina, Au. Australien, B. Belgien, Br. Brasilien, Br. bes. Brittiska besittningar, C. Tjeckoslovakien, Ch. Chile, D. Danmark, E. Storbritannien, F. Finland, Fr. Frankrike, G. Grekland, H. Nederländerna, Ir. Iran, It. Italien, J. Japan, K. Kanada, Ki. Kina, N. Norge, P. Polen, R. Rumänien, S. Sovjetunionen, Sp. Spanien, T. Tyskland, V. I. Västindiska öarna (huvudsakligen import av mineralolja från Venezuela raffinerad på Curaçao).

Diagrammet sammanställt av Amanuens K.-A. Lindqvist, Handelshögskolans Geogr. Inst., Stockholm.

ju, om införsel av livsviktiga varor hindras, som de mest omedelbara farorna skulle kunna tänkas hota folkförsörjningen. Och om vi icke kunna få in de varor vi behöva, förlorar ju exporten sin mening. Att uppehålla export utan utsikt till import skulle ju vara detsamma som att sälja sina varor för mynt, som inte äro gångbara. Att exportens inskränkning kanske kommer att ställa oss inför de svåraste arbetslöshetsproblemen vid omläggningen är en annan sak, och det är en mycket allvarlig sak.

Jag skall emellertid i första hand säga några ord om vår import och börjar med födoämnessituationen.

Jordbruket och födan.

Sverige har i det närmaste åtminstone det jordbruk och den boskapsskötsel, som behövs för att vid normal skörd förse befolkningen med alla viktiga livsmedel, ehuru vissa foderämnen och konstgödselmedel införas.

Om det svenska jordbruket hade lämnats utan stöd mot konkurrensen från länder med gynnsammare produktionsmöjligheter, skulle vi nu befinna oss i ett fruktansvärt läge. De utomordentligt förbättrade skörderesultat, som Sveriges jordbrukare och vetenskapsmän på jordbrukets område gemensamt kunna visa på, skulle ej ha kunnat ge oss ett svenskt jordbruk av den omfattning vi nu ha. Låt oss säga, att det är tack vare vetenskap och tullar, som vi nu stå ganska väl rustade. Tullar är nu knappast rätta ordet, eftersom de spelat en underordnad roll i de omfattande stödåtgärder, som under 1930-talet lämnades det svenska jordbruket. Man kan nu i efterhand lätt se huru i stort sett lyckliga de åtgärder visat sig ha varit, som framkommit som ett resultat av diskussion och överenskommelser beräffande jordbruksfrågor mellan samverkande partier. Den ena efter den andra av lantbrukets produktionsgrenar fick understöd i en eller annan form. Väsentligen gavs understödet för att hjälpa över en mera tillfällig kris. Samfällda ha dessa åtgärder tillika med tidigare mera tullbetonade ingrepp givit vårt jordbruk den kapacitet det har i dag. Vi ha jordbrukarnas idoghet, vetenskapen och politiken att tacka för att vi icke nu efter en felslagen skörd och med de viktigaste tillförselvägarna spärade behöver se framåt mot ett år av hungersnöd. Denna felslagna skörd ställer emellertid de svenska jordbrukarna inför nya ekonomiska svårigheter. Men den krisen är icke en följd av kriget utan en följd av väderleken.

Alla veta att Sverige nu särskilt vad födoämneshörsörjningen beträffar står mycket bättre rustat att möta en mer eller mindre fullständig isolering än 1914, men låt mig nämna några fakta.

Ett av de märkligaste dragen i den utveckling, som ägt rum under det sista kvartsseket, är den utomordentliga ökningen av veteskörden. Veteskörden har mångdubblats. Till en del har detta resultat vunnits genom att vetearealen ökats på bekostnad av annan odlingsareal och främst på rågarealens bekostnad. Men bara till en del. Den sammanlagda skörden av vete plus råg har stigit. Och vi få numera vid en så felsegen skörd som i år nästan lika mycket brödsäd som vid normalskörd kring 1914. Ett importbehov av normalt omkring 300 tusen ton brödsäd har reducerats till ett importbehov av normalt ett par tiotusentals ton vid tiden för det nuvarande stormaktskrigets utbrott. I medeltal för hela 1930-talet har veteskörden täckt förbrukningen till omkring 95 % och rågskörden täckt förbrukningen till ganska jämnt 100 %. Kring 1914 räckte veteskörden bara till att täcka halva vetebrukningen, som då var lägre än nu, medan den inhemska rågen, som då var ett viktigare sädesslag än nu, till bortåt 9/10 delar täckte behovet.

Utgångsläget för vår försörjning under avspärrning på detta område, och det är det mest livsviktiga av alla, har således radikalt förbättrats. Detta gäller det allmänna utgångsläget. Att avspärrningen väster över åt de viktigaste spannmålshållen denna gång blivit fullständigare än under förra kriget, är en annan sak, likaså att vi nu under första avspärrningsåret fått en dålig skörd till följd av de undantagsmässigt ogynnsamma klimatförhållandena.

Tack vare den omfattning, som vårt jordbruk fått, är nu Sverige under normala förhållanden icke någon stor importör av födoämnen. De egentliga näringsmedlen plus njutningsmedlen uppta inte mer än omkring 12 % av totalimportens värde och en icke obetydlig del härav utgöres av njutningsmedel och mera lyxbetonade näringsmedel, som vi kunna avstå från utan att ta skada. Å andra sidan tillkommer, att jordbruket och boskapsskötseln är beroende av en viss import av gödselmedel och fodermedel.

Jag räknar upp i ordning efter värdet de viktigaste födoämnen och för födoämneshörsörjningen viktigaste råvaror, som vi importerade 1937. Värdet av den första post jag nämner, eller frukter, utgjorde 2,6 % av totalinförseln av alla varor. Värdet av den sista posten jag nämner eller animaliska oljor utgjorde 1/2 procent av hela införseln. Posterna äro följande: Frukter, kaffe, soyabönor etc.,

spannmål, gödselmedel, fodermedel, tobak, fisk, vegetabiliska oljor och animaliska oljor.

Beträffande de flesta av dessa produkter gäller det, att våra möjligheter äro mycket begränsade att under nu rådande förhållanden få in några nämnvärda kvantiteter. Gruppen konstgödselmedel ligger emellertid bättre till än de övriga. Såväl råfosfat som kali och kväve produceras i stor skala inom de länder, med vilka vi fortfarande kunna uppehålla handelsförbindelser. Ryssland har sedan några år, näst Förenta Staterna, varit vår viktigaste leverantör av råfosfat, apatit från Kolahalvön, Tyskland är världsproducenten av kalialter, och kvävesalter produceras i stor skala i Norge och i mindre skala i Sverige.

En grupp bland de varor, som jag nyss uppräknade, är särskilt viktig, det är fettråvarorna, och inför utsikten att de lager vi ha av dessa varor inte skola kunna förnyas har ju redan ransoneringsåtgärder vidtagits, som vi alla känna till. Fettråvarorna gå ju till två olika ändamål, till födoämnen, främst i form av margarin, och till de fetthaltiga tvättmedlen, tvål och såpa. Ordnandet av fettmedelsförsörjningen är en ytterst komplicerad uppgift för våra myndigheter. Det gäller att här balansera så, att möjligheterna tillvaratas i den tidsföljd, som ger det största utbytet under omläggningen av den inhemska produktionen till självförsörjning. Det gäller en avbalansering av boskaps- och svinbestånd i förhållande till de fodermedel som kunna påräknas, det gäller att uppskjuta konsumtionen av hållbara fettråvaror, så länge tillgången av smör är god till följd av exportens avstannande o. s. v. Det gäller också att avbalansera åtgärderna med tanke på konsumenternas reaktion, och det är kanske inte det lättaste. Inte minst på detta område bör emellertid statens reglerande ingrepp i konsumtionen skänka oss en känsla av säkerhet och icke av oro. Vår försörjning blir mycket rikligare tilltagen om vi äta smör och margarin och annat i de proportioner eller i den tur och ordning sakkunskapen anvisar, än om vi i det fallet skulle stå oorganiserade. Även om vår fettkonsumtion skulle behöva inskränkas en del, så betyder det icke någon katastrof. Det finns en god marginal i det fallet att ta av, innan vi komma tillbaka till den proportion fett i vår föda, som vi hade under goda och normala år innan förra världskriget.

Industrien och importen.

Det är inte bara i fråga om födoämnen, som vårt utgångsläge i jämförelse med andra länder måste betraktas som gynnsamt för en övergång till en högre grad av självförsörjning. Vi ha också i stort sett goda möjligheter att väsentligen med egna resurser hålla uppe den för landet nödvändiga industriella produktionen.

Vi ha för det första en styrka i industriens mångsidighet. Den tekniska kunnigheten och utrustningen finns. I det avseendet är i själva verket Sveriges läge enastående bland de mindre länderna.

Vi ha vid sidan av de mera råvarubetonade exportindustrierna en sällsynt fullständig förädlingsindustri för de vardagsvaror vi behöva, och vi ha dessutom en huvudsakligen på export inställd industri av högsta kvalitetsbetoning, främst verkstadsindustri.

Det är två problem som avspärrningen ställer industrien och landet inför. Det ena gäller att finna ersättning för de industriella råvaror, som härefter ej kunna införas i samma omfattning som vanligt. Det andra gäller att bemästra den arbetslöshet, som hotar dels inom de industrier, som få minskad råvarutillförsel, och dels inom exportindustrierna, som ej kunna finna avsättning för sina produkter i vanlig omfattning. Dessutom måste ju som en indirekt följd av kriget förutsättningarna även för annan företagsamhet, främst inom byggnadsverksamheten, komma att försämrats, varigenom allvarliga arbetslöshetsproblem kunna väntas framträda.

Vi hålla oss emellertid i första hand till frågan om följderna av inskränkningar i råvaruimporten.

De industriella råvarutillgångarna äro nyckfullt fördelade i världen. Icke ens så stora välden som Sovjetunionen och Förenta Staterna ha möjligheter till produktion inom sina egna gränser av de alla olika slags råvaror, som nutidens industri efterfrågar, ehuru dessa båda länder äro de, som ha de mångsidigaste naturtillgångarna. Sverige har i skog, vattenkraft och malm sina viktigaste industriella naturtillgångar. Detta är icke någon fullständig uppsättning. Vi sakna bl. a. kol, olja och bomull, och de äro de tre största industriråvarorna, om man räknar efter världsproduktionens värdesiffror. Men man kan ändå säga, att Sverige är välutrustat. Det beror på den roll, som vattenkraften genom elektriciteten spelar och den mångsidiga användbarhet som träet, veden, har.

I Europa väster om Sovjetunionen är Sverige i själva verket det land, som har de största möjligheterna att uppehålla en med hän-

syn till landets behov tillfredsställande industriell produktion med utnyttjande endast av de egna resurserna.

Gå vi åter till importstatistiken finna vi, att efter värdet räknat litet över hälften av vår import utgöres av råämnen och liknande produktionsförnödenheter. Det är således varor, som gå till industrierna och med dem importera vi förutsättningar för industriell produktion, för arbete.

Stenkol och koks bilda tillsammans den största posten i vår införselstatistik överhuvudtaget, eller 10 % av det totala importvärdet. Efter vikten räknat utgjorde importen av kol och koks 9 miljoner ton eller mer än hälften av hela vår import. Kolimporten är därför i hög grad ett transportproblem. Det finns praktiskt talat obegränsade tillgångar av kol i de länder och områden, med vilka vi stå i handelsförbindelse över Östersjön, och år 1937 kom hälften av vår kol- och koksimport eller 4 1/2 miljoner ton från Polen och Tyskland. Den andra hälften kom huvudsakligen från England. De polska fälten, varifrån vi året ifråga tog 3 miljoner ton, ligga emellertid långt från kusten, likaså de tyska kolfälten. Koltransporterna från gruvorna och till utförselhamnarna ställa därför stora krav på järnvägarnas rullande materiel i leverantörlandet. Man kunde därför inför avspärrningen västeröver förutse, att vi över Östersjön icke skulle kunna få kompensation för de stora kolkvantiteter, som vi i fredstid fått över Nordsjön. Men vi få de viktigaste behoven tillgodosedda och i övrigt få vi reda oss med vedbränsle.

Den näst stenkol största posten i vår råvaruimport utgöres av mineraloljor, (bensin, brännolja, motorolja och smörjolja). Tillsammans uppgick importkvantiteten 1937 av dessa olika oljeslag till 1 1/4 miljon ton och till ett värde motsvarande 5 % av vår totalimport. Hela denna införsel kom från länder, från vilka de normala handelsvägarna till oss nu äro spärrade. En i jämförelse med normalimporten obetydlig kvantitet olja kan kanske fortfarande nå oss, men det är uppenbart, att vi väsentligen måste lita till ersättningsvaror. Den förbluffande hastighet, med vilken biltrafiken nu håller på att aptera sig för inhemska drivmedel, är ett talande bevis på den anpassningsförmåga, som våra råvaror och vår teknik besitter.

Vi ha som sagt ytterst obetydliga koltillgångar i landet, och vi ha ej tillgång till annan mineralolja än den, som med stora kostnader kan destilleras fram ur våra fattiga oljeskiffrar. Men vi ha vat-

tenkraft, som på många områden gör oss oberoende av kol och olja. Vattenfallen ger oss nu i helt annan omfattning än under förra världskriget kraft till fabriker och järnvägar och lyse till hemmen.

Om vi emellertid gå vidare i statistiken över importerade råvaror, fästa vi oss vid de viktiga textilråvarorna. Bomull upptog 2 % och ull 1 1/2 % av vår totalimports värde, och vi införa också textilvaror på olika förädlingsstadier som garn, tråd och vävnader.

Få vi icke in dessa varor och kunna vi inte skaffa ersättningsvaror i deras ställe, betyder det att standarden beträffande kläder så småningom kommer att sjunka, det betyder också, och det kan vara nog så allvarligt, arbetslöshet inom textilindustrien, och textilindustrien är den stora industri, som framför andra kommer att få kännning av arbetslöshet genom *importsvårigheterna*.

I detta läge kommer meddelandet om att den svenska produktionen av cellulosa-fiber, konstull, f. n. starkt ökas som en glädjande nyhet. De existerande råvarulagren, den i och för sig icke stora inhemska ullproduktionen och produktionen av cellulospinnmaterial bör kunna minska svårigheterna beträffande textilindustriens sysselsättning inför en avspärrning av råvaruimporten.

Listan över de varor ett land importerar är alltid mycket längre än listan över de exporterade varorna. Vi importera allt möjligt, vi exportera specialiteter. De importvaror jag här har nämnt höra emellertid till de viktigaste för folkförsörjningen. Mycket av vad vi för övrigt införa utgöres av lyxvaror, och en del skulle vi överhuvud taget i nuvarande läge icke ha någon önskan att importera. Den mycket stora post i vår import, som under senare år automobiler utgjort, ha vi t. ex. icke något intresse av, då drivmedlen tryta och vi få vara glada åt att en del av de redan befintliga automobiler kunna hållas igång.

Jag lämnar emellertid med detta importen för att säga några ord om vår export.

Industrien och exporten.

Bortåt 40 % av värdet av den svenska exporten kommer på trävaror, massa och papper, således på produkter i olika förädlingsstadier från skogarna. Enbart pappersmassa, den största posten, svarade för 20 % av totala exportvärdet.

Sveriges största naturtillgång, bortsett från den odlingsbara jorden, är obetingat skogen.

Sverige är ett skogsland. Odlingsområdena ligga på en karta över hela Sverige, som fläckar och strimmor i ett land, som annars är täckt av skogar, myrmarker och fjäll. Och det är inte så som främlingen kanske kunde tro, att man här haft så obegränsade vidder att ta till, att man låtit skogen stå, därför att man icke behövt mera mark för odling. Den svenska skogen står på mark, som med rimliga anspråk icke kan anses som odlingsbar och där skog bör stå.

Det skoglösa England och de oerhört pappersförbrukande Förenta Staterna ha tillika med andra länder, till vilka våra förbindelser gå västerut över havet, köpt den största delen av det svenska överskottet av trävaror, massa och papper. Bortfallandet av dessa marknader ställer industrierna inför ett svårt omlägnings- och anpassningsproblem. Det är främst inom dessa industrier som arbetslöshet hotar till följd av *exportens* minskning.

Skogen får emellertid på andra sätt en alldeles särskild betydelse just under avspärningen. Ved har en nästan otrolig användbarhet, när det gäller att skaffa fram ersättningsvaror. Träbalkar kunna ersätta järnbalkar i många konstruktioner. Ved ersätter kolbränsle för uppvärmningsändamål och ger direkt eller efter kolning i bilar nas gengasaggregat ersättning för bensin. Men veden ger även i till pappersmassa förädlad form ersättningsmaterial av skilda slag, däribland spinnmaterial åt textilindustrien. Vidare ger sulfittluften ett i dessa tider värdefullt tillskott av flytande bränsle i form av motorsprit. Om man ytterligare nämner fodercellulosa, ha en del men ingalunda alla av de ersättningsvaror uppräknats, som veden ger oss. Det finns knappast någon annan råvara, som när det gäller visar sig duga för så många vitt skilda ändamål. Att trä nu finns till hands för olika nya kemiskt-tekniska ändamål tyder på, att denna råvara i den tekniska utvecklingen står inför en ny renässans. Kring 1850 fick våra skogar ett nytt värde genom exportsågverken, kring 1900 kom pappersmasseindustriens starka uppsving. Kring 1950 kommer kanske träet att ha sin största betydelse såsom ett mångsidigt utgångsmaterial för olika synteser på den organiska kemins område.

Näst pappersmassa, den största posten i vår export, kommer järnmalmen med omkring 10 % av totalexportens värde.¹⁾ I motsats till vad förhållandet varit med skogsprodukterna på olika förädlings-

¹⁾ Den på diagrammet fig. 2 angivna gruppen järn och stål, som visar ett högre exportvärde än järnmalmen, omfattar ett flertal produkter på olika förädlingsstadier.

stadier, har huvuddelen av vår järnmalmsexport brukat gå till Tyskland, således till en marknad dit våra förbindelser stå öppna. Den viktigaste exporthamnen har emellertid varit Narvik, som ju till följd av krigshändelserna nu icke kommer ifråga för denna export. Av olika tekniska orsaker medför emellertid den därav följande inskränkningen i malmexporten ej någon arbetslöshet.

Vad slutligen kvalitetsindustrierna och särskilt verkstadsindustrien beträffar, så ha de i många fall trots att exportmarknaden delvis beskurits fått icke minskade utan ökade arbetsuppgifter. Den pågående anpassningen kräver i många fall ny teknisk utrustning. Vi kunna i det fallet nämna gengasaggregaten som exempel. Och vidare har försvarsväsendets ökade materialbehov tillkommit. Och därmed har jag åtminstone med ett ord antytt den andra faktorn i den omställning av produktionens inriktning och arbetskraftens utnyttjande, som stormaktskriget gör nödvändig för oss, nämligen försvarrets stärkande.

Ett land kan aldrig uppehålla en lika hög levnadsstandard, om det hänvisas allena till sina egna resurser, som om det står i utbyte med världen i övrigt.

I varje bit mat vi äta, i varje föremål vi nyttja ligger det materia, som naturen ställt till förfogande någonstans i världen, nära oss eller långt borta. Men i födan ligger också, fastän icke vägbar på våg, hela den arbetsmängd det kostat att plöja och skörda, att mala och baka, att transportera spannmålen och distribuera brödet. I föremålet vi använda ligga kanske gruvarbetarens, verkstadsarbetarens, ingenjörrens insatser tydligast till. Men tänka vi litet närmare efter, har varje sak en stamtavla av arbete, som är mycket mera invecklad än så, och som först efter otaliga, vittförgrenade led når tillbaka till naturens eget bidrag, till råvarorna. Varje arbetare, som fäst sin prestation till materien på dess väg från naturen till konsumenten, har brukat och förbrukat annan materia och andras arbete, varje verktyg och varje maskin har sin historia. Ser man ett ögonblick tingen på detta sätt, te de sig som dokument över det utomordentliga samarbete, som är den nutida produktionens grundval.

Detta samarbete har sträckt sig långt utanför det enskilda landets gränser. Främmande råvaror och främmande arbete ingår till stor eller liten del i allt det vi kommer i beröring med. Produktionen har under freden anpassat sig efter de möjligheter, som utbytet av

varor och tjänster länderna emellan ger, att få råvarorna, där de lättast kunna hämtas, och arbetet gjort, där det bäst kan göras.

När nu för oss förutsättningarna för utbyte med större delen av världen brutits, kunna vi, även om vi bortse från anpassningens svårigheter och andra tidens bekymmer, icke vänta oss att produktionens effektivitet skall kunna hållas på samma höjd, som när alla vägar ut i världen stodo öppna. Men så snabb har den materiella utvecklingen varit i Sverige, och så hastigt har tekniken gått framåt, att vi nu kanske på egen hand skulle kunna uppehålla samma välståndstandard, som här rådde under fred några årtionden tillbaka i tiden.

Den 24 okt. 1940.

SVENSK HANDELSPOLITIK I KRIGSTID

Av utrikesrådet GUNNAR HÄGGLÖF

Svensk handelspolitik har genom avspärningen av våra handelsförbindelser västerut ställts inför nya problem och nya uppgifter. Förändringen av vårt läge är i själva verket så överväldigande, att man lätt förleades att med den 9 april 1940 börja en helt ny handelspolitisk tidräkning. Det vore emellertid — skulle jag tro — ett misstag att på ett så radikalt sätt isolera och därmed förenkla problemet. Vill man giva mera relief åt dagens och morgondagens arbetsuppgifter, lär man få draga ut perspektiven något längre bakåt i tiden.

Under halvtannat decennium har svensk utrikeshandel kunnat arbeta under en i stort sett sällsynt lyckosam ekonomisk och handelspolitisk konstellation. Tjugotalet medförde ett utomordentligt uppsving särskilt för våra träförädlade industrier. Järnhanteringen och verkstadsindustrien kunde särskilt under trettioalets senare år glädja sig åt mycket gynnsamma avsättningsförhållanden. Bytesrelationen mellan import och export utvisade en ur svensk synpunkt fördelaktig tendens. Under det att det förra världskriget och ännu mera den ekonomiska världskrisen i början av trettioalet medfört allvarliga rubbningar av den ekonomiska strukturen i de flesta av Europas övriga länder, rubbningar, vilka i sin tur framtvingat handelspolitiska restriktionssystem av alltmera genomgripande karaktär, så kunde det svenska näringslivet utvecklas utan mera genomgripande störningar. Ej heller kom den svenska utrikeshandeln att allvarligt hämmas av övriga länders restriktioner. Detta sista förhållande, som måhända icke tillräckligt observerats, berodde tilldels på de svenska exportvarornas karaktär, tilldels även på den omständigheten, att den svenska exporten i avsevärd utsträckning var orienterad mot länder, vilka såsom Storbritannien, U. S. A., Norge och Finland endast i ringa omfattning tillämpade kvantitativa restriktioner. En annan gynnsam omständighet var, att vårt handels-

förhållande till Tyskland var sådant, att tillämpningen av reciprocitetsprincipen ingalunda medförde en minskning, utan tvärtom en väsentlig ökning av den svenska exporten.

När vi nu se tillbaka, är det frestande att betrakta förkrigsperioden såsom den "normala", alldeles som man på sin tid envisades med att anse decenniet före 1914 såsom normgivande, men faktum är att tiden före 1939 förmodligen bättre kan karakteriseras såsom en exceptionell uppsvingsperiod. Det bör samtidigt framhållas, att denna eljest så lyckosamma förkrigsperiod ingalunda saknade antydningar om att framtiden kunde komma att medföra en handelspolitisk klimatförsämring även för Sveriges del. Danmark med dess relativt ensidiga och lätt sårbara export hade alltifrån 1930-talets början måst genomgå en handelspolitisk kris av osedvanlig skärpa; det är i varje fall ingalunda uteslutet, att Sverige, även om krig och avspärrning icke på ett brutalt sätt påskyndat och samtidigt förvridit händelseförloppet, kunde under 1940-talet hava kommit att ställas inför liknande handelspolitiska bekymmer. Det mesta av vad som nu utgör föremålet för dagens handelspolitiska sorger är givetvis uteslutande betingat av krigsförhållandena, men det finns å andra sidan mycket, som åtminstone i mina ögon framstår såsom en fortsättning av förkrigstidens handelspolitiska tendenser.

Krigsutbrottet i september 1939 avbröt icke de goda konjunkturerna för svensk utrikeshandel; däremot ställdes den svenska handelspolitiken omedelbart inför helt nya arbetsuppgifter. När det i september 1939 gällde att för Sveriges del utforma begreppet neutral utrikeshandel, kunde erfarenheterna från förra världskrigets utbrott endast i relativt ringa mån bliva vägledande. År 1914 kunde man ännu med visst fog företräda den uppfattningen, att utrikeshandeln även i krigstid var en den enskilde medborgarens angelägenhet, för vilken regeringen i princip icke var ansvarig. Att hävda samma uppfattning år 1939 hade varit att ignorera hela den handelspolitiska utvecklingen under de senaste två decennierna. Neutral handelspolitik av modell 1939 måste utgå från principen om regeringens ansvar och denna princip förutsatte självfallet en regeringens kontroll. Så tillkommo omedelbart efter krigsutbrottet de svenska export- och importförbuden. En konsekvens av 1914 års liberala uppfattning av utrikeshandeln såsom en den enskilde medborgarens angelägenhet hade vidare varit, att svenska regeringen endast relativt mycket sent under förra världskrigets förlopp trädde i handelsförhandlingar med de krigförande

staternas regeringar. Med den uppfattning om nödvändigheten av regeringsansvar och regeringskontroll på utrikeshandelns område, som varit utgångspunkten för svensk handelspolitik under det nuvarande kriget, var det endast följdriktigt, att regeringen nästan omedelbart efter krigsutbrottet upptog förhandlingar såväl i Berlin som i London. Den svenska regeringens huvudsyfte med dessa tvåsidiga förhandlingar var att skapa avtalsmässiga förutsättningar för att upprätthålla normal handel med båda de krigförande parterna i all den utsträckning, som hänsynen till det egna folkhushållet tillät. Från tysk sida lämnades redan i september 1939 vid ambassadören von Hassels besök i Stockholm den förklaringen, att Tyskland ansåge de neutrala staterna ej blott berättigade utan även förpliktade att söka upprätthålla sin normala handel med båda de krigförande parterna; under de långt utdragna förhandlingarna i London lyckades de svenska delegerade så småningom att genomföra samma princip i förhållande till Storbritannien. I december 1939 kunde Sverige såsom första neutrala stat avsluta krigshandelsavtal med såväl England som Tyskland. På grundval av dessa överenskommelser kunde den svenska utrikeshandeln ända fram till april 1940 fortgå relativt obehindrad av de krigförandes blockadåtgärder. Det förhållandet, att vi under de första sju krigsmånaderna kunde upprätthålla vår utrikeshandel, har självfallet varit av den allra största betydelse för hela det svenska folkhushållet, för vår upprustning och — det kanske får tilläggas — även för den hjälp, som vi under vinterkriget kunde lämna Finland. Med någon överdrift skulle det till och med kunna påstås, att Sverige först i april 1940 fick verklig kännning av det ekonomiska storkriget.

Men denna kännning blev desto kraftigare. Sedan snart sju månader äro vi avskurna från sjöfarten västerut. Vad detta betyder för svensk utrikeshandel och överhuvudtaget svenskt näringsliv kan helt enkelt icke överskattas. Under fredstid ägde mer än hälften av Sveriges utrikeshandel rum över de farvatten, som i sammanhang med händelserna i april spärrades för svensk sjöfart. Ockupationen av Danmark och Norge medförde vidare ett avbrott av handelsutbytet med dessa länder. Genom krigshändelserna under maj avskuros vi från förbindelserna med Belgien och Nederländerna; Italiens inträde i kriget stängde ytterligare en utfallsport för svensk export till transoceaniska länder. Genom denna serie av händelser hade svensk utrikeshandel avstängts från marknader, vilka år 1938 representerade över 70 % av utrikeshandelns totalvärde. Ej ens denna höga

siffror ger emellertid fullt uttryck för avspärrningens hela betydelse. Förhållandet är ju nämligen det, att vi för tillförseln av vissa för vår folkhushållning oundgängliga produkter, såsom åtskilliga metaller, mineraloljor, fodermedel m. m., varit helt beroende av importen västerifrån, liksom vi för avsättningen av vissa av våra allra viktigaste exportvaror, såsom trävaror, cellulosa och papper, varit i huvudsak hänvisade till marknaderna västerut.

I det läge, vari svensk utrikeshandel befann sig efter händelserna i april och maj, behövdes det förvisso icke några långa utredningar för att fastställa den svenska handelspolitikens omedelbara arbetsuppgifter, nämligen *dels* att söka uppnå lättnader i Nordsjöspärren, *dels* att söka utbygga handelsutbytet över Östersjön.

Alltsedan april hava förhandlingar förts i syfte att skapa förutsättningar för ett återupptagande av sjöfarten västerut, enkannerligen till de transoceaniska länderna. Dessa förhandlingar hava icke varit framgångsrika. Den ena krigförande parten anser det icke förenligt med sina intressen att tillåta import av för det svenska folkhushållet livsviktiga varor och den andra partens blockadkedjor hejda den svenska exporten till de transoceaniska marknaderna. En neutral har svårt att förstå klokskapen i den brittiska blockadpolitik, som synes vilja stärka de neutralas ställning genom att hålla deras visthusbodarna tomma. Neutrala ögon hava ej heller lätt att inse, vilket tyskt intresse, som är betjänt av att exempelvis utförseln av svenskt papper till den sydamerikanska marknaden förhindras. Det skulle dock vara till ingens skada och till mångens gagn, om Sverige bereddes det tillträde till de transoceaniska marknaderna, som är en oundgänglig förutsättning för ett upprätthållande av det svenska folkets köpkraft och av det svenska näringslivet överhuvudtaget. De svenska försöken att återknyta förbindelserna med de ur synpunkten av Sveriges råvarubehov viktigaste transoceaniska marknaderna komma givetvis icke att upphöra.

Den andra huvudlinjen för svensk handelspolitik i avspärrningstider måste vara utbyggandet av handelsvägarna över Östersjön. Här möter oss Tyskland såsom vår traditionellt främste handelspartner. Sedan år 1934 är handelsutbytet med Tyskland underkastat ett clearingförfarande, vars tillämpning kanske bäst illustreras med följande exempel. År 1938 inbetalade svenska importörer av tyska varor sammanlagt 428 miljoner kronor å clearingkontot i Stockholm, vilket belopp disponerades sålunda, att 333 miljoner kronor utbetalades åt exportörer av svenska varor till Tyskland, 38 miljoner

kronor erlades för frakter, patenter m. m. och 57 miljoner kronor delades mellan svenska räntefordringar och tyska riksbanken. Utgångspunkten för clearingens tillämpning är alltså självfallet storleken av inbetalningarna i Stockholm, d. v. s. storleken av den svenska importen från Tyskland. Under den svensk-tyska clearingens hittillsvarande tillämpning har importen utvisat en avsevärd stegring; inbetalningarna hava ökat från 315 miljoner kronor 1935, 428 miljoner 1938 till 578 miljoner 1939. De viktigaste faktorerna bakom denna utveckling hava varit å ena sidan den ökning av det svenska folkets köpkraft, som möjliggjorts av det allmänna ekonomiska uppsvinget i Sverige, enkannerligen den svenska exportens gynnsamma utveckling, och å den andra den målmedvetna tyska handelspolitik, som genom systematiskt understöd åt den tyska exporten till Sverige utjämnat spänningen mellan tyska inlandspriser och prisnivån å världsmarknaden. Efter krigsutbrottet hava tillkommit ytterligare faktorer, som verkat i riktning mot en ökning av importen från Tyskland; under perioden fram till april förbättrades det tyska konkurrensläget därigenom att relationen mellan fraktkostnader via Östersjön respektive via Nordsjön undergick en stark förskjutning och under perioden efter april har ju konkurrensen med importen västerifrån helt bortfallit.

Genom denna ansvällning av importen från Tyskland skapades givetvis möjligheter för en ökning jämväl av vår utförsel. Exportens ökning skedde emellertid icke på långt när i samma takt som importens, varför ett saldo uppstod på clearingens, som i maj 1940 uppgick till bortåt 170 miljoner kronor. Förhandenvaron av detta saldo i förening med den fortsatta alltjämt gynnsamma utvecklingen av importen från Tyskland utgjorde förutsättningen för de betydande ökningar av den svenska exporten, särskilt av pappersmassa och papper, varom överenskommelse träffades i juli 1940.

Utvecklingen av handelsförbindelserna med Tyskland har sålunda hittills varit löftesrik; varuutbytet vilar på en solid grundval av ömsesidiga intressen, å ena sidan det tyska behovet av järnmalm, trävaror m. m. och å den andra det svenska behovet av kol och koks, kemikalier, handelsjärn m. m. Importutvecklingen under året har hittills varit gynnsam; inbetalningarna å clearingens hava under tiden 1 januari—15 oktober uppgått till 573 miljoner kronor mot 405 miljoner under motsvarande period 1939. Å andra sidan måste man givetvis räkna med, att minskningen av den svenska köpkraften kan komma att i längden ogynnsamt inverka på det

svenska folkets förmåga att absorbera tyska varor. Det är emellertid vår förhoppning, att vid de förhandlingar, som skola taga sin början i mitten av november, den hittillsvarande ramen för varuutbytet skall ytterligare kunna utvidgas.

I våra bemödanden att inom Östersjöområdet återvinna vad vi förlorat av Nordsjöhandeln knyts många förhoppningar till Sovjetunionen, där vår kvalitetsindustris produkter sedan länge åtnjuta gott rykte och god marknad. 1934 års kreditavtal var ett försök att skapa en solid och långfristig grundval för handelsutbytet, ett försök, vars misslyckande jag alltjämt beklagar. Det handelsavtal, eller rättare sagt det komplex av överenskommelser, som i september träffades med Sovjetunionen, är avsett att utgöra ramen för ett väsentligt utvidgat varuutbyte. Handelsfördraget anger vissa solida utgångspunkter: export av den svenska järnhanterings- och verkstadsindustriens kvalitetsprodukter, import av mineraloljor, fodermedel och metaller. Kontrakt hava hittills tecknats med svenska exportörer för ett belopp om cirka 38,5 miljoner kronor, avseende leveranser under första avtalsåret, och cirka 13,1 miljoner kronor för leverans under det därpå följande året. Förhandlingar pågå rörande ytterligare leveranser av betydande omfattning; det är att hoppas, att dessa affärsunderhandlingar skola leda till önskat resultat inom en nära framtid. På den svenska importsidan är hittills anteckna leveransavtal beträffande fodermedel, spannmål m. m. till sammanlagt omkring 19 miljoner kronor. I betraktande av olikheten i export- respektive importvarornas natur skulle det — om den i avtalet förutsedda jämvikten skall kunna uppnås — vara påkallat att leveranserna från rysk sida under avtalets första tillämpningstid icke oväsentligt överstiga vår export till Sovjetunionen. Det är följaktligen att hoppas, att ytterligare importkontrakt kunna tecknas och effektueras under en nära framtid. Huvudsaken är självfallet, att de båda avtalsparterna på den grund, som septemberöverenskommelserna anvisa, i gemensamt arbete söka uppbygga ett varuutbyte av väsentligt utvidgad omfattning.

Våra nordiska grannländer hava för den svenska exporten varit av måhända större betydelse än man vanligen föreställt sig. Ett normalår som 1938 uppgick värdet av utförseln till Danmark, Finland och Norge till omkring 300 miljoner kronor, motsvarande cirka 16 % av det totala svenska exportvärdet. Däremot har vår import från samma länder alltid legat på en väsentligt lägre nivå än exporten; det totala importvärdet år 1938 var endast omkring 160

miljoner, motsvarande något mer än 50 % av exportvärdet. Våra grannländer hava i avsevärd utsträckning betalat importen från Sverige med exportöverskotten från handeln västerut, enkannerligen från handeln med Storbritannien. Denna grundval för det svenska exportöverskottet gentemot de nordiska grannländerna har givetvis i och med avspärrningen fallit bort; därtill kommer att möjligheterna att i grannländerna finna varor för import till Sverige förminskats till följd av krigshändelserna.

Vid avslutandet av det clearingavtal, som i somras träffades med Danmark och som avser handelsutbytet under andra halvåret 1940, ansåg man sig icke kunna med säkerhet räkna med ett högre värde för importen än omkring 20 miljoner svenska kronor. Endast genom tillskott från den svensk-tyska clearingen lyckades man höja siffran för den svenska exporten till omkring 35 miljoner danska kronor. Den faktiska clearingutvecklingen har varit gynnsammare än beräkningarna, i det att inbetalningarna för import från Danmark under tiden 1 juni—15 oktober uppgått till icke mindre än 26 miljoner kronor. Då emellertid möjligheterna att under 1941 erhålla varor för import från Danmark förefalla skäligen ovissa, lära utsikterna för exporten till Danmark icke få bedömas särskilt optimistiskt.

Clearingförhållandet till Norge vilar på en fastare grundval, så länge Norge är i stånd att leverera sill, gödningsämnen, svavelkis m. fl. för den svenska folkhushållningen viktiga varor. Inbetalningarna för importen från Norge under andra halvåret 1940 hava hittills uppgått till omkring 34 miljoner kronor.

I förhållande till Finland har det icke varit möjligt att på clearinggrundval skapa ett livsdugligt handelsutbyte. Därtill äro möjligheterna för oss att erhålla ur svensk folkhushållningssynpunkt önskvärda varor från Finland alltför begränsade. Till uppfyllande av de löften, som svenska regeringen lämnat om svensk hjälp vid Finlands återuppbyggnadsarbete, hava emellertid krediter lämnats från svensk sida i syfte att göra det möjligt för Finland att i Sverige placera order för minst 50 miljoner kronor under tiden intill utgången av februari 1941. Det är givetvis ett svenskt önskemål, att man på finsk sida vid utnyttjandet av de svenska exportkrediterna tager hänsyn till den svenska exportens normala sammansättning.

Rikta vi därefter våra blickar till marknaderna bortom Östersjöländerna, tilldrager sig i första rummet Italien vårt intresse. För

vår cellulosexport har Italien sedan länge varit en betydelsefull marknad; år 1939 utfördes ej mindre än 153,000 ton till Italien. De svensk-italienska handelsförbindelserna hava utvecklat sig på ett synnerligen tillfredsställande sätt inom ramen för den sedan år 1935 tillämpade clearinganordningen. Värdet av handelsomsättningen har i själva verket stigit från 53 miljoner kronor 1935 till 84 miljoner kronor 1939. Vid förhandlingar, som skola äga rum nästkommande november, kommer handelsutbytet med Italien för år 1941 att bliva föremål för gemensam överläggning.

Även de svenska marknaderna i Balkan, Frankrike, Spanien m. m. äro föremål för den svenska handelspolitikens uppmärksamhet. De transportsvårigheter, som utgjort det första hindret för en bearbetning av dessa marknader, hava åtminstone delvis blivit lösta genom den förklaring, som från tysk sida lämnats om beredvillighet att underlätta den svenska transitotrafiken genom Tyskland. Ett problem av särskild betydelse är den spänning, som består mellan den i vissa av dessa länder rådande prisnivån och priserna å den svenska marknaden. Det gäller här att genom organiserat samarbete mellan svenska importörer och exportörer möjliggöra kompensationsanordningar, baserade på en ur svensk synpunkt acceptabel bytesrelation. Ett initiativ på detta område har tagits genom bildandet av en allmän kompensationsorganisation, Sukab, vars arbete givetvis på många punkter berör den statliga handelspolitikens verksamhet. Här liksom på så många andra områden av dagens handelspolitik skymta nya och hittills oprövade uppgifter för samarbete mellan staten och det enskilda näringslivet.

Efter denna summariska översikt av våra viktigaste marknader återstår att sammanfatta intrycken. Det kan med skäl påstås, att de bemödanden, som sedan april gjorts att intensifiera handeln över Östersjön, lett till väsentliga resultat. Vår handel på Tyskland befinner sig alltjämt i en i stort sett mycket gynnsam utveckling och löftesrika initiativ hava tagits på den sovjetryska marknaden. Å andra sidan hava vi att räkna med allvarliga hämningsmoment på åtskilliga av de övriga europeiska marknaderna. Därest vidare sjöfarten västerut förblir stängd under år 1941, lära vi trots alla försök att utbygga handeln innanför blockadspärrarna hava att räkna med en minskning till mindre än hälften av vår totala export från före kriget. Denna reduktion torde givetvis i främsta rummet drabba de träförädlade industrierna. Vad våra importbehov angår, har Tyskland möjligheter att förse oss med kol och koks, kemikalier,

vissa textilvaror m. m., och vi hoppas vidare på import från Sovjetunionen, bl. a. av vissa kvantiteter mineralolja, fodermedel och spannmål. Men för vissa andra av våra viktigaste importbehov förefalla utsikterna vara mycket mörka. Man kan icke komma ifrån, att det för det svenska näringslivet är en livsfråga att kunna återupptaga sjöfarten västerut. Sverige är säkerligen berett att fylla sin andel i det stora uppbyggnadsarbetet i Europa. Skall det svenska näringslivet emellertid kunna utveckla sin fulla styrka, måste det hava tillgång till den kraftkälla, som utgöres av förbindelserna med andra kontinenter.

I de föredrag, som följa i denna radioserie, komma dagens näringspolitiska omställningsproblem att närmare belysas. Jag skall för min del inskränka mig till några avslutande observationer beträffande de krav, som det allvarliga läget ställer på vår handelspolitiska beredskap. Det erinrades inledningsvis om att Sverige före krigsutbrottet intog en särplats i Europa genom att hava kunnat i huvudsak bevara ett fritt utrikeshandelssystem. Kriget har brådstörtat en måhända även eljest sannolik handelspolitisk utveckling och vi ställas nu dagligen inför uppgifter, där de hittillsvarande handelspolitiska hjälpmedlen förefalla otillräckliga. Särskilt när det gäller förhandlingar med stormakter, vilkas näringsliv är ställt under centraliserad statskontroll, förhandlingar, vilka i själva verket alltmånga få karaktären av omfattande affärsuppställningar, kan det icke hjälpas, att den svenska förhandlingsparten känner behov av effektivare kontroll av den egna utrikeshandeln. Vårt kanske främsta handelspolitiska bytesobjekt utgöres för närvarande av våra möjligheter att leverera vissa svenska produkter, men detta förhandlingsmedel försvagas givetvis, om svenska firmor i förväg avsluta leveranskontrakt beträffande just dessa produkter. Ingen kan förtänka firmorna, att de i sitt arbete att finna avsättning för svenska produkter förfara på detta sätt, men faktum kvarstår, att möjligheterna att i utbyte mot exportvarorna erhålla lämpliga importvaror därigenom förminskas. Ett annat aktuellt exempel. En utländsk stat utbjuder i Sverige en produkt, som i nuvarande läge är särskilt eftertraktad. Då de svenska importörerna äro talrika och köpintresset stort, stegras importpriset såsom vid en auktion. Ett enhetligt uppträdande skulle förhindra detta.

I ett föredrag år 1937 tillät jag mig säga följande: "Svenskt näringsliv har lämnat laissez-faire-politiken långt bakom sig, det har avböjt den tvångsvisa planhushållningens teori. Men vi hava ännu

icke nått fram till någon syntes, utan få nöja oss med att med det tålamod och den uppfinningsrikedom, varav vi äro mäktiga, söka lösa de uppkommande organisationsproblemen efter hand. Det är snarast i denna handels- och industripolitiska anpassning, som man har att söka de handelspolitiska framtidslinjerna. En sådan anpassning kräver med nödvändighet nya konstruktioner, konstruktioner, som för blott några år sedan kunnat förefalla förbryllande". Krigsutvecklingen har skärpt frågeställningarna; dagsläget kräver ett raskare handlande. Vi måste övervinna åtskilliga ännu bestående hämningar, som försvåra ett rationellt och smidigt samarbete mellan enskilda näringsorganisationer och statliga myndigheter. I våra bemödanden att bevara en rimlig bytesrelation mellan export- och importvaror — ett tema, som kan bliva nästa års handelspolitiska ledmotiv — kräves det sammanhållning mellan de enskilda företagen, ett förstärkande av näringsorganisationernas grepp om sina medlemmar. Även den statliga handelspolitiska administrationen kan behöva en översyn. Man skulle gärna önska sig en stramare administrativ organisation, även om det villigt medgives, att det vidsträckta handelspolitiska fältet icke ägnar sig åt en fullt genomförd centralisering. Vår nuvarande handelspolitik är en ekvation med många obekanta. Förkrigstidens ekonomiska ordning kan ej vara normgivande; ej heller kunna vi planera vår framtida handelspolitik på krigsekonomiens ständigt skiftande förutsättningar. Vi måste vara beredda att möta varje ny situation med all den fantasi och beslutsamhet, som kräves av svensk handelspolitik i krigstid.

Den 31 okt. 1940.

EXPORTINDUSTRIERNA OCH HANDELSSPÄRREN

Av direktör TORSTEN HERNOD

Svensk export.

”Med stöd av detta svenska folk, skolat, bildat, välnärt, välklätt, organiserat, disciplinerat, fritt, friskt och målmedvetet går så Svea Rike ut i världen för att på fredlig väg erövra en plats i solen, och detta sker genom att ur Sveriges skogar, berg, jord och vattenfall skapas en rad av världsmarknadens högsta kvalitetsvaror, resultatet av sinnrika uppfinningar, arbetsskicklighet och arbetsstolthet. — Och allt eftersom produkterna av detta kvalitetsskapande arbete dra segrande fram över jordklotet, täckes Sveriges yta allt tätare av den industriella flitens och framgångens tecken och symboler: bruk, fabriker, verk, städer, järnvägar, hamnar, kanaler och *egna* hem.”

Ungefärligen så skrevs med stolthet i publikationen ”Svea Rike” för ett tiotal år sedan, och när det nu pågående kriget började, hade Sverige nått full slagkraft i världskonkurrensen. — Sverige hade blivit ett ledande industriland med en blomstrande exportindustri, vilken i icke ringa mån skapat det materiella underlag, som väl får anses erforderligt för en hel del av de andliga värdenas spridning bland bredare delar av ett folk.

Om man ännu en gång sökte i bilder visa, vad Sveriges export-handel betyder för vårt land, och för dess folks levnadsnivå under, vad vi kalla, normala förhållanden, skulle en än roligare och än mera intressant bilderbok av det skapande arbetets resultat och förutsättningar komma till än för tio år sedan. Man skulle då även se, att den svenska sjöfarten under vår generation utvecklats från en blygsam kustfart till oceanfart med svenska jätteångare, byggda på svenska varv och av en så hög kvalitet, att de väcka berättigat erkännande världen runt.

Denna exportindustri — liksom Sveriges näringsliv i övrigt — baserad huvudsakligast på värdefulla och i vissa fall enastående naturtillgångar, bearbetade av framstående arbetare, befann sig vid

början av de händelser, som nu skaka den civiliserade världen, i ett mycket tillfredsställande läge. Även om betydande inkallelser till militärtjänst medverkade därtill, voro våra produktiva arbetskrafter i det närmaste utnyttjade, och vi kunde glädja oss åt ett ovanligt lågt arbetslöshetstal. Det svenska arbetet hade effektivt medverkat till en inom landet stigande civilisation och kultur, ett högre välstånd för flertalet hade nåtts, och det torde väl icke nu vara överdrift påstå, att en såväl kroppsligt som andligt spänstigare nationell människotyp började framträda. — Vad som skett i vårt land under det år, som gått sedan september 1939, berättigar till det sista påståendet.

Till nåendet av detta värdefulla mål har exportindustrien, vars angelägenheter i detta föredrag skola behandlas, i det förflutna i högsta grad bidragit, även om det förmärktes under året före krigsutbrottet, att svenska folkets behov växte och växte till den grad, att det som producerades av nyttigheter för hemmakonsumtion eller export icke ville räcka till för det förbrukningsläge, som skapats. Problemet om uppdelningen av välståndet började att skärpas.

Man träffar ofta personer, som fråga: "Varför skall man exportera, varför kunna vi icke sköta oss själva och särskilt, varför skola vi exportera råvaror och halvfabrikat, med andra ord, varför kunna vi ej själva göra järn, stål och sedan maskiner och andra varor av alla våra malmer, och exempelvis tidningspapper, silkesstrumpor och korvskinn eller cementsäckar, smörpapper och påsar av all vår cellulosa?" — Eller: "Varför bygger vi inte så kallade färdiga trähus och dansbanor av allt virke, vi tar från skogen?" — Det finnes många högt bildade och förnämliga människor, som finna det naturligt att de äro förtrogna med Schillers estetiska diktning eller med questornas åligganden under kejsartiden, och som samtidigt äro komplett okunniga beträffande sammanhanget i det produktionsliv inom landet, som skapar underlaget för det intellektuella livets blomstring.

Men det är — eller har varit — lika naturligt för ett land att skicka ut exportvaror för att få utländska pengar och att för dessa utländska pengar köpa utländska varor, som landet ej självt kan producera, som det är självklart, att en handlande måste köpa och sälja för att kunna leva på sin handel. — Varje bonde vet, att han måste skaffa sig kontantinkomst — det är hans exportverksamhet — för att kunna köpa en slättermaskin eller varor i handelsboden och betala skatten. Arbetaren och löntagaren säljer sin arbetskraft och får pengar, det är hans export och valuta. Sverige måste exportera

för att vi skola kunna importera stenkol och koks till våra fabriker och bostäder, metaller till våra verkstäder, kemikalier för våra cellulosafabriker, spannmål, bomull, mineraloljor, kaffe, té, choklad, viner, film, virginia cigarretter, puder och läppstift o. s. v.

Om man hör sig för hos ett antal av våra större järn- och stålverk, verkstadsföretag och maskinindustrier, som sysselsätta flera tiotusentals arbetare, skola vi visserligen finna, att de olika företagens struktur som exportföretag äro varierande. Ett företag exporterar normalt 95 %, ett 80 % av tillverkningen, ett annat $\frac{2}{3}$ av tillverkningen, ett tredje 70 %, 35 %, 25 % o. s. v. hela skalan nedåt. Och resten går på hemmamarknaden.

Vart tar denna export vägen, och vilka äro varorna? Den går till hela den civiliserade världen och till de svartas djungel, till storstäderna och jordbruksbygden, till urskogen och plantagerna. En exportör har världens alla länder, en annan 40 till 50 olika länder till kunder. Andra — halvfabrikatsexportörerna — hava mera begränsade avsättningsområden. Se här några exempel.

Stålindustrien, som till grundvalar för sin export har råvarornas renhet, och som genom yrkesskicklighet, parad med tekniskt kunnande, ernått försprång i fråga om formgivning och dithörande problem, kan tillfredsställa mycket högt uppdrivna fordringar på precision och jämn kvalitet. Denna kvalitetsstålindustris huvudsakliga marknader äro de högt industrialiserade länderna. Den omfattar:

Flygindustriens stålbehov av olika konstruktioner;

Det gäller vapenindustrien från pipämnet till tändstiftet;

Den täcker sågblad, från storskogens timmersågar till juvelerarsågen för juvelerarens konstarbete;

Jordens rikedomar av järn, guld och koppar m. m. brytas långt nere i jorden i världens alla länder med hjälp av det svenska ihåliga borrhålet;

Tonfilm, högtalare, diktafoner och musikstämmor få sitt utförande av svenskt magnetstål.

I alla det moderna livets olika maskiner, apparater och verktyg, där precision och kvalitet äro erforderliga egenskaper, tränger det svenska kvalitetsstålet in: i klocker, barometrar, korsetter, leksaker, fjädrar, paraplyer, pennformerare, skriv- och räknemaskiner, kassaapparater.

Det tillverkas rör till ölledningar i bryggerier och till sifonrör, verktyg från de grova stenverktygen via snickarens till kirurgens in-

strument och nålar. Och att rakklingor av svenskt stål skrapa all världens hakor, det vet alla, liksom man numera vet, att kullager inte har med skjutning att göra annat än när det gäller att skjuta vagnar och skottkärror.

Gustaf de Laval's separatorer äro inte bara till för mjölken som i början. Maskinen har fulländats, och användningsområdet har utsträckts ofantligt. Den har numera sin användning runt om i världen inom bl. a. oljeindustrien och dess raffinaderier, inom den syntetiska oljeindustrien, ombord på krigs- och handelsfartyg, inom vinproduktionen, vid jästfabriker och valoljekokerier och för olika ändamål inom den kemiska industrien.

Den elektriska starkströmsindustrien har trots hård konkurrens, valutarestriktioner, höjda tullar och andra åtgärder av hämmande art, högt uppdrivit sin export av maskiner och apparater av alla slag, allt ifrån stora kraftverksmaskiner, vars effekt uttryckes i femsiffriga hästkrafttal ned till de allra minsta småmotorer på endast en bråkdel av hästkraften. Till alla delar av jordklotet söker sig denna den elektriska starkströmsindustriens export.

Inom den elektrokemiska industrien skall jag inskränka mig till att nämna några exportartiklar: kalciumkarbiden, som går till olika länder för svetsning i verkstäder och skeppsvarv eller för belysningsändamål; kiselmetallen, som förbrukats huvudsakligast av stålindustrien samt använts till legering av aluminium för att förbättra dess hållfasthetsegenskaper. (Alla Londonbussars hjulnav, ekrar och fälgar äro utförda av aluminium, legerat med kiselmetall från Sverige.) Och slutligen natriumklorat, som går till alla världsdelar, och som användes till att, upplöst i vatten, sprutas ut från tankvagnar för att utrota ogräs på järnvägsbanvallarna.

Att AGA-fyrarna lysa i alla farvatten jorden runt — de som ej äro släckta — det vet alla svenskar, att man av den exporterade cellulosan och trämassan gör papper av olika slag, det vet också alla svenskar, men måhända icke, att man också gör konstläder, gjutna leksaker, garn, mattor och korvskinn. Och av avfallslutarna och hartsen — förutom den omstridda spriten — lacker, harts, terpen-tin, kapsyler, beck, cellophan, tvål och såpa, krut, trycksvärta, dynamit och kamfer.

Cementindustrien, slutligen, har haft ett produktionsöverskott, som kunnat hävda sig på den sydamerikanska marknaden tack vare vår världs bekanta passion för kaffe. Båtarna ha gått med stark cement ut och starkt kaffe hem.

En oändlig massa liknande exempel, som de nu nämnda, skulle här kunna anföras, telefon- och tändsticksindustrien icke att för- glömma, men tiden tillåter icke detta.

Och alla dessa exportvaror, som tillverkas i anläggningar Sverige runt, och vilkas framställning sker i fabriker, som kostat mycken möda att successivt utveckla till storföretag och många hundra miljoner att bygga upp, hava icke enbart kommit till för att bereda *sysselsättning* inom landet utan även för att tillförsäkra oss valutor, betalningsmedel, utländska pengar, som behövas, för att man skall kunna betala den nödvändiga importen, till största delen av varor, som vi icke själva hava.

Värdet, det *årliga* värdet, av denna export rörde sig om c:a 2 miljarder kronor, d. v. s. nära 3 gånger försvarslånet. — Härtill kommer värdet av exporterade fartyg och på rederirörelse intjänade frakter samt i sin mån turistväsendet. Per capitavärdet av Sveriges export är i jämförelse med andra länders ovanligt högt.

Sveriges industriproduktion har under de senast förflutna 10 åren stigit med mer än 50 %. Folkhushållet är mera beroende av utlandet än tidigare, även om den egna livsmedelsproduktionen under samma tid ökats i förhållande till folkmängden. Därav följer också, att avspärningen berör Sveriges folkhushåll ofantligt mycket starkare nu än under förra kriget.

Krigsutbrottet. Avspärningen.

Och så kom kriget. Det medförde omedelbart för vissa företag total och för andra partiell omläggning av verksamheten, för andra återigen betydde kriget en gradvis skeende nedläggning av all verksamhet. Myndigheterna ingrepo mycket hastigt och beslaglade dels viss industriell kapacitet och dels materialier i färdigt och halvfärdigt skick samt sådana importerade varor, på vilka vid försvårad tillförsel utifrån, brist beräknades kunna uppstå. Oregelbundna och försvårade transporter blevo givetvis en snart inträdande företeelse. — Farhågor och förhoppningar beträffande framtiden avlöste varandra. Krigets verkningar på exporthandelsomsättning inträdde emellertid icke under de första månaderna med särskild skärpa, även om sjöhandelskrigets verkningar och de krigförandes hänsynslösa tillämpning av krigets lag mot de neutrala mycket snart gjorde sig kännbar. Exportindustrien hade givetvis vid krigsutbrottet att normalt fullgöra sina leveranser, om skeppningsmöjligheter förelågo, och då bilden av sjöfartsförhållandenas utveckling un-

der de sju första krigsmånaderna också ger bilden av exportverksamhetens läge under samma tid, skola svårigheterna för sjöfartens bedrivande här i korthet påvisas.

Transportproblemet till sjöss blev och är givetvis den mest besvärande punkten i utrikeshandeln. Den paralyserande verkan på sjöfarten, förorsakad av mineringar, kontrabandsbestämmelser — mycket snart blev praktiskt taget alla varor kontraband — och direkta krigshandlingar mot neutrala, som under de första 14 dagarna inträdde, upphörde snart nog. Under september nedgick fartygstrafiken till ungefär hälften av den normala. Under god ledning återvann sjöfarten sin rörelseförmåga trots hämmande ingrepp av olika slag såsom uppbringningar, krympningen av den s. k. territorialgränsen — Falsterbopassagen påminna sig alla —, som hade till följd att endast båtar med ett uppdjupgående av 15 fot och därunder kunde komma in och ut ur Östersjön, och slutligen det stora minfältet i Nordsjön. Men trots allt detta kunde sjöfart och export från Sverige i viss utsträckning upprätthållas under de 4 första krigsmånaderna till in i januari 1940. Flottans och flygets aktiva, skickliga och uppoffrande insats under denna tid bör i detta sammanhang understrykas.

Från och med januari fick sjöfartens svårigheter på grund av sjökrigets intensifiering en utpräglad skärpning av en typ, som ägde bestånd under månaderna januari, februari och mars. Under denna tid igångsattes det oinskränkta ubåtskriget, minutläggningar utan föregående varning och luftangreppen mot handelsfartyg. Under denna tid inträdde också osedvanligt tidigt, osedvanligt skarpt och med osedvanlig långvarighet den stränga vinterns issvårigheter, som tidvis stängde även västkusthamnarna. Sjöfarten på Östersjön stoppades helt under längre tid. Varorna sökte sig väg järnvägsledes. Vagnparken var otillräcklig. Förbud för vissa järnvägstransporter, stockning i västkusthamnarna, anhopning av vagnar med exportgods, som ej kunde lossas eller lastas annat än med största tidsutdräkt, inträdde. Samtidigt visade det sig nödvändigt att i viss utsträckning ransonera elektrisk energi till industriella förbrukare. Tillförseln av stenkol upphörde och bidrog i sin mån att försvåra arbetet för den del av industrien, som kunde hållas i gång.

Förutom tidigare omnämnda hinder och svårigheter hade exportindustrien och sjöfarten även att brottas med ett annat problem, nämligen täckandet av krigsförsäkringsrisken. Fartygen kunde givetvis icke gå och lasten ej transporterats utan försäkring för krigs-

fara. Denna kostnad måste ju läggas på det transporterade godset, som därigenom i flertalet fall kom att vidkännas en prisökning, som var större än varuvärdet i exporthamnen. Men i april skulle den efterlängtdade islossningen komma, och då kom — ockuperingen av Norge och Danmark. Den sjöfart, som kunde bedrivas, fick söka sig längre och mera tonnagekrävande vägar med oekonomisk och starkt fördyrad drift. För varuexporten betydde detta våldsamma fraktstegringar. Restiden i Nordsjöfart blev tredubblad. Trafiken fick lov att dragas utmed kusterna och kunde som regel bedrivas endast på dagen.

England förklarade alla nordiska farvatten, undantagandes svenskt territorialvatten, för minfarliga. Tyskland deklarerade utvidgade minspärrar i Östersjöinloppen och över Skagerack — från båda hållen av enastående omfång. Resultatet av detta blev praktiskt taget ett obönhörligt stopp för all transport västerut och för all annan utrikeshandel än den, som kunde ske över kontinenten. Den svenska handelsflottan uppdelas i två hälfter, ungefärligen lika stora. Den ena, det högmoderna svenska motortonnaget, som i timecharter för stora befraktare är mycket eftersträvat, befinner sig i främmande farvatten företrädesvis på västra halvklotet och torde på så sätt tillföra landet ett icke obetydligt inseglingsöverskott av sin lönande förtjänst, om också icke varor. Den andra delen är i sysselsättning inom Östersjöområdet med mycket begränsade vinstmöjligheter. Denna sistnämnda trafik bereder f. n. sysselsättning åt ångfartygen och även åt några av motorfartygen, medan de flesta moderna motorfartygen måste ligga stilla.

Om konsekvenserna av denna avspärrning skulle mycket drastiska och beklämmande detaljer kunna beskrivas för intresserade utanför sjöfartens och industriens kretsar, men tiden tillåter endast en del antydningar:

Det blev förvaring i månader av stora kvantiteter varor i lastade båtar;

Vid bruk och fabriker färdiga varor fingo upplagras;

Stora maskinbeställningar, som voro under utförande, fingo antingen avbrytas eller färdigställas för lagring i väntan på oviss leveranstid eller kontraktets hävande, med därav följande förluster;

Cellulosa- och trävaruindustriens tidigare avslutade leveranskontrakt för ett par hundra miljoner kronor eller mera hävdes automatiskt av köparna, och möjligheterna betr. en andra sats om 200 mkr. voro skrinlagda. Exporten till Amerika och Australien inne-

bar förlusten av ytterligare 300 mkr. Exporten till enbart England och Frankrike, som 1938 uppgick till 507 milj. kr., bortföll, d. v. s. c:a 1/4 av totala årsexporten enbart på dessa två länder. Maj månads 1940 exportvärde blev 80 milj. kr., jämfört med 167 milj. kr. 1939 o. s. v.

Endast ett par typiska exempel på svårigheterna och de fåfänga försöken att övervinna dem må här anföras:

En stor generator, tillverkad för ett kraftverk i Canada, låg sedan medio av april lastad i pråm i Göteborg i avvaktan på skeppningsmöjlighet. Efter en mångfald försök i olika riktningar stod endast den utvägen öppen att skicka generatoren via Sibirien, då meddelande ingick, att kunden ej längre kan vänta på leveransen utan annullerade kontraktet. En större maskinsändning för Sydamerika hade sänts till Italien för vidarebefordran men måste därifrån återtagas och omdirigeras till Ishavshamn, där den nu ligger i avvaktan på en oviss skeppningsmöjlighet. Under tiden råder det mycket stark efterfrågan på dessa maskiner därute.

Likvider och transfereringar av medel ha givetvis vållat oerhörda svårigheter, och de allehanda restriktioner, som i allt större omfattning finnas, ha icke minskat svårigheterna för exportindustrien. Å andra sidan måste man säga, att genom de åtgärder, som vidtagits från statsmakternas sida, och även genom kooperativt samarbete mellan exportindustriens män för tillvartagandet av gemensamma intressen samt i vissa fall genom närmare samarbete mellan importen och exporten, vissa betydande fördelar uppnåtts, och många svårigheter undanröjts.

För det svenska skeppsbyggeriet betydde ockupationen av Norge, att dess största kund bortföll. De svenska varven hade då i beställning c:a 430,000 bruttoton handelsfartyg, varav 65 % för utlandet, huvudsakligen Norge, motsvarande styvt 2 års produktion. Värdet belöper sig till c:a 200 milj. kronor. Vårt skeppsbyggeris karaktär av exportindustri — en av de största — torde klart framgå av dessa siffror. Sedan april torde ej något nybygge för främmande land hava utförts. Varvsindustriens svårigheter ha dock i viss mån kompenserats genom arbeten för marinens och försvarets räkning. Dessa arbeten torde också vara i högsta grad behövliga såsom ersättning för den till mindre än hälften nedskurna reparationsverksamheten, beroende på att c:a 80 % av den norska och c:a 50 av den svenska handelsflottan är i gång utanför spärren och sålunda ej kunna uppsöka sina vanliga reparationshamnar.

Omställningsprocessen.

Inför det då skapade läget — spärren — var det naturligt, att alla företagsledare med kommersiell och teknisk uppgift omedelbart anspände sina krafter för att finna nya lösningar av företagets problem, såsom exempelvis övergång till tillverkningar av andra produkter för de få marknader, som ännu stodo öppna. Man ställde om sin tillverkningskapacitet för beredskapens behov och för tillverkning av ersättningsprodukter. Svårigheterna ha varit stora, och även om exportens män i viss mån fått lov att arbeta med förbundna ögon eller i varje fall med ytterst skymd blick beträffande framtiden, har dock förmågan till omställning icke saknats, och uppslagsrikedomen har varit stor. Snabbheten i utförandet har kanske stundom hämmats av trögheten i den statliga licensgivningen, med vilken exportindustrien icke alltid varit enig.

Den inventering på detta område, som jag tack vare utomordentligt tillmötesgående från ett antal av våra förnämsta företagsledare kunnat göra, i syfte att få belysande underlag för detta anförande, tydliggör på det starkaste, att denna omställning varit vidsträckt och allmän, och att industriföretagen i detta avseende icke underlåtit att göra sin plikt. Resultatet har också blivit, att inom ett flertal större företag inom järn- och stål-, verkstads- och maskinindustribranschen sysselsättningen, trots i största omfattning bortfallen export, alltfört kunnat upprätthållas i tidigare och utökad omfattning. Arbetarestammen har snarare ökats än minskats, och i vissa fall har arbetareantalet varit större än någonsin tidigare. Vissa företag, som legat på en 90—100%-ig exportnivå och sålunda tillhört de mest utpräglade exportindustrierna, ha övergått till att arbeta nästan uteslutande för den svenska marknaden.

De produkter, som här närmast hava intresse och kunna omnämnas, äro bl. a. starkströmsindustriens tillverkningar på grund av forcerandet av såväl statliga som enskilda kraftverksbyggen. Det åtstramade läget inom bränsleförsörjningen har skapat efterfrågan på elektriska ugnar. Trådbussarna, den elektriska bilen och järnvägs-elektrifieringen äro andra tillverkningar på detta område.

Andra exempel äro exempelvis gengasaggregaten, fläktarna, luftreningsapparater för skyddsrum, smiden för militära ändamål och för kraftlinjer, de av alla gengasförare med sådan glädje hälsade gengaständstickorna ej att förglömma, en mångfald andra produkter att lämpligen förtiga.

Att denna omställning ofta kunnat ske först efter övervinnandet av betydande svårigheter är uppenbart. Att man inom vissa företag med högt driven specialisering icke kunnat nå större resultat på grund av den begränsade anpassningsförmågan är likaså naturligt. Särskilda svårigheter på detta område förefinnas inom den starkt specialiserade Eskilstunaindustrien, som i många fall måste anskaffa helt och hållet nytt maskineri. — Detta gäller även i sin mån Separatorindustrien. — Inom verkstadsindustrien måste det taga lång tid för framställning av ritningar och tillverkning av lämpliga verktyg för att kunna åstadkomma en konkurrenskraftig vara. Vissa fabriker äro på grund av sin maskinella utrustning mera lämpade för varierande tillverkningar än vad andra äro. Stundom lägger materialfrågan hinder i vägen, och på detta område bemödar man sig att få fram ersättningskvaliteter, som utan att man avlägsnar sig för långt från den ordinarie kvaliteten skapar en ersättningsprodukt, som drygar ut råvarutillgången — det är med andra ord det i alla hem nu dagliga husmodersproblemet, tillämpat på det industriella området.

I mycket hög grad är det de stora statsbeställningarna för beredskapen, som tillfört den svenska industrien i allmänhet och följaktligen även exportindustrien beställningar, likasom ock luftskyddsrumbeställningar från kommuner och enskilda skapat produktionsmöjligheter på verkstadsområdet. För järnindustrien kunde redan i början av detta år behovet beräknas till ett par hundra tusen tons, för verkstadsindustrien i ett par hundra miljoner kronors värde. Vid augusti månads ingång kunde man räkna med att ungefär 100,000 industriarbetare voro sysselsatta för försvaret, d. v. s. c:a 25 % av totalantalet. Dessa försvarets och beredskapens beställningar äro emellertid av temporär art, och allteftersom statens rustningsbehov fylles, falla produktionsmöjligheterna för den därav berörda industrien successivt bort.

I vilken omfattning s. k. surrogatindustrier därefter kunna komma att starkare framträda är f. n. omöjligt förutsäga. Sådan produktion, såsom ersättning för tidigare importerade råvaror, torde komma att visa sig få annan karaktär, nödvändiggörande nyanläggning från grunden av ett antal fabriker för framställning, exempelvis av för textilindustrien event. erforderlig cellull, aluminiumoxid av andalusit såsom ersättning för tidigare importerad bauxit o. s. v. Man har anledning gå ut ifrån att sådan produktion icke tillåtes utveckla sig med samma planlöshet som under förra världskriget.

Statens reglerande insats, när det gäller att skapa den rena ersättningsindustrin, torde denna gång bliva effektivare samtidigt med att lämpliga och avvägda garantier för riskernas fördelning — icke att förväxla med subvention till industrien — lämnas. Ett oavbrutet arbete pågår att finna nya arbetsuppgifter, ett arbete som icke kan undgå att retarderande påverkas av skattebelastningen, eller rättare sagt av omöjligheten att, eller okunnigheten om, huru skattebelastningen framöver kommer att fördelas, resp. inverka på ny företagsamhet. Såsom krigskonjunkturskatten f. n. verkar, är densamma direkt avskräckande för dem som vid annan uppläggning av densamma skulle lockas att investera medel i anläggningar till landets gagn. Befrielse i större utsträckning från krigskonjunkturskatt, prisgarantier med trygghet för hastig avskrivning av nyanläggningar äro förutsättningar för tillkomsten av en effektiv ersättningsindustri.

Såsom tidigare nämnts, hade exportindustrin att efter det s. k. storkrigets inträdande söka sina vägar över kontinenten, i den mån kanaler kunde finnas. Den mindre exporten till grannländerna bedrives givetvis i den mån de begränsade betalningsmöjligheterna det tillåta. De extraordinära transportvägar, som kunde sökas, ha — även om alla de till buds stående utnyttjats — givetvis ytterst begränsad kapacitet. Påståenden om annat äro felaktiga. De höga frakterna och försäkringspremierna, som vid varans slutliga framkomst som regel representera den största delen av priset, samt transportorganens begränsade förmåga ha givetvis omöjliggjort transport av andra produkter än sådana, som på grund av sitt höga värde och sin ringa vikt tillåta exceptionella kostnader. Också sådana transporter ha kunnat ske i endast obetydlig omfattning, ty stora risker måste tagas, och förluster kunna icke undvikas. Dessutom sätter ju det rådande prisläget i resp. importländer en gräns för köparens förmåga att bära de stigande kostnaderna, varigenom inträder ett läge, då de svenska priserna bli prohibitiva.

Utländska dotterföretag.

Den ekonomiska nationalism, som särskilt under det sistförflutna årtiondet vunnit utbredning i olika länder, d. v. s. strävandena att förhindra import och uppbyggandet av egen industri — den må vara ekonomiskt bärkraftig inom landet eller ej — har tvingat vissa delar av den svenska exportindustrin att söka sig utomlands för att i respektive länder bedriva produktion, baserad på svensk uppfin-

ningsförmåga och råmaterial för att därigenom söka upprätthålla avsättningen. Jag skall endast i korthet beröra detta förhållande, som nu är av största värde.

Uppenbart är, att den svenska exportens möjlighet att hävda sig i världskonkurrensen sedan en lång följd av år har vilat på vår förmåga att tillfredsställa uppdrivna kvalitetsfordringar. Verkningarna av längre tids bortavaro såsom leverantör kunna uttryckas med det kända: långt från ögat, långt från hjärtat. Nya friare till köparegunsten uppträda, kunden går förlorad, och att sedan återvinna en gammal kärlek är icke alltid så lätt. För mången exportör kommer denna period att betyda, att förbindelsen med kundkretsen på olika håll i världen helt upphör.

Så mycket större betydelse för vårt folkhushåll har det sålunda, att åtskilliga av våra stora, på svenska patent byggda verkstadsföretag för kvalitetsproduktion hava livskraftiga och kvantitativt betydande produktionsfilialer i främmande länder, som kunna förse det land med produkter, i vilket anläggning är placerad, liksom även tillgodose exportbehov till andra stater. Sådan produktion har under kriget för vissa företag medfört en avsevärd stegring. Beträffande en mycket stor och världsomfattande organisation, som har dylika anläggningar i ett 40-tal olika länder, är det att märka, att sådana fabriker nu arbeta även som exportföretag och på så sätt indirekt skydda det svenska moderföretagets exportmarknader för kommande fredliga tider. Detta är ett bevis så gott som något, att en förgrening av en exportindustris tillverkning till utlandet ingalunda behöver betyda ett försvagande av hemmaproduktionens ställning, utan i grund och botten raka motsatsen. Men många av de försäljningsorganisationer, som med stor möda och dryga kostnader upparbetats, bliva delvis utan sysselsättning och inkomster.

Den personliga kontakten med våra utlandssvenskar, sysselsatta på det kommersiella området, är naturligtvis utomordentligt försvårad på grund av långa och osäkra postförbindelser och den kontroll, som i olika avseende påvilar också den telegrafiska kommunikationen. Exporten upprätthålles ju till stor del tack vare våra utlandssvenskars ansträngningar, initiativ och plikttrogna arbete. Vi ha nog svårt här hemma att rätt klargöra för oss, hur bekymmersamt många av dem ha haft och ha det under nu rådande vidriga och riskfyllda förhållanden på många av våra utlandsmarknader. Det är på sin plats, att i detta sammanhang giva uttryck åt uppskattningen av deras förtjänstfulla verksamhet.

Utrikeshandelns ledning.

Under de gångna krigsmånaderna har exportindustrien haft att lita till statsmakternas organ för upprättandet av de speciella handelsavtal, som från tid till annan varit erforderliga med hänsyn till läget. Med framstående skicklighet och under uppoffrande arbete har denna förhandlingsverksamhet bedrivits, och på nyårsaftonen 1939 kunde en av våra affärstidningar registrera följande: "Kommersiella överenskommelser ha nåtts med både Tyskland och England, att i bäggefall fallen en glädjande förståelse ådagalagts för våra behov och önskemål. Man vill häri gärna se ett gott omen o. s. v." I huru ringa grad dessa vackra förhoppningar, som torde hava varit baserade på principen normal handel, skulle komma att uppfyllas, blev för Sverige uppenbart i april och maj månader.

Att vår utrikesledning alltfört har all sin uppmärksamhet inriktad på lösandet av de problem, som sammanhånga med ut- och införsel av varor, är uppenbart, likasom att såväl exportörer som importörer ständigt äro beredda att även i större utsträckning än hittills låta sig rådfrågas och bliva underrättade till det helas båtnad och i syfte att vinna bästa möjliga utnyttjande av avtalen, som från svensk synpunkt kan ske. Med tillfredsställelse hälsar utrikeshandelns män också de förvisso berättigade uttalanden, som helt nyligen från auktoritativt håll fällts angående den hårdhänta handelsspärren på handelsvägarna till transoceaniska länder. Det nyligen träffade handelsavtalet med Sovjetunionen måste hälsas med stor tillfredsställelse, emedan det, omtänksamt och vidsynt tillämpat, för svensk järnhantering och svensk maskinindustri kan medföra ett icke oansenligt tillskott till åtskilliga företags arbetsprogram. Man vill också hoppas, att svenskt tonnage skall få sin anpart i transporten av de utbytesvaror, som falla under avtalet i fråga.

Att icke allas anspråk i alla avseenden av statsorganen kunna vinna beaktande, är förståeligt, men den krympta exportens bedrivande skulle underlättas, om vederbörande kommissioner kunde finna någon form för att — liksom det nu i viss omfattning börjat ske — giva preliminär exporttillåtelse vid underhandlingar om beställning eller före orders tagande. Att emellertid stora svårigheter i detta avseende äro för handen skall villigt medgivas.

I den föredragsserie, varav detta anförande är en del, har tidigare poängterats nödvändigheten av exporthandelns enhetliga uppträdande under statens ledning. Exportlivets män acceptera detta såsom

en nödvändighet nu, samtidigt som man hoppas på, att det i fortsättningen beredes tillfälle till att diskutera räckvidden av sådan ledning och att utöva inflytande över produktionens dirigerings, ty man förmenar, att den produktiva verksamhetens rörelsefrihet och förmåga av insats och initiativ, liksom den tidigare gjort det, även nu kan medverka till att finna utvägar och skapa resultat.

Om det alltså är sant, att exportverksamheten under nuvarande förhållanden måste, för att kunna uppehålla ett flämtande liv, underkasta sig etatistiska ordningar, frågar man sig, huru länge detta skall bli nödvändigt. Det som då i första hand tränger sig på, är givetvis krigets varaktighet och vår möjlighet att undgå detsamma.

Men *sedan*. Skola vi inte då få leva i de ekonomiska frihetsprincipernas naturliga och nödvändiga livsrum, där exportlivets rörelsefrihet och självansvar får komma till sin rätt? Låt oss hoppas, att så i sinom tid kommer att ske.

Men *innan* dess torde väl vårt land hava att genomleva långa och svåra år under strider av annan beskaffenhet än de, som nu rasa i världen. Ty även om ingen kan förutsäga, huru fredsslutets efterverkningar komma att bli, är det väl att antaga, att de, som ställa stora förhoppningar på återuppbyggnadsarbetet, skola få vidkännas besvikelser i likhet med vad förhållandet i stort sett var efter förra världskriget. Om den förmodan är riktig, att vårt land *utan* krig och avspärrning skulle under 1940-talet hava kommit att ställas inför samma allvarliga handelspolitiska bekymmer, vars framträdande kriget våldsamt påskyndat, huru mycket mera utpräglade komma icke problemen numera att bli, i varje fall under ett antal år efter krigsslutet.

Man kan näppeligen föreställa sig, att, om också i vårt eget land såväl statsmakterna som näringslivet i dag borde vara ense om, att den statliga dirigerings av näringslivet icke skall kvarstå en dag längre än vad som är nödvändigt, så måste man göra klart för sig, att vårt förhållande till *utlandet* icke kommer att i första taget återgå ens till de i jämförelse relativt tillfredsställande förhållandena, som rådde under åren före kriget.

Förre presidenten Hoover, som väl torde få anses vara en av de främsta kännarna i Förenta Staterna av europeiska förhållanden, har för några månader sedan skisserat, huru exporthandeln, resp. möjligheterna till denna, komma att minskas på grund av:

- a) ökade statsskulder;
- b) skärpt valutakontroll;

- c) stegrade monetära svårigheter ;
- d) begränsningar av den internationella kreditgivningen ;
- e) fortsatt och utvidgad kontingentering ;
- f) allmän sänkning av levnadsstandarden ;
- g) statsnödvändigheten och politiska hänsyn som bestämmande faktorer för varuutbytet de olika länderna emellan.

Om varuutbytet alltså från dessa utgångspunkter kommer att bindas i en tvångströja och striden om herraväldet över jorden kommer att taga formen av större och mindre strider om exportmarknaderna, så torde det ändock vara så, att man kan hoppas på ett ständigt fortsatt framåtskridande, i varje fall att de fysiska förutsättningarna härför skola vara tillfinnandes. Men det gäller då också att genom organisatoriska åtgärder tillvarataga dessa möjligheter i den kamp till förmån för det egna välståndets gynnande, som, när kriget är slut, kommer att fortsätta bland jordens alla länder.

Sveriges industri, som visserligen är väl organiserad, liksom dess utrikeshandel, för ett synnerligen vidsträckt utbyte med alla världens länder, torde få förbereda sig på än intensivare modernisering, ytterligare rationalisering samt teknisk-industriell forskning med vetenskapens hjälp.

Men när då det nya arbetet på återvinnande av nu förlorade exportmarknader skall återupptagas, då ingen marknad blir för obetydlig för handelsförbindelsers öppnande, bibehållande och utvecklande, då måste också staten hava till sitt förfogande de organ, som är i stånd att bära den arbetsbörda, som blir den ofrånkomliga följden av exporthandelns enhetliga uppträdande under statens ledning. Det synes uppenbart, att redan nu en stramare administrativ organisation borde skapas, och detta för att icke förlora en dyrbar tid vid sökandet efter syntesen. Då kommer också banden mellan de olika företagen och deras organisationers grepp om medlemmarna att bliva starkare.

Sådan administrativ organisation äger vårt land icke f. n., och det tar tid, innan ett organ av denna beskaffenhet kommer i full och aktiv funktion. Organisationen kräver för arbetet utbildad och ekonomiskt skolad personal av sådan beskaffenhet, att den inom organisationen kan bygga upp en bestående fond av ingående kännedom och erfarenhet om utrikeshandelns olika problem.

När sålunda departementalreformen skall genomföras, synes det, som om bland det allra angelägnaste vore att med all skyndsamhet

och utan alltför vidlyftiga utredningar inrätta, jag vill icke gå så långt som att säga ett departement uteslutande för utrikeshandeln, men något lämpligt effektivt organ, avsett att täcka de krav, som framtida arbetsuppgifter komma att ställa. Beträffande formen finnas utländska värdefulla förebilder att studera. Vår utrikeshandel representerar såsom tidigare framhållits cirka 4 miljarder kronors värde i varor.

Detta är ett intresse för den svenske bonden, för den svenske arbetaren, vare sig han är anställd i hemma- eller exportindustrien, för den intellektuelle, för alla som leva i Sverige, ty ett effektivt omhändertagande av dessa angelägenheter kommer att bli förutsättningen för att vi även i fortsättningen, med hjälp av Sveriges skogar, berg, jord och vattenfall, skola kunna föra ut i världen en mängd av världsmarknadens högsta kvalitetsvaror, resultatet av sinnrika uppfinningar, arbetskicklighet och arbetsstolthet. Och vi skola därmed upprätthålla den civilisation, kultur och det högre välstånd för flertalet, som hos oss skapat en såväl kroppsligt som andligt spänstigare nationell människotyp till vårt lands skydd i strid och fred.

Den 14 nov. 1940.

SKOGSINDUSTRIEN UNDER AVSPÄRRNINGSTID

Av direktör TORSTEN HERNOD

En betydande plats i det svenska näringslivets verksamhet intager *den svenska skogsindustrien*. Det är alltså de produkter, som hava den svenska skogens tallar och granar till grundförutsättningen för industriell framställning, och vilka produkter i dagligt tal kallas cellulosa, vare sig det är sulfit, sulfat eller konstsilkemassa, papper av olika slag, trämassa, trävaror, wallboard, fanér o. dyl., vars angelägenheter under exportspärrrens tryck i detta föredrag skola behandlas.

När man talar om konstsilkecellulosa och det intressanta fabrikket därav, silkesstrumpor, med personer, som veta att dessa tillverkas av granstockar, av även de allra kvistigaste och mest krokiga granstockar, är det mycket vanligt, att det frågas: "Varför kan vi nu inte här i landet av alla de där granarna, som kokas till cellulosa, sedan spinna konstsilke och av garnet göra silkeprodukter och skicka ut desamma i världen? Tänk, huru mycket arbete, och tänk, vilka förtjänster! De svenska företagarna på området måste vara ganska litet tilltagsna. Ja, de skulle ju kunna tillverka tidningspapper här i landet och tillgodose en stor del av världsbehovet. Och ändå sänder man ut härifrån i form av halvfabrikat, cellulosa och mekanisk trämassa för hundratals miljoner kronor, som i stället skulle kunna skeppas som papper av olika slag med därav följande förädlingsvinst inom Sverige." Tycker man.

Svaret är enkelt, ty enbart i de stora mäktiga länderna i Europa finnas c:a 2,000 större och mindre pappersbruk, och i Förenta Staterna c:a 1,000, framför allt större bruk samt spinnerier och väverier, som uppstått och utvecklats, till tiden ungefärligen parallellt med den nordiska cellulosaindustrien, och som många äro baserade på omvandling av importerad cellulosa till pappersprodukter. Skulle nu de nordiska länderna försöka att tränga in med sin cellulosa och mekaniska massa i form av färdigt papper eller färdiga strumpor

i dessa länder, bleve följd den, att många av de där befintliga pappersbruken finge slå igen, de anställda arbetarna och tjänstemännen bleve utan arbete, anläggningarna värdelösa o. s. v., och för att förhindra detta och till skydd för pappersbruken finge vederbörande myndigheter lov att införa höga importtullar för papper eller importförbud för strumpor o. s. v. Man får sålunda lov att väga och bedöma, vad som är klokt för oss att göra i förädlingshänseende, ty allt är, som vanligen är förhållandet här i livet, inte så självklart, som man är böjd att tro.

Ja, det är ungefärligen lika enkelt att göra alla de där silkesstrumporna färdiga här i landet och skicka ut dem i världen — eller det färdiga papperet — som det är ekonomiskt omöjligt för fransmännen att själva dricka upp all champagnen och de övriga vinerna, som det är svårt för spanjorerna och italienarna att själva äta upp alla apelsinerna, för engelsmännen att under egna pannor elda upp hela den kvantitet stenkol, som brytes i Storbritannien. Världens alla länder måste byta överflödet av sina varor mot andra länders överflöd, när detsamma finnes begärligt. Och vi kunna ju inte heller göra färdiga trähus — att inte säga dansbanor i alla skogsdungar — av allt det trä, som sågas upp här i landet. Det går ju inte. Alltså måste vi sälja överflödet, exportera detsamma. Detta har närmare belysts i ett tidigare anförande.

Nära hälften av den svenska exporten härrör från skogarna.

Det är alltså våra svenska skogar, som i exporthänseende ge landet en årsinkomst, vilken sedan sjuttio år eller längre tillbaka representerar nära hälften av den svenska exportens värde, d. v. s. från skogen utgå ur landet, i mer eller mindre förädlad form, normalt värden för mellan 800 och 900 miljoner kronor årligen. Proportionen med försvarslånet kan även i detta sammanhang föras i tankarna.

Det antal arbetare, som sysselsättes i skogarna, kan beräknas till cirka 400,000 man, när avverkningarna nå sin höjdpunkt under vintersäsongen, varav ungefär 80,000 man uppskattas vara renas yrkesarbetare inom skogsbruket, och under sommaren cirka 100,000 man. Inom industrianläggningarna ligger arbetarantalet, som givetvis är varierande, mellan 90,000 och 100,000 man. Alltså sammanlagt vid toppläget cirka en halv miljon man.

Då det på sistone talats och skrivits så mycket om de stora vinsterna på skogsindustrien och dessa vinsters disposition på annan plats än i urhemmet skogen och dess närhet, kan det måhända vara lämpligt att i detta sammanhang inom parentes nämna, att en av professorn vid skogshögskolan Streyffert beträffande femårsperioden 1926—30 gjord fördelningskalkyl över hur skogsindustriens värdeproduktion disponeras — och efter den tiden har intet inträffat, som rubbar hans beräkningar till det allmännas nackdel — har lämnat följande siffror:

Exportvärdets medeltal för sagda år var 710 milj. kronor, och härav erhöles:

skogsägarna för virket på rot 156 milj. kr. (22 %);

arbetarna i skog, flottning och annat transportväsen samt i industrien 319 milj. kr. (45 %);

tjänstemännen och förmännen i skogsbruket och industrien 43 milj. kr. (6 %).

Summa 518 milj. kr. (73 %).

Detta belopp, som alltså motsvarar 73 % av 710 milj. kronor, stannade i Norrland. De återstående 27 % åtgingo till materialier, största delen från Sverige, och i sin ordning representerande arbetslöner, bränsle — importerat stenkolk framför allt — maskiner, inventarier — också svenska arbetslöner — skatter och räntor och slutligen den stora vinsten, som genomsnittligt icke uppgår till 4 % ränta å det investerade kapitalet.

Krigsutbrottets verkningar,

Hur har det nu blivit med all denna rörelse, all denna värdeproduktion, alla därmed sysselsatta och med exporten sedan krigsutbrottet?

Som alla veta, stoppades i våras i april och maj sjöfarten över haven utanför Öresund, och därmed upphörde också skogsindustriens utskeppningsmöjligheter för produkterna, trots att vid årsskiftet exempelvis cirka 2/3 av den svenska cellulosaproduktionen var såld. Underrättelserna i pressen om minfalten, luftkriget mot handelsfartyg, uppbringningar, prisdometolar, kontrabandsbestämmelser m. m. sådant från samtliga krigförandes sida samt den gångna vinterns issvårigheter ha varit allas läsning under det sista året, och

det torde vara obehövt att mera ingående beröra hur alla dessa hinder till sina verkningar varit mycket ödesdiga för skogsindustrierna. Före issvårigheterna och händelserna i april och maj lyckades företagen i jämförelsevis stor utsträckning skeppa sina varor. Sedermera blev avspärrningen västerut långt mera fullständig än den var under kriget 1914—1918.

De med Förenta Staterna, Sydamerika, Japan, England och Frankrike — för att nämna några av de större köpareländerna — avslutade kontrakten-försäljningsavtalen hava successivt blivit annullerade, hävda eller postponerade på obestämd tid, och då dessa marknader absorberat 75 % av vår skogsindustri produkter är det icke svårt att förstå, vilka konsekvenserna av handelsspärren för hela denna industri varit. Och dock är det framför allt till skogsindustrien, som förhoppningarna fått knytas beträffande anskaffandet av erforderliga utländska valutor. Ett särskilt omnämmande kräva avspärrningens verkningar beträffande vår exporthandel med Förenta Staterna. Uteblivandet av de europeiska celluloseleveranserna till USA, som visserligen täckt endast en del av Amerikas behov men som likväl för Sveriges vidkommande betytt avsättning dit av upp emot 40 % av vår sulfit- och 55 % av vår sulfatcellulosa, eller c:a 45 % av all svensk cellulosa, har i de skogrika trakterna av Nordamerika, i Sydstaterna och på amerikanska västkusten föranlett nyanläggning av fabriker och utvidgning av redan existerande sådana. I de nordamerikanska sydstaterna, där man har mycket stora bestånd av snabbt växande skog såsom billig råvara, jordgasen som praktiskt taget kostnadsfritt bränsle och den svarta arbetskraften i låg löneklass, skapas alltså för oss under krigets tryck genom avbrottet i leveranserna en kvantitativt starkare framtida konkurrens än tillförne. Man får hoppas att Sveriges exportindustri på detta område, liksom på så många andra, när fredliga förhållanden inträda skall kunna återtaga sin position med produktens kvalitet såsom vapen.

Man vill också hoppas, att om vårt lands situation i fortsättningen efter ett fredsslut blir sådant, att vi kunna bibehålla ställningen som nr 7 bland de länder, till vilka USA exporterar, vi då också samtidigt skola kunna återupptaga och USA emottaga i gengäld *vår* stora cellulosaexport västerut. Allt baserat på en alltjämt stigande konsumtion av cellulosa i Förenta Staterna.

Om man skulle gradera, vilka industrihuvudgrupper som blivit

mest lidande av kriget och handelsspärren, kommer obestridligen skogsindustrien främst. Övriga industrigrupper bedriva under nuvarande förhållanden en produktion, som till stor del konsumeras inom landet. De hava, som i ett föredrag för några dagar sedan närmare belystes, genom beställningar för beredskapen och ersättningstillverkning i avsevärd grad kunnat ersätta den förlorade exporten. För skogsindustrierna däremot ha dessa möjligheter icke funnits annat än i obetydlig grad, och vidare är förlusten av exportmarknaden avsevärt större.

Under de första månaderna av kriget, då skeppning ännu kunde pågå, hämmades exportrörelsen av en mångfald uppdykande företeelser, såsom först de stigande frakterna — stigande framför allt som en följd av de våldsamt ökade försäkringspremierna för fartyg och last, vilka i sin ordning gjorde, att köparnas kostnad för träet eller cellulosan eller papperet stundom fördubblades; den exceptionella kölden och issvårigheterna under den gångna vintern, som förkortade skeppningsperioden, och slutligen i England ransonering av cellulosaförbrukningen och av papper samt trävaror. Man satte sålunda dessa varor på kort, vilket ännu är förhållandet i detta land. Den begränsade konsumtionen täckes nu i mån av leveransförmåga från Kanada, New Foundland och USA.

Konsekvenserna av det successivt inträdda läget ha blivit stagnation, helt eller delvis, för ett flertal av cellulosafabrikerna, pappersbruken, sliperierna och sågverken med därav följande minskade arbetstillfällen i industrien och omflyttning av arbetare. Den gren inom pappersmasseindustrien, som alldeles särskilt hårt drabbats av krigets konsekvens, är fabrikerna för mekaniskt tillverkad trämassa, de s. k. sliperierna. Bland fabrikerna för kemisk framställning av massa har sulfitecellulosafabrikernas stagnation varit mera omfattande än inom sulfatindustrien. Då sulfitspritframställningen är beroende av att cellulosaproduktionen kan bedrivas, har tillverkningskapaciteten av sprit följaktligen icke kunnat helt utnyttjas. Den mekaniskt tillverkade massan, som innehåller c:a 50 % vatten, kan på grund av förstörningsrisken icke lagras någon nämnvärd tid. Följaktligen ha dessa anläggningar, som en tid också hade att kämpa med en stark, till en tredjedel av kapaciteten produktionshämmande vattenbrist resp. begränsad tillgång på kraft, på grund av avsättningssvårigheterna nödgats att helt stoppa produktionen. Normalt har praktiskt taget hela kvantiteten slipmassa, eller c:a 90 %, gått till de spärrade länderna England och Frankrike.

Ljuspunkter.

Men tavlan är icke enbart mörk. Även om det är den betänkligaste överdrift att säga, som det från visst håll påståtts, att kontinenten löser träets och pappersmassans problem, så har likväl avsättningen av vissa kvantiteter på kontinentala marknader bidragit till att man under kortare veckoperioder sett röken bolma ur en del fabriks- och sågverksskorstenar.

Om alltså den ökade cellulosa- och pappersexporten till Tyskland och de s. k. ockupationsländerna i denna industris nu beträngda läge har givit en viss mindre grad av sysselsättning, är den likväl en ytterst blygsam del av vad vårt land behöver exportera. Avhämningarna hava dessutom gått trögt, och betydande mängder av såväl cellulosa som sågade trävaror (för länge sedan sålda för skeppning till kontinenten) ligga fortfarande kvar i magasin och brädgårdar, och priserna äro i vissa fall pressade. Då Sveriges normalproduktion av cellulosa för export kan uppskattas till cirka 2 milj. ton och då den tyska importen i år kan beräknas till mellan 250,000 och 300,000 ton, blir denna kvantitet alltså mindre än 15 % av den svenska exportkapaciteten.

Möjligheterna för export till de s. k. ockuperade länderna Holland, Belgien, Frankrike och Danmark, vilka länder år 1937 togo sammanlagt cirka 330,000 ton cellulosa till ett värde av över 50 milj. kronor, äro helt beroende av *tyska* ekonomiska uppgörelser med dessa länder och parallella överenskommelser mellan den tyska och svenska cellulosaindustrin, innefattande bl. a. arrangemang om kompensationsaffärer. Vad som på detta sätt slutligen kommit den svenska skogsindustrin till godo är bagatellartat, jämfört med dessa länders normalbehov. De franska pappersbruken, som vid krigsutbrottet hade endast obetydliga cellulosaquantiteter i lager, torde f. n. vidkännas svår råvarubrist. Transportbesväret lägger ju också stora hinder i vägen.

Italien, som är en mycket betydande förbrukare av svensk konstsilkecellulosa, köper normalt från Sverige totaliter cirka 100,000 ton cellulosa av olika slag. Av silkes- och annan cellulosa har Italien upprätthållit god konsumtion, likasom Schweiz. Leveranser till Spanien, som även lider av massabrist, liksom till Ungern, ha kunnat ske i ytterst begränsad omfattning kompensationsvägen.

Anpassning efter det förändrade läget.

Det är givet, att man även inom de många olika skogsindustrierna i och med krigsutbrottet och under den tid, som förflutit därefter, spänt sina krafter för att finna utvägar, uppslag och lösningar av de tvenne stora problem, som alltid äro företagsledarnas, nämligen sysselsättning av de anställda i olika slags arbete och förräntningen av i företagen investerat kapital. Som här tidigare nämnts, ha möjligheterna av naturliga skäl icke varit så stora som inom exempelvis järn- och stål- samt de därmed sammanhörande verkstads- och maskinindustrierna eller varvsindustrien. Men en del har dock skett.

Vid de kemiska processer, som försiggå vid omvandling av våra skogars produktion av granar och tallar till cellulosa för pappersproduktionen, *kan* en, säkerligen för de flesta till arten och rikedomen överraskande, variation av produkter framtagas. Endast en del av dem kan här nämnas. Det är, förutom papperet i alla dess olika former från den tjocka kartongen och det starka papperet för cementsäckar till silkespapperet: sulfitsprit för förtäring eller som bränsle, fodercellulosa, cymol, finkelolja, garvännen, krut, foderjäst, bindmedel samt en mängd kemiska produkter ur sulfitsprit. Därutöver terpentin, metylalkohol, harts, beck, trycksvärta och s. k. tallolja m. m.

Givetvis bemödar sig den tekniska ledningen på olika industriplatser att i samarbete med den kommersiella producera och söka avsättning för sådana produkter, även om dessa aldrig kunna utjämna den nu så starkt beskurna exporten av huvudprodukterna.

Av dessa olika varor är det självfallet fodercellulosan, cellullen, tvättmedlen och spriten, som f. n. intressera en större allmänhet.

Fodercellulosan och spriten utgöra en lycklig tillverkningskombination i vårt nuvarande läge. Om dessa två värdefulla och eftersträfvade produkters framställning kan sägas, att man drives att tillverka en normalt oanvändbar och oduglig cellulosa för att få fram bästa tänkbara kreatursfoder och högsta kvantitet sprit till bränsle, ty det som förtäres är i jämförelse därmed en obetydlighet.

Då det emellertid är så, att cellulosaafodret, som i första hand är avsett för hästar, behöver en tillsats av äggviteämnen för att kunna användas som fodermedel för kor, sker detta f. n. genom tillsättning till fodercellulosan av melass, sojamjöl, sillmjöl — särskilt i Norge — och dylikt. Emellertid arbetas det nu också på att ur sulfitcellulosatillverkningens koklutar uttaga s. k. foderjäst, som under

normala förhållanden icke är ekonomiskt utförbart. Man väntar sig alltså att inom samma anläggningar, som tillverka fodret och spriten, även få fram den behövliga äggvitan. Det är givetvis mycket tillfredsställande, att cellulosaindustrien kan bidra till avhjälpandet i någon mån av bristen på fodermedel och bensin, men den hittills beställda mängden av fodercellulosa motsvarar emellertid endast cirka en månads produktion vid de fabriker, som kunna komma i fråga. Måhända kommer kvantiteten att utökas. För att möjliggöra cellulosa-foderleverans till jordbrukarna till ett såsom skäligt ansett pris har sulfitspriten av statsorganen pålagts ett icke oväsentligt tillägg i priset i syfte att möjliggöra denna, man kan säga, blandade tillverkning. Danmark, som f. n. svårt lider av den stängda tillförseln av kraftfodermedel, är måhända framdeles också att vänta såsom förbrukare av fodercellulosa, därest clearinguppgörelse med Tyskland kommer att möjliggöra import.

Twättmedelsproblemet är som bekant ett av de många problem, som sysselsätta våra krisorganisationer och allmänheten. Under kriget har en miljonanläggning kommit till stånd för att ur den vid sulfatmasseproduktionen fallande hartsen uttaga så kallad tallolja för omvandling till såpa och tvål, produkter, vilkas framställning inom landet nu är särskilt värdefull.

Om *spriten* har talats, tvistats, diskuterats, skrivits och utretts till leda, och då man icke skall riva i gamla sår, är det klokare att här såsom plåster omnämna, att fyra fabriker äro under uppförande för en sammanlagd årsproduktion av cirka 10 milj. liter 96 %-ig sprit, förutsatt att sulfitecellulosafabrikerna kunna hållas i gång. På spritområdet göras även nya försök att gå helt andra vägar än tidigare. Även här har man träet som utgångspunkt, men utan samband med massatillverkning. Metoder av detta slag tillämpas nu i stor skala, sedan utförda experiment lämnat tillfredsställande resultat.

Dagspressen har på sistone varit överhopad av upplysningar angående *cellull*, och olika fackmän ha i föredrag givit allmänheten detaljer om denna produkt, som till råvara har blekt sulfitecellulosa. Cellull- eller konstullproduktionen, om den nu befinnes erforderlig att igångsätta i större omfattning, än vad som redan sker här i landet, är emellertid mindre ett cellulosaindustriens problem än en textilindustriens råvarufråga. Basprodukten cellulosa finnes till överflöd, och avgörandet om tillverkning av mera cellull är en fråga, som berör de i folkförsörjningsangelägenheterna bestämmande myn-

digheterna, detta såväl vad beträffar kapitalinvestering som riskfördelning. Cellulproduktionen är tyvärr mycket kapitalkrävande, men en relativt stor produktion av cellul för det svenska behovet kommer å andra sidan att förbruka endast cirka 1 % av vår årliga tillverkning av sulfitecellulosa men däremot mycket stora kvantiteter av olika kemiska produkter.

Större delen av trävarutransporten hämmad genom avspärrningen.

I det föregående ha sågverksrörelsens angelägenheter endast ytligt berörts.

Under tidigare år har cirka 55 % av de svenska sågverkens export gått till England, representerande 1939 i värde omkring 100 milj. kronor, medan ungefär 25 % har gått till Frankrike, Belgien, Holland och Danmark. Härav framgår att cirka 80 % av marknaderna äro helt eller delvis spärrade. Även om de svenska trävarorna numera icke i nämnvärd omfattning gå till transatlantiska länder, kan man säga, att läget för trävarorna vad avspärrningen beträffar är fullt jämförbart med cellulosan, papperet och slipmassan.

Den stora uteblivna exporten av trävaror till England har emellertid till en viss grad kompensrats genom en ökad export till Tyskland, men till de ockuperade länderna Belgien och Holland ha endast obetydliga kvantiteter kunnat skeppas, liksom naturligtvis till Frankrike intet. Behovet i dessa ockuperade länder torde vara betydande, men utbyteshandeln försvåras givetvis med Belgien, så länge nuvarande krigsförhållanden råda, och med Holland av samma skäl samt därav att Holland, så länge landet är avskuret från sina kolonier, har föga att erbjuda i varuutbytet. Exporten till dessa länder kan rubriceras som embryotisk jämfört med tidigare normala år.

Ehuru förbrukningen av trävaror i importländerna bringats ned till det minsta möjliga genom ransonering och kontroll, exempelvis i England, innebärande bl. a. att förbrukning av trävaror för civila behov betecknats som en lyx, vilken icke kunde tillåtas, konsumeras där dagligen icke obetydliga mängder trävaror, icke blott för krigsmaktens mångfaldiga behov utan även för de nödtorftiga reparatio- nerna av förstörd egendom, som ej kunna uppskjutas. England måste nu tillgodose sitt behov av trävaror huvudsakligast från det avlägset belägna Kanada, under det att kontinentalstaterna få täcka

sitt virkesbehov från Sverige och Finland, eventuellt även från Sovjetunionen, vars trävaruexport i år emellertid varit obetydlig.

I detta sammanhang bör nämnas, att den s. k. boardindustrin givetvis drabbats på ungefärligen lika sätt som de sågade trävarorna men även till följd av den inskränkta byggnadsverksamheten. Viss kompensation ha en del av de dessa tvenne industrigrenar tillhörande företagen erhållit genom armébeställningar av s. k. färdiga trähus samt av sådana åtgärder, som sammanhänga med luftskyddet. Större leveranser av trähus ha verkställts till framför allt Finland, men i icke obetydlig omfattning också till Norge.

Pappersproduktionen har måst kraftigt begränsas.

De svenska pappersbrukens kapacitet var vid tiden för krigsutbrottet till fullo utnyttjad, och ända intill april månad i år fortgingo leveranserna till olika delar av världen i nära nog normal omfattning med undantag beträffande tidningspapper.

Händelserna i april ha emellertid dragit in även den svenska pappersindustrin i det ekonomiska storkriget, och verkningarna härav ha för de flesta bruk varit ytterligt kännbara, då även pappersindustrin till cirka 70 % av kapaciteten är en exportindustri.

I likhet med cellulosa- och sågverksindustrin har ej heller pappersindustrin några möjligheter att övergå till annan produktion eller att söka nya avsättningsområden. Den inhemska förbrukningen av papper, som är stabil, utgör normalt cirka 30 % av tillverkningen. Detta innebär för denna industrigren i sin helhet en ytterst stor produktionsbegränsning, ty tillverkning *på lager* kan icke ske.

Endast i fråga om Tyskland har utvecklingen av handelsförbindelserna varit gynnsam, och man torde i fortsättningen även kunna hysa vissa förhoppningar rörande avsättningen på de holländska och belgiska marknaderna. Samma är förhållandet med Frankrike och Spanien, om och när händelsernas utveckling det tillåter.

Ved och träkol.

När man nu vet, att järnverken och den mekaniska industrien basera sig ytterst på malmen och att de industrier, som äro föremål för detta föredrag, basera sig på skogen, frågar man sig med rätta, huruvida icke den nu stora åtgången av brännved, såsom ersättning för stenkol och koks, samt träkol eller ved för gengasbilarna och järnverken också ger full kompensation för åtminstone skogshante-

ringen. Ty man har ju hört, att om alla bostäder och fabriker skulle uppvärmas, resp. drivas med ved som bränsle, motsvarande 15 miljon ton stenkol, så skulle hela vår skogsmarks årliga avkastning konsumeras.

För de cirka 100,000 arbetarna och andra i skogsindustrierna sysselsatta skulle detta i varje fall icke medföra någon glädje, ty hela cellulo-, sågverks- och pappersindustrien m. m. skulle då få lov att helt slå igen, om vi icke skulle börja att tära på skogskapitalet.

Men det är å andra sidan sant, att den exceptionellt stora vedhuggningen och kolningen samt därmed förenat transportarbete bidragit till att sysselsättningen i våra skogar var ovanligt god under den gångna vinterns avverkningssäsong, vilken t. o. m. har besvärats av brist på skogsarbetare och hästar, detta även på grund av försvarsberedskapens behov.

Allmänhetens intresse för skogen och dess avkastning har på sistone stegrats och detta naturligt nog, ty skogens betydelse för vår försörjning har även från andra synpunkter än exportindustriens ökat.

Problemet om skogens inhemska nyttiggörande i vårt avspärrningsläge erbjuder emellertid en utomordentlig svårighet att lösa. Att förskjuta den för industrien normalt behövlige förädlingsdugliga skogsavkastningen, det s. k. gagnvirket, eller avsevärd del därav och överföra detta till brännved eller för kolning — härom kan man visserligen föra ett teoretiskt resonemang, men sådana funderingar kunna först då upptagas till realiserande, när ett fullkomligt hopplost nödläge i bränsleförsörjningshänseende tvingar därtill. Skulle sådana desperata åtgärder i stor omfattning bedömas nödvändiga, kan vid en given tidpunkt förädlingsindustriens råvarutillgång komma att befinna sig i sådant läge, att landets cellulosafabriker, pappersbruk och sågverk icke kunna drivas, i vidrigaste fall bort emot ett helt år, och följaktligen skulle då en industri med omkring en miljard i tillverkningsvärde, om oturen riktigt är framme, bli paralyserad just vid den tidpunkt, då produktionen skulle kunna bedrivas för fullt. Det är det på grund av våra klimatförhållanden med naturnödvändighet säsongmässiga bedrivandet av avverkning av råvaran på vintern, dess flottning och övriga transport på sommaren, som skulle kunna försätta oss i ett sådant, här ovan till sin yttersta konsekvens skisserade läge.

Skogsindustrierna måste, även om osäkerhetsmomenten äro många och risken stor, inrikta sig på att upprätthålla tillräckliga lager av

råvara för att möta en dock förr eller senare inträdande efterfrågan på dess produkter. Men detta kan ske endast till rimliga priser, som förhindra sådana för alla ödeläggande förluster, som uppstodo under fredskrisen efter 1918, och så länge vår exportverksamhet är så inskränkt som nu, kommer en naturlig återhållsamhet beträffande avverkning och virkesköp att råda på grund av stora råvarulager vid förädlingsverken. Och detta är ett hela landets intresse.

Huru lönande — eller förlustbringande — en sådan exportberedskap sedan kommer att bli, det beror på konjunkturutvecklingen efter kriget, på vilken man väl icke bör hoppas allt för mycket. I varje fall torde det väl bli arbetstillfällen.

Bankernas beredskap.

Om man nu föreställer sig, att den på skogen baserade industriens produktions- resp. avsättningsförhållanden under en längre tidsperiod skulle nödgas befinna sig i samma läge som det nuvarande, är det icke svårt att se, att svårigheterna komma att gradvis skärpas, icke minst på grund av industrialläggningarnas dyrbarhet och de stora kapitalinvesteringarna i annan egendom, som skola förräntas, amorteringar som skola verkställas och skatter som skola betalas, även när fabriker stå stilla och icke ge någon avkastning. Man skall emellertid inte misströsta.

De svenska bankerna ha under ett antal årtionden genom sin kreditgivning på det verksamaste bidragit till även denna nu berörda industris utveckling och därigenom varit den starkaste drivfjädern i det arbete, som lett till skapandet av det viktigaste materiella underlaget för vårt folks levnadsstandard. Man har all anledning tro, att det välrustade bankväsendet i vårt land kommer att även i en ny svår tid bli industriens goda stöd och, för att citera en av våra affärstidningar, "därvid utgöra ett solitt fundament för hela vårt kreditväsende och ha möjlighet att också under en långvarig avspärrningsperiod trygga och skydda vårt näringsliv, även om utvecklingen skulle betydligt öka industriens kreditbehov".

*

För varje människa är det naturligt, att hon betraktar sina egna problem i bekymmersamma stunder såsom det viktigaste, och stundom anser hon sig själv vara jordens medelpunkt. Att man också anser sitt eget lands produktionsliv och exportverksamhet såsom

utomordentligt betydelsefulla är minst lika motiverat, men av samma skäl som den enskildes plåga till sin betydelse blir reducerad av den utomstående betraktaren, torde det vara anledning för oss att vid bedömandet av vårt näringslivs kvantitativa betydelse besinna, att Sveriges andel i den industriella världsproduktionen kan uppskattas till endast 1 % men vår andel i världshandeln till cirka 2 %.

Skogar, malm, vattenkraft, pengar, Landsorganisation och Arbetsgivareförening och alla goda och värdefulla produkter av dessa begrepps samverkan i vårt folkhushåll äro visserligen stora ting, men Sverige är ej, på grund av *dess* tillgångar, mäktigare än andra länder av motsvarande storlek. Men vi skola väl ej heller tro, att Sverige har mindre kraft, värde och framtidsutsikter. Vad större är, när det gäller bevarandet av vårt oberoende och räddandet av framtiden, är att gripa fast i våra möjligheter till skapande och skyddande av våra förutsättningar för materiellt bestånd och för våra andliga värden genom allas fasta beslut att stå axel vid axel för att så bära upp den gemensamma bördans tryck, en börda som dock för oss i stort sett ännu är lindrigare än vad den är för de flesta andra kulturfolk.

Den 19 nov. 1940.

SVERIGES NATIONELLA PRODUKTIONSPROBLEM

Av direktör GUSTAF SÖDERLUND

All produktion syftar till att frambringa varor och tjänster, som människorna behöva eller åtminstone gärna vilja ha och betala för. De krafter, som driva fram de enskilda individernas produktiva insatser, äro visserligen i första hand dessa individers egna försörjningsbehov, deras längtan efter framgång och deras strävan efter en så god ersättning för insatserna som möjligt. Men på samma gång tjäna dessa insatser ett allmännare syftemål, nämligen att täcka de mångskiftande behoven i samhället och tillgodose de olika konsumenternas efterfrågan på tusen sinom tusende ting.

De olika behoven och önskemålen inom ett land tillgodoses *dels* genom inhemsk produktion och *dels* genom en import, som åtminstone på lång sikt måste betalas av en inhemsk produktion för export. Detta produktionens och konsumtionens samspel med utlandet, som kan vara olika intensivt, är för Sveriges del mycket betydande.

Även under normala produktionsbetingelser föreligga givetvis ständigt problem att bemästra — särskilt under ekonomiska kriser. Men långt flera och större äro de förändringar och spörsmål, som ett krig drar med sig. Det europeiska krig, som rasar sedan mer än ett år tillbaka, har så väsentligt omkastat förutsättningarna för skilda länders produktion, att de produktiva problemen blivit av en helt annan art och omfattning än man eljest är van vid. Det moderna kriget är inte ett krig med blott människor såsom verktyg, utan det är ett tekniskt krig, där industrien och transportväsendet måste vara rustade att förse de stridande förbanden med otaliga slag av krigsverktyg och andra hjälpmedel. Kriget självt ställer på detta sätt direkta, oerhörda anspråk på produktionen och ter sig för ett krigförande land såsom den allt behärskande nationella uppgiften. Men kriget för därjämte med sig sådana hinder i det vanliga civila handelsutbytet mellan länderna, att nya produktionsproblem även

av den anledningen uppkomma. Särskilt är detta fallet beträffande länder, som i hög grad byggt sin hushållning på exportproduktion och import. Stater, som förutsett kriget och velat bereda sig för detsamma, ha därför flera år i förväg så småningom omställt sin hushållning till ökad självförsörjning. Därigenom har man velat minska storleken och mångfalden av de produktionsomställningar, som ett krig i allt fall för med sig. Det har med andra ord ingått i dessa länders rustningsprogram att redan under fred göra sig i möjligaste mån oberoende av utlandet.

När kriget i september 1939 utbröt, var Sverige liksom många andra länder i nämnda hänseende mycket litet förberett. Visserligen hade under ett par års tid rätt betydande lager av viktiga råvaror, som vi importerade från utlandet, blivit upplagda för statens räkning. Därmed ansåg man sig vara något så när skyddad för en eventuell avspärrning under en övergångstid, men någon förberedelse för en övergång till egen produktion av allehanda nödvändiga varor under en längre tid av avspärrning hade man icke kunnat inlåta sig på.

Under krigets första sju månader hade man att möta åtskilliga svårigheter för vårt handelsutbyte över haven, men detta var likväl ett intet mot de hinder, som skapades genom händelserna den 9 april och tiden närmast därefter. Genom dessa händelser blev, som vi alla veta, vår export över haven västerut liksom vår import från samma håll praktiskt taget alldeles lamslagen. Vad detta betyder för ett land som Sverige framgår bäst, om man betänker den stora roll, som handeln västerut spelar för vår import av fasta och flytande bränslen, kemikalier och textilråvaror, metaller och maskiner m. m. liksom för vår export av trävaror och massa, av stål och verkstadsprodukter.

Strypningen av vår import respektive export västerut reste ett hot utan like mot vår industriella produktion och vår försörjning. Även om vi kunde se framåt mot en inte alltför kort tid, under vilken vi tack vare den föregående lagringen av importvaror voro försedda med de viktigaste råvarorna för produktion av färdigprodukter, så gällde det att hushålla med dessa råvaror och planera för erforderliga åtgärder till den tid, då lagren likväl skulle vara slut. Och för exportindustrierna inträdde avspärrningens verkningar mera omedelbart. I möjligaste mån sökte man och söker alltjämt finna nya handelsvägar och nya marknader för såväl import som export. De möjligheter härutinnan, som stå oss öppna söderut och

österut, utnyttjas med all energi, och härigenom har den avskurna handeln västerut till en mindre del kunnat ersättas. Kvar stå likväl så betydande produktionsproblem, att landets alla resurser måste sättas in på deras lösande.

Det gäller *dels* att, trots bristen eller knappheten på viktiga råvaror och halvfabrikat, söka såvitt möjligt tillgodose våra behov och önskemål, *dels* att finna nya och nyttiga uppgifter för den produktionskapacitet i form av arbetskraft och maskiner, särskilt inom exportindustrien, som genom avspärrningen blivit sysslolös.

Vid dessa strävanden är det *en* uppgift, som nu måste framstå som den främsta: *Försvarsberedskapens stärkande*. Kriget har visserligen ännu inte förts över på svenskt område, men vårt läge har å andra sidan från början varit sådant, att de största ansträngningar måst göras för stärkandet av vår försvarsutrustning. Vad som här skett och sker har nått en omfattning, som ställer våra tidigare anstalter helt i skuggan. Det beräknas, att under våren de militära beställningarna motsvarade för järnbruk och verkstäder en tredjedel, för textilfabriker drygt hälften och för läderindustrien inemot hälften av deras totala tillverkning. Enligt en annan uppskattning arbetade inom industrien lågt räknat 100,000 personer direkt för försvaret. Omfattningen torde under sommaren snarast ha ökat. Trots att denna produktion alltjämt fortgår, är det ett misstag att tro, att vi äro på den säkra sidan. Vi se inte när och hur storkriget kan sluta, och vi kunna inte slå oss till ro med den tanken, att det även i fortsättningen skall lämna oss oberörda. Det kan komma att ställas sådana anspråk på Sverige som nation, att intet nu är försvarligt, som innebär mindre än ett ianspråktagande av hela vår förmåga. Även vi ha kommit i det läget, att vi måste avstå från mycket av det, som vi tidigare betraktat som våra behov, men som nu på sin höjd kan vara önskemål, för att i stället få fram ökade försvarsresurser. Vi måste byta sydfruktur och nöjen mot vapen och ammunition, vi måste sänka vår värmestandard och använda koksen i järnverken, vi måste slita våra kläder längre för att bättre kunna utrusta våra soldater.

För de militära behovens tillgodoseende ha under året omfattande planer uppgjorts i syfte att, parallellt med härordningens utbyggnad, få till stånd behöfliga anläggningar och materiel. I första hand har det gällt att fortsätta den sedan länge omfattande produktionen av ammunition, vapen, intendenturmateriel och allehanda förbrukningsartiklar för att bygga upp lager för krigföringens be-

hov under en avsevärd tidrymd. Åskilligt kan nämligen under kriginträffa, som mer eller mindre sätter oss ur stånd att producera i takt med åtgången av materiel. Men härutöver gäller det att bygga nya fabriker och ordna produktionen av tyngre materiel för krigsmaktens behov.

Främst kommer härvid utökningen av vår flygplanstillverkning, som är avsedd att göra oss relativt oberoende av import. En så väsentlig förändring är, särskilt för ett litet land som vårt, en stor och svår uppgift. Planerna äro emellertid nu praktiskt taget färdiga. De komma att ställa stora anspråk på vår industri och våra ekonomiska resurser. Ett liknande problem är anskaffningen av stridsvagnar och pansarfordon; här har man hunnit en bit på vägen, men betydligt större utvidgningar äro under planering. Att tillverkningen av mindre krigsfartyg är i full gång ha vi sett i tidningarna, och byggande av större fartyg är som bekant under planering. Tillverkningen av alla slags artilleripjäser fortgår i oförminskad omfattning och till gränsen av våra industriella resurser.

Vidare byggas och planeras byggnader och befästningsanläggningar. Jämsides härmed organiseras byggnadsindustriens personal och arbetsmaskiner till en omfattande reparationsberedskap, som vid fall av förstörelse under krig skall kunna sättas in för att röja upp och sätta i stånd.

Det är inte möjligt att för allt detta angiva någon total kostnads-summa. Vare nog sagt, att det inte längre rör sig om miljoner utan om miljarder. Men så är också vårt bestånd som fri och självständig nation beroende av vad vi i en svår tid vilja offra på vårt försvar.

Även på andra områden har kriget och avspärrningen starkt förändrat våra behov. Detta gäller i hög grad *transportapparaten* inom landet, vars effektivisering är nödvändig både av strategiska skäl och för tillgodoseende av de stegrade anspråk på landtransporter, som föranledas av den försämrade bränsleförsörjningen och svårigheterna — särskilt tidvis — för sjöfarten runt våra kuster. Främst kräves en elektrifiering av vissa järnvägslinjer, vilket medför både ökad effektivitet och större oberoende av utländska bränslen. Därtill kommer byggande av dubbelspår på flera viktiga linjer. Vidare planeras utbyggnader av bangårdar samt anskaffning av rullande materiel. Sammanlagt rör sig ett första program med kostnader på inemot 300 miljoner kronor.

Vad transportapparaten beträffar, ställas därjämte stora anspråk

på anläggande av nya vägar, delvis strategiskt betingade. Den mera trörliga och för vissa transporter mera lämpade transportapparaten, som bilarna representera, behöver förnyas och framför allt förses med aggregat för användning av inhemska bränslen. Produktionen av gengasaggregat är som bekant redan i full gång. Den stora parken av gengasaggregat kommer att som ett särskilt produktionsproblem uppstå bränsleanspråk, särskilt då det gäller träkol. Ett annat produktionsproblem i detta sammanhang utgör frågan om bilreservdelar, vilka tidigare huvudsakligen importerats från utlandet.

De anspråk från försvarsberedskapen och transportapparaten, som jag nu nämnt, kräva inte bara en anspänning av den industriella kapaciteten på olika områden utan medföra också ett starkt behov av olika råvaror, framför allt kemikalier och metaller. Detta förutsätter en ökad råvaruframställning, som i sin tur fordrar ny eller ökad kapacitet.

Inom *bränsleförsörjningens* område äro produktionsproblemen betydande. Det gäller i första hand att ersätta de tidigare importerade flytande bränslena, för vilket ändamål vi måste utvidga produktionen av motorsprit och därjämte bearbeta våra skifferfyndigheter för att ur dem utvinna oljor. Som bekant äro fabriker och anläggningar byggda, under byggnad eller planerade inom båda dessa områden. Hur vi än kunna lyckas med dessa problem, blir det i alla fall inte möjligt att därmed ersätta mer än en ringa del av de flytande bränslena. Den import vi här alltjämt kunna påräkna uppgår icke heller till mer än en bråkdel av vad vi förut importerat. För stora områden, såsom biltrafiken, traktordriften och åtskillig stationär motordrift, får man därför, som sagt, lita till gengasaggregaten. Av importerade fasta bränslen kunna vi under nuvarande förhållanden troligen påräkna blott hälften av normal import. För att ersätta den andra hälften får man dels skaffa sig mera kraft genom utbyggande av våra vattenfall, dels lita till våra torvtillgångar och framför allt veden. Redan under det bränsleår, som gick till ända med juni månad, forcerades som bekant vedanskaffningen, och i skogsbruket sysselsattes ett stort antal arbetare från andra yrkesområden. Under innevarande bränsleår är en betydligt större vedanskaffning planerad, men trots detta blir nog bränsleförsörjningen under nästkommande vinter och vår ett av våra allra besvärligaste produktionsproblem. Det ställer stora anspråk på arbetskraft och transportmedel och återverkar därför, som jag redan nämnt, på behovet av att effektivisera transportapparaten.

Inom *livsmedelsförsörjningens* område möta en hel rad av produktionsproblem. Utom annat äro vi här beroende av faktorer, över vilka vi icke på något sätt kunna råda. Ett exempel härpå utgör den gångna sommarens väderleksförhållanden, vilka medförde ett betydligt mindre skörderesultat än vanligt. Någon produktion inom landet för att ersätta vad som härutinnan brister kan inte förekomma förrän nästa år, men det gäller då att söka göra denna produktion så effektiv som möjligt. Särskilt med tanke på att inkallelser och försämrade betingelser för jordbruksarbetet i övrigt försvåra en sådan effektivisering, måste man förbättra försörjningen med effektiva redskap och maskiner, kraftförsörjningen, transportanordningarna och brukningsmetoderna samt bättre tillvarataga jordbruksprodukterna. Den knappa tillgången på fodermedel skapar problem om ersättning genom inhemsk produktion. Främst kan detta ske genom tillverkning av s. k. fodercellulosa. Därigenom få också våra cellulosafabriker i viss mån användning för den kapacitet, som där blivit friställd. Kontrakt ha redan tecknats om leverans av 100,000 ton fodercellulosa, och ytterligare produktion av sådant foder torde bliva nödvändig. En svårighet, som komplicerar detta problem, gäller den behöfliga tillsatsen av äggviteämnen. Även i detta avseende kan emellertid cellulosaindustrien bidra genom produktion av foderjäst. Gödningsmedelsfrågan är ett annat viktigt produktionsproblem för jordbruket.

Ett betydelsefullt område, där vi under vanliga förhållanden äro så gott som helt och hållet hänvisade till importerade råvaror, utgör *textilförsörjningen*. Vanligen konsumera vi av textila råvaror mer än 30.000 ton bomull och 12 à 14 tusen ton ull årligen, vartill kommer jute, hampa och lin. I mindre utsträckning kunna vi utan svårigheter ersätta vissa av dessa importråvaror med inhemsk råvara. Så är exempelvis fallet beträffande säckar av bomull och jute, där vi i stor omfattning kunna övergå till papper. I övrigt måste vi emellertid söka andra och mera förädlade cellulosa produkter, särskilt cellull, som i blandning med ull eller bomull ger mycket goda resultat. Till någon del kunna vi erhålla dylika ersättningsråvaror genom import, men dels är en dylik import alltid oviss, dels förslår den inte för vår försörjning. Det är därför av stor vikt att utvidga hittillsvarande inhemska produktion av cellull, som rört sig endast om ungefär 2.000 ton, medan vi, om avspärningen blir långvarig, skulle behöva omkring 10 gånger så mycket. Det förefaller måhända egendomligt, att vår tillverkning av cellull inte är större,

då vi ha så riklig tillgång på råvaran cellulosa, men för cellulframställningen erfordras också stora mängder kemikalier, som vi ha svårare att tillverka här i landet. Därjämte ställer sig i vanliga fall cellulproduktionen alltför dyr i förhållande till bomull. Svårigheterna måste dock i nuvarande läge överkommas. Redan har den hittillsvarande produktionen av cellul kunnat genom utvidgningar i det närmaste tredubblas, och därjämte planeras ytterligare anläggningar för framställning av denna textilråvara.

Kemikalierna utgöra ett omfattande och mångskiftande ämnesområde, där en rad produktionsproblem nu föreligga. I någon utsträckning äro dessa problem redan lösta. Ytterligare planer föreligga, men stora svårigheter möta också. Jag nämner inom denna grupp allenast några ämnen, vilka det gäller att framställa inom landet¹⁾: acetanilid, sackarin, aktivt kol, glykol, toluol, fenol, pyridin, kinolin, natriummetasilikat, kromsalter, garvännen, salicylsyra, acetylsalicylsyra. I övrigt gäller det att öka kapaciteten för framställning av viktiga kemikalier, som redan äro föremål för tillverkning inom landet.

Det är allom bekant, att *metallerna* utgöra nyckelråvaror för försvarsproduktionen och överhuvudtaget inom näringslivet. Särskilt är detta fallet med järn och järnets legeringsmetaller samt koppar och aluminium. Det har därför varit och utgör även fortsättningsvis en viktig uppgift att på bästa sätt utnyttja våra stundom knappa tillgångar och att samtidigt få till stånd ny eller öka gammal utvinning. I sistnämnda avseende har planeringen på flera punkter fortskridit ganska långt. Särskilt må nämnas, att man är i färd med att öka brytningen av de norrländska kopparfyndigheterna, och man arbetar med att få fram en aluminiumproduktion på grundvalen av inhemska råvaror.

Alla dessa och åtskilliga andra behov, som ökats eller nyskapats genom det inträdda läget, förutsätta en produktionskapacitet, som vi inte förut haft tillgänglig inom landet. Lättast låta sig problemen lösas, när det gäller att utvidga en produktion, som vi förut äro vana vid, även om där i viss utsträckning jämväl krävas investeringar och utbyggnader. Svårare äro problemen, då det gäller att upptaga en helt ny tillverkning. I sådana fall saknas de konstruktiva krafterna och den industriella erfarenheten, varjämte investeringarna bliva större och utbyggnadstiden gemenligen längre. Både

¹⁾ För vissa av dessa ämnen är produktionsproblemet redan löst.

för skapandet av de nya fabrikerna, de nya maskinerna och de nya verktygen och för tillgodoseende av försvarsberedskapen, trafikapparatens och den allmänna marknadens behov av tekniska färdigprodukter måste den tillgängliga produktionskapaciteten inom framför allt järnbruk och verkstäder tagas i anspråk till sin yttersta gräns. Inom det mångskiftande verkstadsområdet är särskilt maskin- och verktygsanskaffningen en trång och besvärlig sektion. Maskinförsörjningen har nämligen tidigare i väsentliga delar ordnats genom import från flera länder, och dessa äro nu antingen avstängda eller av annan anledning ur stånd att leverera, åtminstone inom rimliga leveranstider. Redan den fortgående maskinförsörjningen är därför svår att få ersatt. För tillverkningen av åtskilliga, speciellt konstruerade eller komplicerade, särskilt tyngre maskiner måste helt ny kapacitet uppbyggas. Utökningen av verktygstillverkningen, även där sådan eljest kan ske inom landet, kräver större tillgång på dugliga verktygsarbetare, och utbildning av sådana är en fråga på ganska lång sikt.

De grupper av problem, som jag i det föregående översiktligt berört, kunde var för sig motivera en särskild behandling. Det torde emellertid, efter vad jag sagt, stå fullt klart för var och en, att våra nu aktuella produktionsproblem tillhopa äro så omfattande, att de kräva en anspänning till det yttersta av våra krafter. De representera alla så angelägna behov, att det icke kan vara tillåtet att leda våra produktiva krafter till mindre vikta områden, innan de nu nämnda behoven äro tillgodosedda. Dessa behov kräva inte bara industriell kapacitet av allehanda slag i maskiner, byggnader, anläggningar o. s. v., utan de kräva också mänsklig arbetskraft till betydande mått. Över hela fältet av industriella omställningsproblem möter man därför frågan om tillgången på lämplig arbetskraft, så mycket svårare att lösa som de militära inkallelserna avsevärt begränsa våra möjligheter. Visserligen blir den hittillsvarande produktionsapparaten i många viktiga delar genom avspärrningen friställd och mänsklig arbetskraft därmed frigjord. Naturligt är emellertid, att den genom olika produktionsinskränkningar frigjorda arbetskraften inte fördelar sig på yrkesarbetare och grov- arbetare, specialister och andra på det sätt, som de nya produktionsproblemen kräva. Omskolning av arbetskraft för mera yrkesbetonat eller specialiserat arbete blir därför i stor utsträckning nödvändig.

I vad mån produktionsbegränsningar inom olika områden komma att frigöra arbetskraft i större omfattning än de nya produktions-

uppgifterna kunna tillgodogöra sig, är en fråga, som svårligen kan i förväg helt bedömas. Att man i samband med själva inskränkningarna måste få en icke så ringa arbetslöshet, låt vara av temporär natur, lär vara otvivelaktigt. Å ena sidan har man då de nya produktionsproblemen samt behovet av arbetskraft för deras lösning, å andra sidan har man frågan om sysselsättning för dem, som blivit arbetslösa. I ett sådant läge gäller det att med alla medel dirigera den friställda arbetskraften till de områden, som äro mest angelägna. Härvid kan det inte vara riktigt att låta olika slags tröghetsfaktorer få göra sig gällande och på grund av dem skapa mindre angelägna eller onyttiga arbeten för arbetslösa, när landet behöver all arbetskraft för livsviktiga behov. Arbetslösheten får med andra ord i nuvarande läge inte bli ett sysselsättningsproblem till varje pris utan måste få vara vår reservresurs för lösandet av de trängande nationella produktionsproblemen.

Bland de nationella produktionsproblemen har jag i nuvarande läge icke upptagit byggnads- eller bostadsproduktionen såsom något självständigt problem. Det är givet, att i den mån nya fabriker och annan produktionsverksamhet det kräver, bostäder och andra byggnader måste anskaffas, men det kan näppeligen vara riktigt att med nuvarande trängande behov av annat slag och med nuvarande knappa resurser betrakta produktionen av bostäder som ett angeläget problem i och för sig. Vad som närmast gjorts, att sådan produktion i olika sammanhang ansetts böra understödjas av staten, torde ha varit önskemålet att bereda sysselsättning åt den betydande arbetskraft, som inom detta produktionsområde genom förhållandena blivit friställd. Enbart bostadsstandardens tillgodoseende måste emellertid i nuvarande läge få stå tillbaka för de många angelägnare behoven. Den arbetskraft, som inte kan vinna sysselsättning inom sitt hittillsvarande yrke eller i sin hemort, bör vid en rätt inriktning av våra produktiva resurser tagas i anspråk för andra ändamål och på andra områden. Helt nya produktionsanläggningar böra, om övriga omständigheter medgiva det, förläggas till orter, där tillgång redan finnes på bostäder och arbetskraft. Därmed minskar man investeringsbehoven samt gagnar orten och dess arbetslösa.

Om man i ett land som vårt skall lyckas bemästra alla dessa betydande problem, kräves lojal medverkan av alla medborgare var och en i sin stad och sin ställning. Uppoffringar av vanor och bekvämlighet, modererade ekonomiska och personliga anspråk äro

från olika håll nödvändiga, om vårt land skall kunna hävda sin ställning, sin självständighet och sina intressen. Vid så omfattande förändringar i fråga om villkor och förutsättningar för vår folkförsörjning som dem, vilka nu inträffat, är det ej heller möjligt att ifråga om dessa uppoffringar alltid nå rättvisa. Mycket måste därför krävas av vårt folk ej blott ifråga om positiva insatser i produktionens tjänst utan även ifråga om tålmod och överseende med ojämnheter, som eljest från den enskildes synpunkt kunna betraktas som orättvisor. Väl måste man samtidigt förutsätta, att myndigheter och andra i möjligaste mån söka tillgodose även dylika synpunkter, men det är dock ett prov på vår inre hållfasthet och vår styrka som nation, att vi i denna tid av svårare umbäranden och lidanden runt omkring oss, här i Sverige kunna tåla en del inskränkningar i de fordringar, vi eljest äro vana att ställa på samhällets omvårdnad och myndigheternas förmåga.

Den 28 nov. 1940.

INDUSTRIELLA ANPASSNINGSPROBLEM

Av sekreterare RAGNAR SUNDÉN

Vad betyder kravet på omställning och anpassning för den svenska industrien? Hur bemöda sig våra industriföretagare att tillmötesgå tidslägets fordringar på dem? Flera svar på de frågorna ha redan förut givits i denna föreläsningsserie. Där har t. ex. belysts, hur avspärningen västerut försvårat möjligheterna att upprätthålla vår utrikeshandel och vår produktion. Det är inte bara exportindustrien, som har att kämpa med stora svårigheter. Även för vissa hemmamarknadsindustrier, och främst dem som äro beroende av tillförseln utifrån av råvaror och halvfabrikat, har läget försämrats. Den bästa mätaren på den industriella aktiviteten i landet, nämligen Industriförbundets produktionsindex, har under årets första 9 månader oavbrutet fallit, nämligen från en rekordsiffra på 128 poäng i januari 1940 till 105 poäng i september.

Nedgången skulle emellertid utan tvivel ha varit ännu kraftigare, om inte under hela denna tid ett oavbrutet omställnings- och anpassningsarbete pågått i våra fabriker och verkstäder. Under större delen av året har denna anpassningsprocess haft karaktären av viktiga industrigrenars omläggning från produktion för de civila behoven till framställning av förnödenheter för vårt försvar. I våras räknade man med att inte mindre än fjärdedelen av industriens hela förädlingsvärde eller c:a 1 miljard kronor hänförde sig till militära förnödenheter. För fullgörande av de militära beställningarna torde i runt tal 100,000 personer eller omkring en femtedel av hela antalet anställda inom industrien ha tagits i anspråk. Man kan lugnt säga, att dessa försvarsbeställningar förhindrade ett eljest oundvikligt konjunktursammanbrott i vårt land. Man kan konstatera detta utan att samtidigt förringa betydelsen av den anpassning och omställning av den svenska exporten, som — tack vare enskilda företagares och statsmakternas energiska bemödanden — kommit till

stånd, och varigenom vi i icke ringa utsträckning österut och söderut vunnit ersättning för förlorade marknader i väster.

När Industriförbundets produktionsindex för oktober månad nyss offentliggjordes, visade det sig, att den nedåtgående tendensen för första gången i år brutits och att i stället en viss återhämtning förelåg, låt vara att den inte var större än 1 enhet. Men denna uppgång har, hur obetydlig den än kan synas, likväl en icke ringa principiell betydelse. Den innebär nämligen, att det arbete, som nedlägges på att skapa fram nya produkter, ersättningsvaror för den allmänna marknaden i stället för den bortfallna importen, nu börjat bära frukt. Det är icke längre i lika dominerande grad försvarsbeställningarna, som rädda oss från en ekonomisk kris, utan vid sidan därav har även den civila produktionen efter en ändamålsenlig anpassning börjat ge ökad sysselsättning åt vårt lands produktiva krafter. Detta framgår alldeles tydligt, om vi se på produktionsutvecklingen inom de olika industrigrenarna. Man finner då, att den förut under året allra hårdast drabbade branschen, nämligen massa- och pappersindustrin, under oktober månad företedde en produktionsstegring med 14 %. Till denna gynnsamma utveckling ha bidragit dels framställningen av sådana ersättningsprodukter som fodercellulosa och sulfitsprit i massafabrikerna och dels en betydande tillverkning av kraftpapperssäckar för gengaskol vid pappersbruken.

På andra områden befinna sig strävandena att få fram nya tillverkningar ännu på experiment- eller utredningsstadiet. De uppslag, som undersökas inom de enskilda företagen, spänna över ett vidsträckt fält. Här märkas till en början flera projekt, som ta sikte på en lindring av knappheten på metaller. Vårt lands förut-sättningar äro i detta hänseende säkerligen ännu större än vad man i allmänhet föreställer sig. Vi ha t. ex. ganska avsevärda fyndigheter av *zinkmalm*, som i nuvarande läge utgöra mycket värdefulla tillgångar. Man har redan börjat att i ökad utsträckning tillgodogöra sig dessa och sålunda upptagit framställning av zinkslig vid en gruva i Lappland. Också frågan om ett exploaterande av på senare tid påträffade, eventuellt brytbara *blyfyndigheter* är under övervägande. En framträdande plats intar vidare frågan om en vidgad inhemsk *aluminiumframställning* på basis av andalusit, som påträffats inom Skelleftefältet, och som, så länge avspärningen varar, skulle kunna ersätta bauxiten såsom råvara för aluminium. Den otillräckliga inhemska produktionen av *kobolt* kommer måhända att

utökas, om ny metod för utvinning av denna metall krönes med framgång. Den mycket kännbara knappheten på *nickel* har givit anledning till prospekteringsarbeten, som särskilt taga sikte på nickelfyndigheter, och det kan sägas åtminstone så mycket, som att dessa undersökningar icke varit utan resultat. Även i fråga om *magnesiumframställning* pågå utredningar.

Utom metallområdet har uppmärksamhet särskilt ägnats bl. a. frågan om de *syntetiska textilråvarorna*. Avstängningen från import i större skala av såväl bomull som ull har som bekant gjort frågan om en väsentlig utökning av den inhemska cellulls- och konstsilkeproduktionen till ett av våra industriella förgrundsproblem. Skulle en ny cellulsfabrik byggas, tala tekniska skäl för, att i anslutning till densamma också uppföres en *klor-alkalifabrik*. I nuvarande läge uppkommande kloröverskott skulle eventuellt komma att utnyttjas för en utvidgad framställning av *calciumklorid*. Här har man alltså ett exempel på att en nyproduktion måhända skulle följas av en serie nytillverkningar på angränsande områden.

På andra håll arbetar man med livligt intresse på att få fram en större tillverkning av *konsthartser* här i landet. Dylika produkter ha utomlands, särskilt i Amerika, fått en lika stor som mångsidig användning, och det är inte uteslutet, att det finns en ganska betydande potentiell marknad härför även i Sverige. En viss början till en industri av detta slag ha vi här i landet i de fabriker, som tillverka bakelit, men denna industri är beroende av utländska råvaror. Det finnes emellertid andra typer av konsthartser, som i viss grad kunna ersätta bakeliten och som helt kunna baseras på inhemska råvaror. — Vårt lands husmödrar skola till sist säkerligen med glädje hälsa den svenska livsmedelsindustriens ansträngningar att öka den inhemska tillverkningen av stärkelse, av bikarbonat och av bakpulver med flera liknande produkter, med avseende å vilka det nu i vissa fall kan vara svårt att upprätthålla importen.

Man kan fråga sig: Hur kunna våra industriföretagare veta, på vilka områden de böra sätta in sina ansträngningar på skapandet av nya produkter? Är fältet inte här fritt för varjehanda spekulativa surrogattillverkningar, och riskerar man inte att hamna i en snårskog av hugskott och uppslag, medan man går förbi de verkligt betydelsefulla uppgifterna? När det gäller de stora, för vår folkhushållning fundamentala problemen, såsom att få fram ersättningsvaror för importerade foderämnen och motorbränslen, ha statsmakterna gripit in aktivt och t. o. m. avlyft de största riskerna från före-

tagarna; på så sätt har t. ex. den nyss nämnda produktionen av fodercellulosa och sulfitsprit främjats. I andra fall och i regel, när det gäller tillgodoseendet av den allmänna marknadens behov, innebär emellertid det direkta statliga initiativet knappast den smidigaste lösningen för uppnående av det åsyftade resultatet. Här måste man i stället främst lita till näringslivets egna insatser. Den metod, som enligt den klassiska ekonomien här skulle utgöra universallösningen, vore, att företagarna finge taga ut ett så högt pris för de nya produkterna, att detta till fullo uppvägde de avsevärda risker, som äro förbundna med igångsättandet av ny produktion i nuvarande läge. Men det är uppenbart, att en anpassningsprocess, framdriven enbart med prishöjningens hjälp, skulle ske alltför långsamt och att den framförallt skulle vara förenad med så stötande sociala konsekvenser, att man inte kan reflektera på denna metod. Därför har också den försörjningspolitiska ledningen på betydelsefulla avsnitt i stället sökt verka för att genom direkta åtgärder få produktionen inriktad på ett ur försörjningspolitisk synpunkt ändamålsenligt sätt. Förutsättningen för att detta skall lyckas är emellertid att de enskilda företagen ha någon instans, till vilken de kunna vända sig för att få faktiskt material för bedömning av de föreliggande behoven och som å sin sida kan ge företagen impulser och vara dem till hjälp i övrigt vid de vanskliga bedömningsfrågor, inför vilka de nu ställas. Enligt ett program, som i slutet av sommaren utarbetades inom Industrikommissionen, skall Sveriges Industriförbund, såvitt det gällde industriproduktionens anpassning till den allmänna marknadens behov, fungera såsom en dylik instans, medan däremot de industriella omställnings- och effektiviseringsproblemen i övrigt, särskilt frågan om återverknings- och kommunala investeringsuppgifter och beställningar, upptagas till behandling av Industrikommissionen i samverkan med andra krisorgan. Industriförbundet och Industrikommissionen verka sålunda å var sitt område, inom var sin sektor, men stå givetvis i nära kontakt med varandra liksom också — var för sig — med regeringens ledamöter och vederbörande statsdepartement. Å Industriförbundets vägnar ha dels den institution, vid vilken jag är knuten, nämligen Industriens Utredningsinstitut, dels en för ändamålet särskilt tillsatt kommitté, Industriförbundets Produktionskommitté, omhänderhaft de utredningsarbeten det här är fråga om, varjämte produktionskommittén fått på sin lott uppgiften att främja anpassningsåtgärdernas praktiska förverkligande.

Från ledande håll inom industrien betonade man redan på ett tidigt

stadium, att den sida av försörjningspolitiken, för vars lösning näringslivets egen medverkan sökts, tillika utgör den mest komplicerade. Det gäller ju här att söka utröna den allmänna marknadens behov och dess absorptionsförmåga icke bara för dagen utan även på längre sikt. Näringsorganisationernas män tro naturligtvis icke, att de i någon väsentlig grad kunna övertaga det enskilda företags planläggande och initiativtagande verksamhet. Deras roll är i långt högre grad förmedlarens, stundom också medlarens. De *förmedla* upplysningar från de statliga myndigheterna och till de enskilda företagen samt mellan dessa inbördes. Och de *ingripa medlande* mellan motsatta företagareintressen och mellan företagen och myndigheterna. De kunna på ett friare sätt än statsorganen för lämpliga företagare framhålla vikten av att en viss tillverkning kommer till stånd, och de kunna ur en vidare synvinkel än det enskilda företags med statsmakterna diskutera de ekonomiska förutsättningarna härför.

Den anpassning och den omställning, som nu pågår inom den svenska industrien, berör emellertid inte bara de olika produkterna utan även, och i kanske än högre grad, den industriella anläggningsverksamheten. Även här möta betydelsefulla avvägningsfrågor och behov av vägledning. Investeringsverksamheten har två sidor, en finansiell och en reell. Den tar kapital i form av pengar i anspråk, men den tarvar också råvaror, maskiner och arbetskraft. Både när det gäller pengar och råmaterial måste vi i dessa tider hushålla. Investeringsprogrammet för försvarsväsendet och de allmänna arbetena av civil natur måste därför avvägas mot den enskilda industriens och den enskilda byggnadsverksamhetens investeringsplaner, så att våra finansinstitut och de råvarufördelande myndigheterna kunna få tillfälle att beakta även de anspråk, som komma att resas från industriföretagens sida.

Vi ha nyss inom Industriens Utredningsinstitut sänt ut en rundfråga till samtliga medlemmar i Sveriges Industriförbund och frågat dem om storleken av deras investeringar, d. v. s. deras nya fabriks- och bostadsbyggen, deras skyddsrumsanläggningar och deras maskininköp under åren 1939—1940 och om deras planer på sådana nyanläggningar och nyanskaffningar för år 1941. Det är bara drygt en vecka, sedan svarstiden gick ut för denna förfrågan, och det fortsätter att flyta in uppgifter varje dag, men vi ha redan nu gjort en preliminär sammanställning av de ingångna svaren. Jag måste säga, att dessa ha berett oss en stor överraskning och en glädjande sådan.

Det är glädjande inte bara, att så många företag ha besvarat vår fråga (dessa representera 46 % av hela den svenska industrien, mätt i arbetareantalet) utan framförallt, att man av de ingångna svaren att döma även under år 1941 har att emotse en ganska stark aktivitet även på detta område av vårt industriella liv. På förhösten i år räknade man på sakkunnigt håll med att den industriella byggnadsverksamheten skulle visa samma sjunkande tendens som husbyggandet under nästa år. Man grundade denna uppfattning på det förhållandet, att byggnadsloven för industrialanläggningar tenderade mot en nivå, som låg 20 % eller därunder i förhållande till 1939 års siffror. Det material vi ha fått in visar icke på långt när en så kraftig nedgång. Värdemässigt skulle industriinvesteringarna under 1941 komma att ligga vid 85 % av 1939 års siffror. På grund av de höjda byggnadskostnaderna och maskinpriserna måste naturligtvis den kvantitativa nedgången vara något kraftigare än vad dessa värdesiffror ange, men resultatet är som sagt ändå överraskande optimistiskt och utgör på detta område en parallell till den något gynnsammare framtidsbedömning, vartill vi kanhända äro berättigade med hänsyn till produktionsutvecklingen under oktober.

Vid vår undersökning tyckte vi, att det skulle vara av särskilt intresse att få veta, i vilken grad nyanläggningarna stode i samband med upptagande av helt nya tillverkningar. Även på den punkten ha industriföretagarna ställt ett belysande material till vårt förfogande, och det har visat sig, att bortåt en sjundedel av de planerade nyanläggningarna för nästa år hänför sig till nya produkter.

I ytterligare ett avseende har denna investeringsundersökning tillfört oss värdefulla upplysningar. I en särskild avdelning å det utsända frågeformuläret hade vi nämligen berett företagen tillfälle att ange, i vilken grad produktionen och investeringsverksamheten hämmas av olika omständigheter, såsom farhågor för framtida avsättningssvårigheter, nuvarande höga byggnadskostnader och räntor, det skärpta skattetrycket och särskilt då krigskonjunkturskatten, gällande fraktkostnader och kraftpriser o. s. v. I anslutning därtill ställdes frågan, huruvida respektive företag hade några ytterligare anläggningsplaner utöver de förut angivna och om dessa skulle kunna verkställas redan 1941, under förutsättning att företaget kunde räkna på ett undanröjande av eller en lättnad i dessa svårigheter. Denna fråga har jakande besvarats av flera av de tillfrågade företagen. Totalsumman av sådana investeringar, beroende på särskilda förutsättningar, uppgår i det hittills influtna materialet till över 45 milj.

kronor, och representerar 26 % av den totala summa, som framkommit för 1939 års kapitalinvesteringar inom industrien. Dessa ytterligare byggnadsplaner — ty det rör sig mest om sådana, i mindre grad däremot om maskinanskaffningar — bilda ett intressant motstycke till den allmänna beredskapsstat, som senare års riksdagar fastställt för bekämpande av en eventuell arbetslöshet. I själva verket synes det ganska naturligt, att denna industriens "beredskapsstat" väges och prövas mot de å den allmänna beredskapsstaten upptagna allmänna arbetena. Det kan därvid kanhända visa sig, att, om vi skulle komma i det läget, att nya anläggningsarbeten måste sättas i gång för att skapa arbetstillfällen, man kan göra detta billigast genom att förutsättningar skapas för igångsättandet av industriens beredskapsplaner.

En vägledande norm för de utredningar, som nu bedrivs inom industriens organisationer, tror jag mig kunna säga är, att vi i största möjliga utsträckning böra inrikta oss på framställning av sådana produkter, vilka vi även på längre sikt kunna tillverka med ekonomisk fördel. Detta innebär, att vad man nu främst söker få fram är en produktion, som bättre tillvaratager våra naturliga resurser. Denna nyproduktion innebär också i stor utsträckning ett tillskott till det europeiska hushållet på områden, där detta nu lider brist, och är därför utslag icke blott av en god nationell utan även av en god europeisk ekonomi. Den bygger på våra naturliga förutsättningar, om man i detta begrepp — som sig bör — icke blott inbegriper råvaruförekomster och transportförhållanden utan även den fond av teknisk skicklighet och kunnande, som finnes nedlagd hos vårt folk. Denna fond är icke en gång för alla given. Den kan förkovras och den kan förslösas. Vi svenskar ha under flera skeden av vår historia framstått såsom den ledande nationen i den tekniska utvecklingen. Men det är inte alltid under välmågans dagar vi satt de djupaste spåren i det tekniska skeendet. Kanske vi vid en allvarlig självrannsakan måste säga oss, att vi under de goda åren före den nuvarande världsbranden öst alltför flitigt ur våra stora råvarutillgångar, och att de egentliga förädlingsindustrierna å vissa områden, t. ex. det kemiska, stannat i växten, råkat på efterkälken. Nu är tiden inne att ta igen vad som här kan ha brustit.

Ur den svenska jorden och från den svenska skogen skola vi hämta nya, hittills icke utnyttjade skatter, men ur de svenska folkdjupen skola säkert också, liksom i forna dagar, under trycket av tidens svårigheter välla fram nya skapande krafter, träda fram nya tekni-

ska begåvningar, som komma att intaga sin plats vid sidan av Polhem, Berzelius, John Ericson, de Laval. Det är nya vägar vi ha att bryta nu även för vårt produktiva liv, och den uppgiften kräver vår fulla mannakraft. Vi skola se framåt, icke tillbaka. Vi kunna icke räkna med att vårt näringsliv än en gång skall få samma inriktning och samma uppbyggnad, som det hade före kriget, vilken utgång detta än får. Därtill äro förutsättningarna och förhållandena i allt för hög grad förändrade. Vi ha ingenting att vinna genom att blunda för dessa förskjutningar eller genom att motsätta oss varje anpassning. Tvärtom måste våra insatser göras på samma plan som det ekonomiska skeendet i våra omgivningar. Men de skola göras, och detta är väsentligt, inom ramen av en hävdad svensk nationell politik. För att denna skall lyckas, är en medveten koordination av de ekonomiska krafterna nödvändig, och härför tarvas i sin tur initiativ, handlingskraft och ömsesidigt förtroende hos statsmakterna, hos företagen och hos näringslivets organisationer.

Den 19 dec. 1940.

INDUSTRIPRODUKTIONEN I FOLKHUSHÅLLNINGENS TJÄNST

Av docent INGVAR SVENNILSON

Hotet mot vår råvaruförsörjning.

Att vår folkförsörjning till en betydande del vilar på landets industriella produktion är en välkänd sak. Det är också väl känt, att den utveckling av den industriella produktionen, som ägde rum före kriget, bildade den viktigaste hävstången för den fortskridande höjningen av svenska folkets levnadsstandard. I denna mening har industriproduktionen alltid stått i folkhushållningens tjänst. Under det nu pågående kriget har emellertid behovet att hushålla med våra industriella tillgångar i hög grad skärpts. Såsom framhållits i ett tidigare föredrag i denna radioserie, har vår industri ställts inför nya omfattande och svåra produktionsuppgifter. Försvaret måste stärkas med ny materiel och de luckor, som svårigheterna för sjöfarten västerut åstadkommit i vår folkförsörjning, måste i möjligaste mån fyllas ut. Dessa uppgifter måste lösas under en tid, då tillförseln av bränslen och industriella råvaror blivit starkt nedskuren.

De nya produktionsuppgifterna ställa nya krav på alla slag av industriella tillgångar. På en rad olika punkter uppstå svårigheter att tillfredsställa dessa krav genom en ökad insats av produktivkrafter. Det uppstår på dessa punkter — för att använda ett tekniskt uttryck — trånga sektioner, som bilda ett hinder för en önskvärd utveckling av produktionen. De militära beställningarna ha sålunda bland annat ökat behovet av verkstadsarbetare med långt driven yrkesskicklighet, ett behov, som endast så småningom kan fyllas genom en fortlöpande omskolning och vidareutbildning av arbetskraft. Det jättelika programmet för ammunitionstillverkningen har ökat behovet av verktygsmaskiner utöver tillgången, och den önskvärda utvidgningen av produktionen på detta område har därför endast så småningom kunnat komma till stånd, allteftersom nya sådana maskiner kunnat anskaffas. Det torde emellertid knappast råda något tvivel om, att försörjningen med råvaror, sedan avspärningen skärpts,

kommit att utgöra det mest svårlösta hushållningsproblemet på det industriella området. Att råvaruproblemet trätt så starkt i förgrunden är naturligt i ett land, där förädlingsindustrierna äro så mångsidigt utvecklade och utrustade både med en modern produktionsapparat och med en talrik, högt kvalificerad arbetarstam, men där försörjningen med industriella råvaror i så hög grad byggt på tillförsel västerifrån. I sistnämnda avseende har vårt land varit inordnat i det ekonomiska storrum, som världshandeln omspände före kriget. Vi ha exporterat förädlade industrivaror till olika transoceaniska länder och vi ha däriifrån hämtat råvaror, som kunnat erhållas billigare, än om de skulle ha framställts inom vårt land eller på annat håll inom Europa.

Emellertid har vårt beroende av råvarutillförsel västerifrån växlat i hög grad för olika varuslag. Bomull, jute, kautschuk och smörjolja produceras som bekant ej alls inom landet. Stenkol, ull, lin, grövre hudar och vissa metaller ha framställts i mycket begränsad utsträckning. Produktionen av andra viktiga råvaror, såsom koppar och flera kemikalier, har varit aktningsvärd men har icke kunnat täcka mer än en del av de inhemska behoven. Vår produktion av järn är visserligen tillräcklig för att täcka de inhemska behoven, men den vilar i hög grad på import av sådana råvaror som bränsle och skrot. Endast ett begränsat antal råvaror, såsom vissa kemikalier och trävaror, ha framställts i tillräcklig utsträckning för att täcka behoven.

Förhållandet mellan inhemska tillgångar och behov växlar sålunda starkt för olika råvaror. Vår försörjningsfront på olika områden är i detta avseende mycket ojämn. Genom upplagring av råvaror före kriget och under de första krigsmånaderna har man sökt att i möjligaste mån utjämna fronten och fylla ut luckorna i vår råvaruförsörjning. Men det är givet, att möjligheterna till upplagring varit alltför begränsade för att man på denna väg skulle ha kunnat säkerställa försörjningen under en avspärrningsperiod med flera års varaktighet. Och det är på en hushållning med våra råvaror under en lång avspärrningsperiod, som man nu måste bereda sig. Även om man måste hoppas på ett snart slut på kriget, kan man givetvis icke underlåta att söka trygga försörjningen vid en avspärrning på längre sikt. I detta avseende har en av de mest framträdande förändringarna ägt rum av de industriella hushållningsproblemen. Under normala tider med fri handel är det naturligt att inrikta den industriella produktionen på kort sikt i en ständig anpassning till

det växlande internationella konjunkturläget. Avspärningen har nu tvingat oss att göra upp hushållningsplaner på flera års sikt, i vilka den löpande industriella produktionen inordnas.

Råvaruhushållningens metoder.

Vid den planmässiga hushållning på det industriella området, som man nu söker genomföra, har man haft att välja på olika metoder, som skulle kunna betecknas som negativa och positiva. Den negativa och enklare metoden består däri, att man på de områden, där råvarufrenten är svag, skär ned förbrukningen i en sådan grad, att alla viktiga råvaror räcka under hela den hushållningsperiod, som man fastslagit. Metoden har sin givna begränsning däri, att förbrukningen av vissa råvaror icke kan skäras ned huru långt som helst, utan att stora svårigheter göra sig gällande. Denna metod har måst anlitas i viss utsträckning. I och för sig måste den leda till försämrad försörjning, ökad arbetslöshet och minskade inkomster inom näringslivet. I största möjliga mån har man emellertid sökt undvika att slå in på denna väg och i stället sökt utjämna råvarufrenten genom vad jag nyss kallade positiva metoder. De åtgärder man därvid tillgripit ha varit av två olika slag.

Under den gångna avspärningsperioden ha de måhända viktigaste åtgärderna bestått däri, att man sökt ersätta råvaror, som bildat en svag sektor i råvarufrenten, med andra, på vilka tillgången varit mera riklig. Man har på detta sätt utjämnat råvarufrenten genom att stärka de svagare delarna av denna front på de starkare delarnas bekostnad. En sådan utjämning av råvarufrenten har emellertid nödvändiggjort en mycket ingående reglering av råvarornas användning för olika ändamål. Det är nämligen ett väl känt förhållande, att en råvara ofta i vissa användningar knappast kan ersättas med någon annan, medan på andra områden en ersättning mycket väl är möjlig. Genom att ersätta en knapp råvara på alla de områden, där så är möjligt, har man kunnat lämna en rikligare tilldelning av denna vara på de områden, där en ersättning ej kunnat äga rum. Några exempel kunna belysa detta: Bomullssäcker kunna i betydande utsträckning ersättas med papperssäcker, och därmed blir en rikligare tilldelning av bomullsvaror för beklädnadsändamål möjlig. Vissa typer av kläder kunna med fördel i betydande utsträckning tillverkas av cellull och lump, material, på vilka tillgången är relativt riklig; därigenom blir det möjligt att hålla en högre produk-

tion av vissa trikåvaror, exempelvis strumpor, som helst böra tillverkas med en högre inblandning av ren ull. Fetthaltiga tvättmedel kunna för vissa användningar relativt lätt ersättas med nya oorganiska tvättmedel och i samma mån kan då försörjningen med fetthaltiga tvättmedel hållas rikligare för ändamål, där en ersättning ter sig svårare. Metallerna kunna på vissa områden ersätta varandra. Koppar, aluminium och andra metaller kunna för vissa ändamål med fördel ersättas med järn. De anspråk på järntillgångarna, som därmed ställas, bli relativt begränsade i förhållande till den samlade järnförbrukningen. Betydande kvantiteter av andra metaller kunna emellertid på detta sätt frigöras för en rikligare användning på områden, där en ersättning med järn icke är möjlig eller i varje fall med större svårighet låter sig genomföras. Järn kan samtidigt för byggnadsändamål ersättas med cement och trä. På detta sätt kan en allmän *förskjutning av råvaruunderlaget för produktionen* genomföras, genom vilken de olikheter ifråga om knappheten på råvaror, som råka föreligga mellan olika varuslag, i viss mån kunna utjämnas. En produktionsreglering, som tar sikte på att åstadkomma en sådan utjämnning, gör det möjligt att över hela linjen hålla produktionen på en högre nivå, än som vore möjligt vid en likformig nedskärning av råvaruförbrukningen, och den blir därför också ett av de viktigaste medlen för regleringspolitiken under avspärrningen.

Det är emellertid givet, att man stöter på växande hinder och svårigheter, ju längre man söker driva en förskjutning av råvaruunderlaget för produktionen. Dessa hinder taga sig uttryck i vad man sammanfattande skulle kunna beteckna som en sänkt produktivitet för näringslivet. Man har ju anledning räkna med att vid fri varutillförsel för varje produktionsändamål i stort sett utväljas de lämpligaste råvarorna; en tvångsvis genomförd förskjutning av råvaruunderlaget bör då också medföra en sänkt produktivitet. Ett annat uttryck för denna produktivitetssänkning är den förändring av industriprodukternas kvalitet, som följer med ett ändrat val av råvaror. Man måste emellertid i detta avseende beakta, att kvalitets-sänkningen ur brukssynpunkt ofta kan vara mera skenbar än verklig. Som bekant är ett av de viktigaste och kanske på vissa områden det allra viktigaste medel, som företagen under moderna förhållanden begagna för att erövra kunder på marknaden, successiva förbättringar av varornas kvalitet, förbättringar då fattade i en mycket relativ betydelse, nämligen i relation till kundernas uppfattning om vad som är bäst. Dessa förbättringar måste i många fall

ur ändamålssynpunkt betraktas som tämligen betydelselösa. De ha i många fall karaktären av vad man på amerikanskt försäljningsspråk kallar "selling points", som utan att förbättra varans användbarhet göra den mera tilltalande i kundens ögon. I sådant syfte ha ofta olika, i nuvarande läge ytterst knappa metaller och speciellt legeringsmetaller, dyrbara ullkvaliteter etc. funnit användning för ändamål, där de främst tjänat som försäljningsargument. Besparingar av viktiga råvaror kunna därför genomföras vid den högt uppdrivna standard, som kännetecknar den svenska varuförsörjningen, vilka möjliggöra en förbättring av försörjningen, sedd ur mera allmänna synpunkter.

Man får ej heller förbise, att den produktivitets- och kvalitetsför-sämring, som följer med en tvångsvis genomförd förskjutning av råvaruunderlaget för produktionen, i många fall kan motverkas eller kanske rent av upphävas av en samtidigt skeende, under krisens tryck påskyndad utveckling av de tekniska metoderna.

Behovet av att skära ned råvaruförbrukningen och i samband därmed förskjuta råvaruunderlaget för produktionen i produktivitets- och kvalitetssänkande riktning begränsas emellertid, i den mån en *ökad produktion av råvaror* kan komma till stånd inom landet. Jag kommer därmed in på de positiva åtgärder för en förstärkning av svaga sektorer i vår råvarufront, som i framtiden sannolikt komma att bli av allt större betydelse.

En ökning av produktionen av råvaror är icke blott en god försörjningspolitik utan är även i nuvarande läge den bästa formen av sysselsättningspolitik. Själva råvaruproduktionen och de anläggningsarbeten, som krävas för dess igångsättande, äro ur denna synpunkt av mindre betydelse. Åtminstone gäller detta den kemiska och metallurgiska produktion, som för närvarande står i förgrunden. Den största betydelsen av en ökad råvaruproduktion ur sysselsättningsynpunkt ligger i stället däri, att våra råvaruförädlande industrier, textilindustri, livsmedelsindustri, metallvaruindustri, m. fl., kunna hållas igång. Ett schematiskt exempel, hämtat från textilindustrien, torde bäst klargöra den stora betydelse, som en ökad råvaruproduktion har i nuvarande läge. Exemplet gör ej anspråk på full verklighetstrohet men torde komma verkligheten tillräckligt nära för att kunna anföras i klargörande syfte.

För att hushålla med bomullstillgångarna på längre sikt har det blivit nödvändigt att skära ned bomullsspinneriernas förbrukning av

råbomull. Dessutom måste man räkna med att importen av garn och tyger av bomull kan komma att bli begränsad. Bomullen kan emellertid för vissa användningar med stor fördel ersättas med cellull, som kan tillverkas inom landet. Produktionen av cellull inom landet håller för närvarande på att byggas ut och ytterligare utvidgningar övervägas. Anläggningskostnaderna för en cellullfabrik med en kapacitet av 8.000 ton per år kan måhända anslås till 10 miljoner kronor. Genom ett sådant tillskott av spånadsämnen kan ytterligare 1/5 av bomullsindustriens produktionsförmåga utnyttjas. Värdet av de färdiga varor, som på detta sätt komma fram, kan i runt tal anslås till 50 miljoner kronor per år. Sedd ur nationalekonomisk synpunkt, blir den nya cellullfabriken tydligen i hög grad räntabel. Emot de ökade intäkterna av textilförsäljningen, 50 miljoner kronor årligen, som tillfalla dem, som äro verksamma i textilhandeln och i textilindustrin, svarar en engångsutgift av endast 10 miljoner kronor.

Vinsterna för folkhushållet av en ökad råvaruproduktion kunna bli ändå större än i det anförda exemplet, när flera råvaror användas i kombination. Många råvaror, som bilda en helt underordnad kostnad för tillverkningen, kunna likväl vara helt nödvändiga för produktionens genomförande. Det bästa exemplet erbjuda smörjoljorna, som äro nödvändiga överallt, där maskiner utnyttjas. Sådana varor kunna sägas utgöra *nyckelvaror* för produktionen. Det kan bli särskilt ödesdigert, om råvarufronten sviktar på sådana punkter. Näringslivet kan då bli lamslaget över betydande områden, även om råvaruförsörjningen i övrigt är god. Det kan i ett bristläge löna sig att taga upp en tillverkning av sådana nyckelvaror även under de mest ogynnsamma tekniska förutsättningar. En ökad produktion av sytråd, som nu genomföres här i landet, kan förhindra, att ett bristläge uppkommer, som får vidsträckta, ogynnsamma verkningar för konfektionsindustrin och konfektionshandeln. På samma sätt kan en inhemsk produktion av vissa metaller bilda basen för en omfattande förädlingsindustri med metaller som råvara, och en produktion av vitplåt kan möjliggöra en ökad konservering av livsmedel, som annars måhända skulle gå förlorade för folkhushållet.

Även om en inhemsk råvaruproduktion är nationalekonomiskt motiverad, är det emellertid icke säkert, att det enskilda företaget kan bära de med produktionen förenade kostnaderna och riskerna. Genom ett samgående mellan de företag inom en viss industrigren, som draga fördel av den ökade råvarutillgången, skulle sannolikt

dessa svårigheter i många fall kunna övervinnas. I viss utsträckning har emellertid ett statligt stöd åt råvaruproduktionen visat sig nödvändigt. Detta stöd har tagit många olika former. I vissa fall har staten själv trätt in som företagare. Detta gäller exempelvis den nu planerade framställningen av olja ur våra inhemska skifferlager.

Råvaruproduktionen bygges ut.

Förberedelser för igångsättande av ny råvaruproduktion började träffas ganska snart efter krigsutbrottet. Efter händelserna den 9 april förra året ha dessa förberedelser fullföljts med ökad energi. De ha nu framskridit så långt, att resultat på olika områden synas ligga inom nära räckhåll.

På metallområdet förberedas omfattande utvidgningar. Produktionen av koppar håller för närvarande på att utbyggas med 3.000 à 4.000 ton årligen. Produktionen av aluminium har hittills varit baserad på importerad aluminiumoxid. Man förbereder nu en produktion av denna råvara inom landet. Åtgärder förberedas vidare för ökad brytning av wolframalm, och en anläggning för framställning av kobolt är under byggnad. Möjligheter föreligga även att täcka behoven av bly och zink med inhemsk produktion. Troligen kunna dock dessa metaller liksom tidigare erhållas från utlandet i utbyte mot bly- och zinkmalm.

Produktionen av konstsilke och cellull, som 1939 endast uppgick till 2.000 ton, kommer, sedan nu igångsatta anläggningsarbeten slutförts under våren 1941, att stiga till 7.000 à 8.000 ton årligen. Samtidigt försiggår en fortlöpande utvidgning av linnedlingen.

Förbrukningen av rågummi har måst nedskäras med omkring 30 %, men verkningarna härav på försörjning och sysselsättning ha till större delen kunnat motverkas genom en ökad insamling och regenerering av avfallsgummi.

På det kemiska området pågår ett mycket omfattande nydaningsarbete, som på grund av produktionens starka differentiering på en rad olika tillverkningar är svårt att överblicka. Jag skall därför här endast angiva några viktigare, nu aktuella utvidgningar av den kemiska råvaruproduktionen. Behovet av kolsvavla och alkali för den utvidgade cellulltillverkningen kommer att kunna täckas genom ökad inhemsk produktion. Utvinningen av sprit i samband med cellulosa produktionen kommer att ökas genom ett flertal nya

anläggningar. En första träförsockringsfabrik är under byggnad. I samband med spritproduktionen komma nya råvaror att utvinnas. Ett flertal nya träkolningsanläggningar, vid vilka en rad olika biprodukter kunna tillvaratagas, äro under utbyggnad eller planeras; bland biprodukterna kunna nämnas ättiksyra, trätjära samt tjär- och terpentinolja. I samband med sprängämnestillverkningen har upptagits eller planeras tillverkning av en rad nya produkter, bl. a. vissa läkemedel. Vid gasverken vidtagas anordningar för tillvaratagande av olika bensolprodukter. I övrigt må nämnas, att tillverkningen nu utökas av sådana viktiga råvaror som svavelsyra, salpetersyra och kalkkväve samt av garvännen, utvunna ur inhemska råvaror. Anläggningar äro vidare planerade eller igångsatta för framställning av glykol, klorcalcium, toluol, zinkklorid, sackarin och ett flertal andra kemiska råvaror.

Utvecklingen av råvaruproduktionen bildar ett integrerande led i den råvaruhushållning med inriktning på lång sikt, som jag förut sökt åskådliggöra. De tekniska och organisatoriska förberedelserna för ny råvaruproduktion och de därefter följande anläggningsarbetena och maskinanskaffningen kräva vanligen mycket lång tid, ofta ett år eller mera. Den nya produktionen måste därför på ett tidigt stadium inarbetas i planerna för råvaruhushållningen. Redan *innevarende* år får den svenska allmänheten på en rad olika områden kännning av, att ny råvaruproduktion kommer att sättas i gång *under nästa år*. När möjligheter föreligga till en utvidgning av råvaruproduktionen, kan nämligen tilldelningen av råvaran idag hållas rikligare, och längre gående regleringar av produktionen behöva ej tillgripas i syfte att ersätta de mest knappa råvarorna med mindre knappa. Omvänt betingas beslut om att sätta igång ny råvaruproduktion av det försörjningsläge, som idag råder på olika områden. Ju knappare tillgångarna äro och ju snävare hushållningen med en råvara måste gestaltas, dess större uppoffringar blir en ökning av råvaruproduktionen värd.

Samarbetet mellan stat och näringsliv.

Jag har här diskuterat den industriella hushållningen, som om vår industri idag fungerade som ett enda stort företag, ett Sveriges Förenade Industrier. Denna framställning strider till synes mot den invanda bilden av ett stort antal fristående företag, som under ständig orientering efter marknadens växlande förutsättningar sträva att förverkliga sina egna målsättningar och då främst att enligt spe-

lets regler göra sin produktion så vinstgivande som möjligt. Båda dessa bilder av industriens uppbyggnad svara emellertid mot läget för dagen. I vissa avseenden och då främst i fråga om råvaruförsörjningen med alla dess sidor, som jag här sökt klargöra, hålles industriproduktionen idag verkligen samman som en enhet. Ny råvaruproduktion tages upp, vissa råvaror ersätts med andra, produktionens inriktning omgestaltas och begränsningar av råvaruanvändningen genomförs utifrån en enhetlig synpunkt, nämligen den att på längre sikt trygga vår folkförsörjning och försvarets behov av ny materiel. Det har varit nödvändigt att för dessa uppgifters lösande bilda ett sammanhållande statligt organ, Statens industrikommission. Detta organ har genom olika fullmakter anförtrotts ledningen av hushållningen med landets industriella resurser.

Liksom ledningen av ett större enskilt företag bygger industrikommissionen sin verksamhet på ett nät av statistiska informationer från de olika grenarna av produktionen. På basis av de enskilda industriella enheternas bokföring har upprättats en central lagerbokföring för landets alla tillgångar av industriella råvaror. Löpande uppgifter inkomma även från de enskilda företagen om utvecklingen av deras produktion och råvaruförbrukning. Den centrala lagerstatistiken är upplagd enligt moderna bokföringsmetoder. En bristande balans mellan råvarutillgångarna och den löpande förbrukningen ger genast signal, att ett ingrepp är nödvändigt i syfte att öka råvaruproduktionen, lägga om råvaruförbrukningen eller på annat sätt genomföra besparingar av de knappa råvarorna.

Det är emellertid givet, att denna centrala ledning — liksom ledningen för varje större industriell organisation — måste bygga sin verksamhet på den insats, som göres av de däri ingående enheterna, i detta fall de enskilda industriföretagen. I själva verket ha industrien och staten i Statens industrikommission förenats i en personalunion. Det är i övervägande utsträckning män ur industriens egna led, som inneha de ledande posterna inom detta statliga organ. Men även i övrigt bygger det sin verksamhet i största möjliga utsträckning på medverkan från industriföretagen och deras organisationer. Överallt där så varit möjligt, har man från industrikommissionens sida sökt undvika att reglera produktionen tvångsvis. Industriföretagen och deras sammanslutningar ha också visat både vilja och förmåga att i betydande utsträckning på frivillighetens väg genomföra den anpassning av industriproduktionen, som blivit nödvändig. Erfarenheten visar dock, att i den mån verklig brist upp-

står på varor en tvångsvis genomförd reglering vanligen ej kan undvikas.

Igångsättande av ny råvaruproduktion måste i särskilt hög grad byggas på det fria näringslivets medverkan. I samförstånd med industrikommissionen ha också en rad företag inom olika industrigrenar utfört förberedande experiment och ekonomiska utredningar samt satt igång ny råvaruproduktion. Vid de omfattande utredningar och segslitna ekonomiska förhandlingar, som ofta måste föregå en utvidgning av produktionen, har kommissionen även kunnat anlita industriens egna organisationer. Särskilt har en inom Sveriges Industriförbund i höstas tillsatt produktionskommitté härvid lämnat betydelsefull medverkan.

Den intensifiering av den industriella hushållningen, som genomförts under trycket av kriget och avspärrningen, har givit många erfarenheter och resultat, som säkert komma att bli av bestående värde under en kommande fredsperiod. Utvecklingen av den nya råvaruproduktionen har ju helt bestämts av våra omedelbara behov under den nuvarande avspärrningen. Att vid produktionens inriktning taga hänsyn till den ekonomiska utvecklingen efter kriget, varom man nu intet kan veta, har givetvis icke varit möjligt. Men oberoende av huru utvecklingen efter kriget gestaltar sig, torde den nya produktion, som nu kommer till stånd, i stor utsträckning visa sig äga ekonomisk livskraft. Måhända skola också erfarenheterna under det nu pågående kriget föranleda oss att under en kommande fredsperiod hålla en högre beredskap på råvarufronten, än vad vi tidigare velat kosta på oss, även om detta skulle innebära, att en råvaruproduktion måste hållas igång, som endast under krigsförhållanden är räntabel.

Erfarenheterna under det pågående kriget ha emellertid även visat vilka vinster, som kunna uppnås för folkhushållet genom en intensifierad hushållning på det industriella området. En standardisering och förenkling av industriproduktionen i förening med en viss omställning av denna för produktion av särskilt önskvärda varor har visat sig medföra betydande besparingar såväl av importerade råvaror som av arbetskraft. Dessa erfarenheter rörande möjligheterna att effektivisera industriproduktionen komma säkerligen att bli av största betydelse efter kriget, om vi då ställas inför uppgiften att vidmakthålla ett utökad försvar och samtidigt vilja i möjlig mån hålla uppe vår levnadsstandard.

Den 14 jan. 1941.

NÄRINGSLIVET OCH KRISEN

Av handelsrådet VILHELM LUNDEVIK

I septemhernumret av Svensk Tidskrift för 1940 publicerade verkställande direktören i Sveriges Industriförbund, handelsrådet Vilhelm Lundvik, en artikel under ovanstående titel. Då det ansetts värdefullt att i densamma framförda synpunkter kunde nå en större publik och den väl kompletterar vad som i radioföredragen behandlats, omtryckes den här.

Under de provningar, som vårt folk genomgått det senaste året, har den insikten vuxit sig stark, att vi icke ha råd att splittra våra andliga och materiella krafter. Enighet har vuxit fram om de väsentliga målen för svensk politik: en fast vilja att bevara vår självständighet, att strikt upprätthålla vår neutralitet, att trygga folkförsörjningen och nu på sistone också att med alla medel bekämpa en hotande arbetslöshetskris. Denna känsla av att tiden kräver icke polemik utan positiv medverkan, icke negativ kritik utan konkreta förslag har på det politiska planet manifesterat sig i de stora partiernas samarbete. Motsvarigheter härtill, kanske mindre beaktade, men i realiteten lika betydelsefulla, förefinnas även på andra områden av svenskt samhällsliv. Det må här vara tillfyllest att erinra om den pacifisering av arbetsmarknaden, som kom till stånd genom den stora löneuppgörelsen i fjol höst. Denna må, och icke utan fog, klandras ur vissa synpunkter, den bär som alla kristidsfenomen improvisationens kännemärke och såsom varje kompromisslösning skjuter den principerna åsido och ger ingendera parten, vad den anser vara full rättvisa. Men de som endast vilja se felen bära något begrundat, vad det betydde för vårt folks moraliska och materiella styrka, att vi under de ödesdigra månaderna under det rysk-finska kriget här hemma åtnjoto en på frivillighetens väg vunnen arbetsfred.

Från samma tid kan jag peka på ett annat exempel. I medio av december månad framförde Landsorganisationen och Sveriges Industriförbund en gemensam vädjan till regeringen om vidtagna de av omedelbara och omfattande åtgärder för att den svenska industrien måtte sättas i stånd att fullgöra de uppgifter, som på-

kallades av den inträdda försämringen i det militärpolitiska läget och den befarade tillväxten av de försörjningspolitiska svårigheterna. De båda organisationerna riktade denna appell i fullt medvetande om de offer, både av ekonomisk art och i form av eftergifter i fråga om hävdvunna friheter, som dess hörsammande kunde komma att innebära för sammanslutningarnas medlemmar.

Mycket talar också för att samma strävan att överbrygga principiella meningsskiljaktigheter och komma fram till en samförståndslösning av mötande praktiska spørsmål i stigande utsträckning kommer att präglå förhållandet mellan statsmakterna och det enskilda näringslivet samt dess organisationer. Frågan om denna samverkan är icke ny. Förhållandet mellan stat och näringsliv har i själva verket alltsedan den bestående ekonomiska ordningen i grunden skakades genom det förra världskriget konstituerat ett viktigt och omstritt problemkomplex. Det aktualiserades i vårt land genom ett par mycket uppmärksammade anföranden av finansministern under hösten 1938, vilka sedermera ledde till att förhandlingar under försommaren 1939 upptogos mellan representanter för regeringen och industrien, varvid utgångspunkten var det för alla gemensamma intresset att höja näringslivets effektivitet. Huvudsyftet med dessa förhandlingar, vilka avbrötos genom krigsutbrottet, konkretiserades till en undersökning av möjligheterna för en vidgad och mera effektiv företagsamhet.

Som en förutsättning för dessa överläggningar uttalades från regeringens sida, att principdiskussioner för eller mot socialisering borde lämnas utanför programmet. Häremot gjordes ingen invändning från industriens representanter. Det gällde ju att i samförstånd söka lösningen av praktiska problem, icke att diskutera skilda politiska och teoretiska åskådningar, som svårigen kunna överbryggas.

När finansministern i ett uppmärksammat tal i begynnelsen av den nu pågående valrörelsen ånyo tar upp temat om ett fördomsfritt samarbete på den ekonomiska politikens område mellan skilda intressegrupper, sker det från liknande utgångspunkter: "En hel del motsättningar av principiell art är man säkerligen på olika håll beredd att skjuta åt sidan under hänvisning till det rent extraordinära läge, vari vårt näringsliv befinner sig. Man kan visserligen" — fortsätter finansministern — "från ena sidan varna mot samhällsåtgärder, som för dagen synas önskvärda, men som kunna lägga hinder i vägen för att efter krisen vända tillbaka till

vad man anser vara det normala. Det är en sak, som låter höra sig i en teoretisk diskussion. Men den kan säkerligen icke spela någon större roll vid praktiska avgöranden av enskilda fall, där obestämda farhågor för en oviss framtid inte kunna hindra åtgärder, som nu synas vara de bästa. Å andra sidan kan man också förutsätta, att de som starkast bruka betona fördelarna av gemensam eller socialiserad hushållning i olika former icke söka pressa fram lösningar av dessa slag, när omständigheterna i det konkreta fallet icke ge anvisningar därom." Finansministern drar härav den slutsatsen, att det finns mycket som tyder på, att man i nuvarande läge skall ha lättare att nå relativt stor enighet om de nödvändigaste åtgärderna än vad fallet var under den svåra depressionen i början av 30-talet med dess hetsiga strider om den riktiga krispolitiken.

Iakttagelsen är säkerligen riktig, och man kan måhända tillägga, att det icke endast är det exceptionella läget av i dag, som skapat förutsättningar för en mera nyanserad bedömning av den ekonomiska politikens medel. Sedan de stundom bittra striderna om 1933 års politik kulminerat vid det förra andrakammarvalet har otvivelaktigt en utjämning av meningsskiljaktigheterna ägt rum. De båda mot varandra stående riktningarna ha gjort ömsesidiga betydelsefulla medgivanden, och den uppfattning, som numera torde få anses förhärskande, inom icke blott en begränsad krets av fackmän utan även den allmänna opinionen, följer en förmedlande linje, karakteriserad av en strävan att vid bedömandet av krispolitikens verkningar mot varandra väga vad å ena sidan utgör resultatet av de ekonomiska krafternas självverkan och å andra sidan konsekvenserna av medvetna ingripanden på det ekonomiska, sociala och finansiella området.

Å andra sidan är det uppenbart, att det nuvarande läget företer allt för stora avvikelser från lågkonjunkturen i början av förra decenniet för att man skall vara berättigad att ur de då vunna erfarenheterna hämta mer än ett begränsat stöd för bemästrandet av dagens uppgifter. Detta underströks också i flera uttalanden i 1940 års valrörelse. Huvuduppgiften blir nu, yttrade exempelvis handelsministern i ett anförande den 25 augusti, att utnyttja produktionskrafterna så att bristerna i folkhushållets oundgängliga konsumtionsbehov fyllas eller att öka vår export. Detta blir tillika enligt hans uppfattning den första försvarslinjen mot massarbetslösheten. Först i andra hand komma de statliga beställningarna och investeringsuppgifterna. Samma tankegång återfinnes i den allmänna

översikt, som inleder proposition n:r 1 till 1940 års urtima riksdag med dess betonande av det principiella önskemålet att så nära som möjligt koordinera folkförsörjningspolitiken med det arbetsanskaffningsprogram, som nu måste uppläggas.

Denna nya problemställning innebär, att väsentligt större krav komma att ställas på det enskilda näringslivet än vad fallet är vid en konjunkturstödjande politik, som endast litar till en omfattande investeringsverksamhet i det allmännas regi. Den senare uppgiften kan i princip lösas av staten, om blott skattedragare och långivare förmå satsa de därför erforderliga finansiella medlen. Staten uppträder i detta fall allenast såsom beställare. Den låter sina vederbörande organ spela den roll av riksbyggmästare, som vi känna från så många tidigare epoker både i vårt eget lands och andra länders historia, men den påverkar icke och vädjar icke i djupare mening till det nyskapade initiativet inom näringslivet. Dagens uppgift är däremot av en helt annan och vida mera komplicerad art. Den innebär ett krav på aktivisering i främsta rummet icke av investeringsverksamheten, utan av framställningen av direkt konsumtionsfärdiga produkter för den allmänna marknaden. Detta är en uppgift, som kräver helt andra — jag tvekar knappast att säga större eller mera kvalificerade — förutsättningar än planläggandet av ett program för offentliga arbeten. Vad som här möter är i stället den typiska företagaruppgiften: att utröna marknadens behov och absorptionsförmåga, att avväga det otal faktorer i övrigt, vilka till synes te sig såsom en samling imponderabilia, och att anpassa produktionen därefter. I medvetandet om de begränsade möjligheter, som på detta fält står den statliga administrationen till förfogande, ha från flera av samlingsregeringens representanter önskemål uttalats om näringslivets medverkan. "Läget ropar efter en aktiv och konstruktiv ekonomisk anpassningspolitik", framhåller handelsministern. "Statens uppgifter måste i detta läge visserligen ökas, men staten inbjuder näringsorganisationerna till egna initiativ och egna krafttag." Även ecklesiastik- och finansministrarna ha förklarat sig räkna på samarbete med näringslivets organisationer. Och statsrådet Bagge tillägger, att inom den allmänna ramen för produktionens ordnande skall ett betydande och växande utrymme tillkomma det enskilda initiativet och den enskilda handlingskraften.

En uppmaning till initiativ har sålunda framförts, och den riktar sig dels till de enskilda företagen såsom sådana, dels till deras

organisationer. Från bådadera måste svaret bli i princip tillmötesgående, ty det varom här är fråga, nämligen en effektivisering och utbyggnad av produktionen, är icke blott ett samhällsintresse utan det är också i eminent grad ett företagarintresse. Det är emellertid uppenbart, att företagarna ha berättigade anspråk på att erhålla en något konkretare kännedom än som hittills kunnat bjudas dem angående de förutsättningar, under vilka de väntas skola göra sina insatser. På denna punkt torde tarvas klarlägganden i åtskilliga avseenden.

Ekonomisk verksamhet i det fria företagandets form är alltid förbunden med risker. Risktagandets ena sida är vinstchansen, dess andra förlustmöjligheten. När den ekonomiska politiken syftar till att sporra företagarna till större prestation måste den se och erkänna bådadera. Sker så, kan detta icke undgå att öva inflytande exempelvis på den statliga finanspolitiken. Under det hittillsvarande skedet av stormaktskriget torde det främsta målet för den svenska finanspolitiken ha varit upprätthållandet av penningvärdet. Konsekvent tillämpade måste emellertid de principer, som nu antytts såsom de bärande i den nya ekonomiska politiken, leda till att produktionens upprätthållande blir ett mål, sidoordnat med det penningpolitiska. Äro statsmakterna villiga att deklarerera denna norm? En antydan om att de icke stå främmande för denna tankegång återfinnes i varje fall i finansministerns förut åberopade tal, däri han förklarar, "att det nödvändigaste ändå är att hålla produktionen i gång. Har allting blivit gjort som kan göras för att välja ut den nyttigaste produktionen få vi godta den prisnivå som blir resultatet av alla de samverkande faktorerna."

I nära sammanhang med den statliga finanspolitiken står i flera hänseenden frågan om det enskilda företagens möjligheter att i rådande läge bevara en sund finansiell struktur. Av denna möjlighet beror i väsentlig utsträckning företagarnas förmåga och villighet att bära de risker, som äro förbundna med upptagandet av nya tillverkningar, vidtagande av rationaliseringsåtgärder eller utbyggande av anläggningarna. Icke utan fog lärer man kunna hävda, att en av anledningarna till att 1930-talets kris hade så förhållandevis lindrigt förlopp i vårt land är att söka i företagens jämförelsevis konsoliderade ställning, vilken möjliggjorde en omfattande investeringsverksamhet. När det gäller att bedöma utvecklingstendensen i förevarande hänseende för den närmaste framtiden, har man att uppmärksamma ett flertal, delvis varandra

motverkande faktorer. Redan vidtagna skärpningar i skattetrycket, företagens deltagande i försvarslånet samt stegringen i deras rörliga och fasta kostnader äro i och för sig ägnade att ogynnsamt påverka likviditeten och reservbildningen; å andra sidan innebär utförsäljandet av lager, vilka merendels upptagits till låga värden, frigörandet av förut bundna medel, i den mån möjligheterna att förnya dessa lager äro stängda eller starkt begränsade. Av avgörande betydelse för resultatet av strävandena att få till stånd ny företagsamhet och nya tillverkningar blir vid sådant förhållande främst utformningen av krigskonjunkturskatten och de normer, som komma att tillämpas vid den statliga prisövervakningen. I sistnämnda hänseende torde exempelvis i längden icke kunna upprätthållas den ståndpunkten, att ersättning för ökade fasta kostnader överhuvud taget icke skall medgivas. Vid tillkomsten av prisregleringslagen torde ock ha förutsatts, att denna princip, vilken till en tid kunde anses försvarlig, efter hand och särskilt i den mån behovet av ersättningsanskaffningar av inventarier begynte göra sig gällande, skall undergå uppmjukning.

Såvitt gäller skapandet av rena surrogatindustrier, vilkas livslängd måste antagas komma att bli kortvarig, kan uppenbarligen endast undantagsvis förutsättas, att enskilda företag skola engagera sig, om icke staten genom lämpligt avpassade garantier mildrar de ekonomiska riskerna. Frågan om villkoren för upptagandet av sådan ersättningsproduktion torde i de allra flesta fall komma att avgöras in casu. Detta utesluter emellertid icke, att ett betydande intresse borde kunna påräknas både från statsmakternas och det enskilda näringslivets sida för att vissa normer och principer för statens medverkan utformas, fastslås och följas. På detta område synes en betydelsefull uppgift föreligga för en förtroendefull samverkan mellan statsmakterna och näringslivets organisationer.

Annorlunda förhåller det sig i fråga om upptagande av tillverkning utav ersättningsprodukter för mindre nödvändiga importvaror eller beträffande igångsättande av ny produktion i övrigt. Härvidlag måste väsentligen litas till den privata företagsamhetens spontana initiativ, som kan förutsättas finnas för handen, i den mån det icke stäcket av en produktionshämmande finans- och prispolitik. De enskilda företagarnas personliga insatser måste, liksom tillförne, förbli kärnan i det svenska produktionslivet. De komma ock förvisso att bedrivas icke mindre målmedvetet och, må

man hoppas, med icke mindre framgång än hittills. Men det ligger i sakens natur, att detta trägna, mödosamma och mången gång också kostsamma arbete måste försiggå i det tysta, utan tanke på att resultaten skola utbasuneras på torgen.

De betydande svårigheter, som möta det enskilda företaget, när det gäller att bilda sig en uppfattning om marknadsläget, böra icke förbises. Många hållpunkter, som förut stått till buds, ha numera bortfallit. En sådan utgjordes exempelvis av den detaljerade månadsstatistik över handeln, som kommerskollegium tidigare publicerade men som numera på grund av de skärpta sekretessbestämmelserna indragits. Denna och liknande sidor av den marknadsobserverande verksamheten torde emellertid i viss mån kunna skötas av näringslivets centrala organ i samverkan med vederbörande statliga institutioner.

Av vad nu antytts torde framgå, att samverkan mellan stat och näringsliv till lösande av den rådande krisens sociala och ekonomiska problem blir en fråga om vardagens arbete vida mer än om tillfälliga sammanträffanden vid konferens- och förhandlingsbord. Den grundläggande förutsättningen för denna samverkan blir, att staten och näringslivet förtroendefullt söka att i de konkreta fallen finna problemens praktiska lösning.

Härvid torde omfattande och betydelsefulla uppgifter komma att åvila industriens sammanslutningar. För att de skola kunna fylla dessa uppgifter, torde på sina håll organisatoriska anpassningsåtgärder böra vidtagas i syfte att stärka de förhandenvarande organens ställning. Denna fråga är för närvarande under övervägande i vederbörande instanser, och det är att hoppas, att den skall vinna en positiv lösning. På ett speciellt område, nämligen när det gäller tillvaratagandet av gemensamma intressen i samband med handelsförhandlingar med främmande makter, ha betydelsefulla framsteg redan vunnits på det organisatoriska planet. Det synes ligga i sakens natur att under rådande förhållanden frågan om samverkan både företagens emellan och med statsmakterna blir av särskild vikt, när det gäller tillvaratagandet av föreliggande exportmöjligheter. Men det ämne, som här antydes, är av den räckvidd, att det förtjänar sitt särskilda studium.

Även i andra än nu antydda avseenden ligger det makt uppå att främja förbindelserna mellan olika led av näringslivets egna organisationer och företagsformer; steg i sådan riktning ha redan tagits. En företagargrupp, som drabbats hårt av handelsavspärr-

ningen, av värnpliktsinkallelserna och av det skärpta läget på kapitalmarknaden är småindustrien. Dess speciella förhållanden ha icke gjort den särskilt lämpad för att erhålla den kompensation för förlorade arbetstillfällen, som betydande grenar av den större industrien i icke oväsentlig grad kommit i åtnjutande av i form av statliga beställningar för försvarets räkning. Inför den kris, som till följd härav hotar den smärre industriella företagsamheten i vårt land, har den större industrien icke kunnat stå likgiltig. Initiativ ha därför från dess sida genom Sveriges Industriförbund utgått till ett intimare samarbete med företrädare för småindustriens intressen. Detta samarbete, som man hoppas skall kunna utvidgas, syftar i första hand till att i högre grad än hittills tillföra de mindre företagen underleveranser till storindustrien.

Ett annat utslag av kollektivt initiativ från industriens sida föreligger i den kampanj för ett rationellare utnyttjande av våra knappa bränsletillgångar, vilken startades av Sveriges Industriförbund och Svenska Teknologföreningen i medio av juli och som alltjämt pågår.

Att vara, icke att synas, kan förvisso angivas som den svenska företagsamhetens motto. Detta gäller i synnerhet företagarens insats i samhällsarbetet. Hans gärning har alltid inneburit och kommer i dessa tider, då den största uppmärksamhet måste ägnas det planmässiga samordnandet av mänsklig arbetskraft, råvaror och maskiner, att i stigande utsträckning vara liktydig med ett koordinerande av allmänna och privata intressen. Den motsättning, som man så ofta hört talas om mellan dessa olika slag av intressen, är, när uppgiften ligger i en framsynt företagares händer, mången gång mera skenbar än verklig. De centrala problemen för företagaren äro tillika centrala problem i samhällsekonomin. Ett oräntabelt företag betyder sålunda icke blott en privatekonomisk förlust utan även en minskning av nationalförmögenheten. Närmare besett är företagarens arbete i företagens tjänst tillika i stor utsträckning ett arbete i samhällets. Att även därutöver en känsla av djupt ansvar gentemot det allmänna besjalar den svenska företagarevärlden, kan det måhända synas onödigt understryka efter de bevis på solidaritet, denna givit i skilda sammanhang och icke minst under nu rådande kristid. Denna ansvarskänsla är tillika en borgen för att svensk företagsamhet kommer att göra allt för att lösa de svåra, av krigsläget betingade problemen.